

ఓ
శా లి వా హ న
గా థా న ప్త శ తీ సా ర ము

తెలిగించినది
రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
తిలక్ రోడ్ - హైదరాబాద్

BVP- 2068

8/5/18.

23/
69

శ్రీ
శాంతివాహన
గాథా సప్తశతీ సారము

తెలిగించినది
రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
తిలక్ రోడ్ - హైదరాబాద్

సర్వస్వామ్య సంకలితము

ప్రథమ ముద్రణ 1984 2000 ప్రతులు

ద్వితీయ ముద్రణ 1986 2000 ప్రతులు

వెం: రూ. 15/-

ముద్రణ :

శ్రీ లక్ష్మీవేంకటేశ్వర పబ్లికేషన్స్.

హిమాయత్ నగర్, హైదరాబాద్-20

వీ ష య సూ చీ క

	పుట
(౧) అంకితము.	... V
(౨) శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి తొలిముద్రణ ప్రస్తావన.	... ix
(౩) ఆంధ్రీకర్త పీఠిక.	... xv
(౪) వారివాహన గాథా సప్తకీర్తి సారము-	
(i) సామాన్య మూలమునందలి గాథలు.	... 1
(ii) ఇతరదీకల మూలమునందలివి.	... 188
(iii) తెలుగునీమ మూలమునందలివి.	... 144
(iv) ప్రాచీనాలంకార గ్రంథములందలివి.	... 169
(౫) అనుబంధము (౧) గాథారచయితల అకారాది	... 185
" (౨) పద్యముల అకారాది.	... 180

శ్రీ

అంకితము

శ్రీ కీర్తిమూర్తి కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారికి,

ఆ. నీడు నగవుబిగువు, నెఱవల్కువదను, నీ
తెలివోతు, నదత తెగువ, నీడు
నిందుతెఱగు మనసు, నీయోర్క, నీకూర్క
మచ్చుమందులగుచు మరపె నన్ను.

వయసునందు, గలిమి, వైడపీగరిమ, లో-
కానుభూతి, మించువోని ప్రతిభ
నెంత దొడ్డవాడవీవు! నాకిచ్చిన
దెంత చనవు! మఱుతునెట్లు దాని!

నరసమిత్రుడనగ, గురుడనగ, జేపట్టి
పయికినెత్తినట్టి ప్రభువనంగ,
ముత్తెఱగుల మనసు ముడిగొన్నవారు నా
జీవితమున లేరు నీవుదక్క.

దర్శితత్వ దృక్పథంబుల భిన్నవా-

దంబు కొంత మనది; దానికేమి?

నీడు సౌహృదంబె నిన్నున్న నన్నును

దానియెల్ల లెక్క దాటఁ జేసె.

అన్నిటికిని దొడ్డదై కావ్యపీఠిఁ

గరఁగు మనసు నీది-

కట్టమంచి రామలింగరెడ్డిరాజు;

యాచిఁబుకాన్క

దానికిఁతు; నొండు దడవలేను.

రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ

ద్వితీయ ముద్రణ - రెండు మాటలు

ఇప్పటికి ఇవ్వై రెండు సంవత్సరాల క్రిందట శ్రీ రాళ్ళపల్లి ఆనంత కృష్ణశర్మగారి కోరిక ననుసరించి “శ్రీ కాలివాహన గాథా సప్త శతీసారము” ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటింపనైనది. స్వయంగా ఆనంత కృష్ణ శర్మగారు ప్రథమ ముద్రణ పూపులు చూచి యీ పుస్తక ప్రచురణ అవకాశం ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తుకు అప్పగించిరి. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు మీద, పరిషత్తు కార్యకర్తల మీద వారికి ఉండిన ఆదరాభిమానాలే యందుకు కారణం.

ఈ పుస్తకం ప్రకటించిన కొన్ని సంవత్సరాలలోనే ప్రతులు పూర్తిగా అమ్ముడు పోయినవి. పది వంతు రెండు సంవత్సరాల నుండి పుస్తకం పునర్ముద్రణ కావలెనని కోరుతూ భాషాభిమానులు, విద్వాంసులు అనేకులు పరిషత్తుకు జాబులు వ్రాసినారు. అధికమైన ఇబ్బందుల వలన ముద్రణ కొంత ఆలస్యం అయినది. ఆనంత కృష్ణశర్మగారు పరలోకగతులు కాకముందు రెండవ ముద్రణ చేయ వలెనని ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తును కోరినారు. ఆ కోరిక నెరవేరినందులకు పరిషత్తు సంతోషిస్తున్నది.

ఈ పుస్తక ప్రకటనకు తెలుగు విజ్ఞాన పీఠం (ప్రస్తుతము తెలుగు ఓళ్ళ విద్వాలయము) అధిక సహాయం చేసినది. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వానికి సాంస్కృతిక వ్యవహారాల శాఖకు, తెలుగు విజ్ఞాన పీఠానికి సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు.

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ముఖ్య కార్యక్రమాలలో గ్రంథ ప్రచురణ యొక్కది. ఈ ఆర్థిక సంవత్సరమున పరిషత్తు ప్రకటించిన రెండు గ్రంథాలలో ను ప్రసిద్ధ పండితులు, బహుభాషా వేత్తలు, విమర్శకాగ్రగణ్యులు, కవివర్ములు నైన శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణకర్మగారు తెనిగించిన శాలిహవాన గాథాన ప్ర శతీసారము ఒకటియైనందుకు పరిషత్తు మిక్కిలి సంతోషించుచున్నది.

ఈ గ్రంథ విశిష్టతను గూర్చి ప్రస్తావనలోను, పీఠికలోను చేసిన వివరణకు ప్రకాశకుల పక్షాన చేర్చదగిన దేమియునులేదు. 1981 సంవత్సర మున మొట్టమొదటిసారి ప్రకటితమైన యీ గ్రంథములో 395 గాథలు మూతమే చేరగా, యీ కూర్పులో మొత్తము 784 గాథలు చేరినవి. ఈ విధముగా పెరిగిన యీ గ్రంథమును ప్రచురించు బాధ్యతను పరిషత్తుకు అప్పగించిన శ్రీ అనంత కృష్ణకర్మ గారికి పరిషత్తు పక్షాన కృతజ్ఞతానేకవందనములు.

ఈ గ్రంథ ముద్రణమునకు జరిగిన ఖర్చులో సగము కేంద్ర ప్రభుత్వ వైజ్ఞానిక సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖ భరించినది. ఇందుకు ఆశాభకు పరి షత్తు పక్షాన అనేక ధన్యవాదములు.

హైదరాబాదు.
క్రొది 5 గాది

దేవులపల్లి రామానుజరావు

తొలికూర్పునకు

శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారి

ప్రస్తావన*

ఈ గ్రంథమును శ్రవించిన శ్రీ ఆనంతకృష్ణకర్మగారినిగూర్చి ప్రశంసించఁ దొడఁగుట యధికప్రసంగము. పేరు ఆంధ్రలోకమున సుప్రసిద్ధులు. సంస్కృత విద్యాపారీణులు. సంగీతకళాకోవిదులు. ఒక పాండిత్యమే కాక రసితత్వమును సంపూర్ణముగ వహించిన ధన్యులు, ముఖ్యముగా నాకెంతయు మిత్రులు. వీరు మొట్టమొదట నాతోఁబరిచయము చేసినది సుమారు ౨౦ యేండ్లక్రిందట. అప్పుడు వయసున చిన్నవారయ్యి పాండిత్యమున ప్రగల్భులై యుండిరి. కొంతవఱకు పాండిత్యపరాయణులును, అయినను వారి సహజసౌమనస్యమును, ఒకించుక బహుళ నాయొక్క దోహదమును, జేరి సరససాహిత్యమునకుఁ బ్రేరేపించినవి. అప్పటినుండియు వీరు రచించిన గ్రంథములన్నియు ఆనందవాహినీతరంగములు. 'మీరాబాయి' యు 'తార'యు నిందునకు నిదర్శనములు. భావనాశక్తి యందే కాదు, విమర్శనక్రియ యందును వీరు అసాధారణ ప్రజ్ఞ కలవారు. వీరు రచించిన ఎఱ్ఱిన్న నాదనసౌమన్నల తారతమ్య నిరూపణము అమోఘమైన వ్యాసము. వేమన్నపై వీరు వ్రాసిన గ్రంథము ఇప్పటి వరసకావ్యములలో నగ్రగణ్యము. అట్టి వారు ఈ గాథాసప్రళీసారమును ఆంధ్రీకరించుట వారియొక్క రసజ్ఞతకును మనభాషకును గురుత్వమాపాదించు కార్యము.

ఏ షరీతులయందు గ్రంథములు రచింపఁబడినవో అవి కొంతకుఁగొంత మనకుఁ దెలిసిననే గాని వానిస్వారస్యమును సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁజాలము. నాకు ఈ గ్రంథవిషయమైన చరిత్ర జ్ఞానము సర్వకూన్యము గావున దానిం గూర్చిన ప్రశ్నలను వేసి శ్రీకర్మగారినే బదులు చెప్పుమందిని. తమశోధనలచేఁ దేలిన విషయములను సమగ్రముగ వారు నాకు నివేదించిరి.

* ఇది దానికి సంగ్రహము. ముఖ్యముగ అందుదాహరించిన నాల్గవన వదలింపఁ నాయికూర్పుపీఠికలో ఆ విషయవిస్తరమున్నది గనుక, అట్లే శ్రీరెడ్డిగారుదాహరించిన వద్యములు కొన్నిమాత్రము విస్తరణయముచేతనే సంఖ్యామాత్రముచే నూచించి విడిచితిని. వారి యదరాశిప్రాయములను యథాశధముగా నిలిపితిని. (రా.అ.కృ)

ప్రాకృతభాషలో పుంభానుపుంభములుగ కావ్యములును శాస్త్రములును ఉండెననుట నిర్వివాదము. ఆభాష చేసిన దురదృష్టము అది బౌద్ధమతమునకు అలవాటుగా నుండుట. ఆ పాపపరిహారార్థము వైదికమత పునరుద్ధారకులు దానిని త్రవ్వె అందున్న పుస్తకముల మంటగలిపిరి. కొన్నిమాత్రము ఈ మారణ తంత్రము నుండి తప్పించుకొన్నవి. మఱి కొన్నింటి స్వరూపము చీనా తిబెత్తు (త్రైవిష్టప) భాషలలో లీనమై యున్నందున నిర్మూలము కాలేదు. భాగ్యవశమున ఈ గాథలును మనపాలికి నిలిచినవి:

ప్రాకృతములు జనసామాన్యములో వ్యవహరింపఁబడుచుండిన భాషలు. ఇప్పటి దేశభాషలం బోలినవి. వ్యావహారికభాషయందు వ్రాయఁబడిన వేమన్న పద్యములఁ బోలిన గ్రంథములు ఎట్లు సామాన్య ప్రజల జీవితముం బ్రదర్శించునో అట్లే ప్రాకృతకావ్యములును బ్రదర్శించుచుండెనేమో! సిద్ధాంతముగఁ జెప్పలేము. కథాసరిత్సాగరమందు మన పురాణకథలు లేవు, రామాయణభారతపీఠం ప్రస్తావనయు ఇంచుమించు నున్న. ఇంద్రాదిదేవతలును అట్టి కానరాదు. మొత్తము మీద దేశీయుల దైవందీన జీవితమే అందు ప్రతిఫలితము. ఈహించి యూహించి యెంత విపరీతాతిశయోక్తులకు బోయినను ప్రపంచజీవితవాసనను వదలినది కాదు. ఇది యావిషయమున ఒక్కశతాబ్దమునకు పూర్వము 'పాశ్చాత్యులలో' ప్రబలి యుండిన 'రోమాన్సు' (Romances) లను బోలినవి.

ఈ గాథాన ప్రళిలోని అనన్యసాధారణమైన విశేషమేమనగా అట్టి విపరీతపు టూహలును వర్ణనములుఁ గూడ నిందు లేవు. విషయములు సహజములు. జీవితమునకు యథార్థములు. ఆ జీవితము సైతమెట్టిది? ఇందు నాగరకవాసన లేదు. మన ప్రబంధములలోని నాగరకవాసన యెట్టిదనగా పట్టణములలోని ముఱికికాటవల దుర్గంధము, 'వప్రస్థలీచుంబితాంబర'ములైన పట్టణములు; అందు దినదినమును- అనగా అమావాస్యనాడు తప్ప- చంద్రునిలో నుండు కాటుకను దీసి కండ్లకు రాచుకొను కన్యామణులు; కామావేశముతో శ్రీల యంగ పరిశీలనమే ప్రధాన కార్యమై యుండు రాజులు; మోహితీరేకముచే ఉద్యానవనములో పడి పొర్లుచుండెడు నారీరత్నములు; వారి పచ్చిలంపులు; అంతకంటె పచ్చివియైన మంటలు- ఇత్యాది రోతలీగ్రంథమున లేవు. మఱి యిందలిది పల్లెటూరి వారి జీవితము. పౌలముల ప్రక్కన గుడిసెలలోనుండు బీదసాదల మనోహరమైన ప్రేమ చర్యలు, గుట్టదాచి నర్మగర్భముగాఁ జలుకు తీపిమంటలు, చిలునప్పుతోఁ

జేయు హాస్యములు మొదలైనవి యందుఁ గలవు. గుడిసెలు, వాననీళ్ళు కాలుచుండు కప్పులు, పిండి దంచుట, పొలములో కృషిచేయుట ఇత్యాదులు ఈ రంగములోని ముఖ్యాంశములు, మనసును నీరుగాఁ జేయు లీలలనిన ఇందుండునట్టివి. శాంతముగానుండు ప్రేమసాగరమందలి లేదరగలలో పున్న మచంద్రకరణములు సోఁకఁ బ్రతిఫలించిన కాంతులకెఁయైనవి దీనియందలి భావములు. ఇందలి భావములు మాటలు ఉపమలు మొదలగునవి స్వచ్ఛందముగ నుప్పటిల్లినవి. దూరపు టూహల సహాయముచే బలాత్కారముగఁ జొందింపఁబడినవి యొకటి రెండొకన్న నెక్కువగా లేవు. పద్యములన్నియు భావాంబరమునఁ బ్రకాశించు చుక్కలు. మందహాసమున కన్నులలో సైగఁజేసి మన భావములను పశపఱుచుకొని పెనికి ఆకర్షించునవి. కన్నును మనసును పశపరచుకొను ఆకృతులన్ననిందలి శ్రీలే. శ్రీ ప్రకృతికి వన్నెను గౌరవమును గల్పించువారు వీరు. ఆడంబరములు లేనివారు. చీని చీనాంబరములు రత్నాలనగలు కలనైనఁ జూచి యెఱుఁగరు. సహజ సౌందర్యోపేతలు. సహజవిలాస భాసితలు స్వచ్ఛందానురాగమనురంగమున వెల్లివిరిసిన భావములనుబట్టి ఆటలాడు బాలకలవందీ వారు. మఱుఁగు మానము సుకుమారత్వము ఉన్నవి గాని మనసునకు విపరీతముగ వర్తింపరు. వారి మనసులు మంచివిగాన వారి చర్యలును సహజముగను మనోహరముగను ఉండును. ఈ గ్రంథములోని నాయకలు భాగవత దశమస్కంధములోని గోపికలట్లు ముగ్ధలు. కృత్రిమముననది యెఱుఁగనివారు. వీరు అనుభవించు సుఖములు అనందములును దినదినజీవితమును పాలనుండి తీయబడిన వెన్న.....ఒక్క శృంగారమే కాదు ఈ గ్రంథమందు దొరుకురసము; భర్తృహరి వేమన మొదలగు వారికి మార్గదర్శకములో యనునట్లుండు పద్యములనేకములు గలవు. (చూ. ౧-౨౩, ౧-౧౦౪, ౧-౧౩౧ మొ.).....

కావువారికి వసంతమునకంటె వానశాలము ఎక్కువ హృద్యము. వర్షర్తువును గూర్చిన యిందలి కొన్ని పద్యములఁ దిలకింపుఁడు.

ఆ. చూడు వింధ్య శిఖరి సౌఖ్య; వర్షర్తుల-

క్షీపయోధరములు మేను సోఁక-

నన్నిదెసల మొలచుచున్న లేఱబ్బిక-

నింపుపేరఁ బులకరింపు మోదె (౧-౪౩౨)

(ఇట్లే ౧-౪౧౯, ౧-౪౩౩ మొ.)

రసబంధురములైన పద్యముల నన్నింటిని బీతికలోఁ బ్రదర్శింపఁ జూచిన యెడల వేఱుగా గ్రంథమంతయు ముద్రింపవలసి చర్చితచర్చణమగును. భారతము 'ప్రతి పర్వరసాస్పద' మందురు. ఇది ప్రతిపద్యరసాస్పదము. విరహము నెందఱో వర్ణించియున్నారు. ఈ పద్యమెంత దుఃఖజనకమో యెంత సహజమో చూడుడు. -

ఆ. ప్రీతి పాత్రమైన పెండ్లాము సచ్చిన
యింటి పాళ్లు నూచి యెడ్యలేక.
చనఁడు పొలము విడిచి పనిలేక యున్నను
పామరుండు చూడు పల్లెకాపు. (౧-౧౩౧)

ఇక ప్రతిదిన జీవిత తంత్రమునకు ఈ పద్యమెంత మంచిసూత్రమో ఆరయుడు. -

ఆ. సుగుణవంతురాలు, సుందరి, నిజమది;
నేను బనికీరానిదాన నిజము.
కాని యందకాఁడ! దానిఁ బోలఁగలేని
వారలెల్లఁ జావవలయునేమి! (౧-౩౮౩)

'దొరకినది గంభీరముగా ననుభవింపుము. ఊరక కొసరనేల ?'

మనవారిలో ఆశుకవిత్వమున్నదిగాని మొత్తముమీద ఆ పద్యములలో చమత్కారము పొందిత్యము ప్రకటనకు వచ్చినంత మనముగా రసము రాలేదు. ఈ సప్రకృతిని చదువునప్పుడు నేను చిన్ననాడు విన్న యీ పద్యము స్మరణకు వచ్చినది. -

"జొన్న చేనిలోన సొగసుకత్తెను జూచి
నిన్నటాళనుండి నిద్రరాదు;
దాన్ని నన్నుఁ గూర్చి దయజూపు మాదవా
పొన్నపూలు దెచ్చి పూజసేతు"

ఒక్క పద్యములోనే హృదయప్రపంచమున భూకంపము. పుట్టినట్టు చేయువారిలో జపానుదేశీయులు ప్రథములు. ఇట్టి కవితారచన వారిలో పారంపర్యముగ వచ్చిన సనాతనకళ. ఒకానొక స్త్రీ తనకొడుకుదాపునకు విలపించి విధము వినుడు. -

తే. "కుమ్మెదలఁ బట్టు మఱచి తొలఁగి యెటకుఁ
బోయినాఁడొక నేఁడు నాముద్దు కొడుకు!"

జహనులో బాలుర క్రిడలలో తుమ్మెదలను బట్టుట యొకటి. చిన్నబిడ్డలు నిద్రపోయినట్లు శాంతముగ మరణించురు. ఈ బిడ్డయు నేతొందఱయు నియ్యక ఆటకుంబలి వెళ్ళినాడా? ఆతలి పొద్దెబుంగనివారు బిడ్డలు. కావున ఇంటికి వేళకు రాకపోయెనా? దారి తప్పెనా? మఱియు మృత్యువు కట్టకడపటి స్థితి యని ప్రేమ యంగీకరింపదు. సావిత్రి యట్లు చేయలేదు. ఎవ్వరును చేయరు. పునస్సమాగమము సిద్ధిశుచునను దృఢమైన యాశ యుండును. తుమ్మెదలఁ బట్టుచుఁ బోయిన కొడుకు మరల వచ్చును. తల్లిని దలఁచుకొని రాకుండునా! ఎప్పుడు వచ్చునో యని తల్లి హృదయము వేఁగుచున్నది, ఎప్పుడైన నొకప్పుడు వచ్చుననుట సత్యము. ప్రేమ యమృతత్వము. సముద్రముకంటె లోతైనది యీ పద్యము. అనఁగా హృదయమెంతలోలో అంతలోతు. ధ్వని యనుగుణము న్నదని మన సంప్రదాయము ప్రకారము చెప్పవచ్చును; హృదయమునందలి ప్రతి ఆక్రోశము యొక్కయు ప్రతిధ్వని గూడ! అరబ్బులును ఇట్టి కవిత్వమునఁ బ్రవీణులు.

ఒక్కపద్యమే వ్రాయవలయును. అది మెఱుఁగుఁగఁగవలె మనలఁ గ్రమ్మి యుండు సంధికారమును ఒక్కక్షణము పోఁబ్రోలి నూతనలోకమును హఠాత్తుగ గోచరింపఁ జేయవలయును. ఆ లోకము ఒక్కనిమిషము మాత్రమెదుటనున్న నేమి? దాని రామజీయకము జీవమునంతయు నాక్రమించి చచ్చవలకును తదేక ద్యానములో మునుఁగునట్టినరించును. అట్టిదియ కవిత. గుణము ప్రధానము; రాశి కాదు.

ఈ గాథాసప్తతి బౌద్ధయుగమునాఁటి యుత్కృష్ట జీవితమును దెలుపుచున్నది. భావములు కోమలములు. వానికిందైనది అనంతకృష్ణశర్మగారి కైలి; మధురము, లలితము, రమణీయము. వీరి సరసత్వము అర్హతకొలఁది పొగడుట అసాధ్యము.

తినుకొలఁది ఆతలి! ఇంకను ఇట్టి గ్రంథములు శర్మగారు వ్రాసి తనివి దీర్చఁ బ్రయత్నింపరేని మనకు కష్టము గల్పించినవారగుదురు. ఆ పాపమునకుఁ బాల్పదకుండురు గాక.

పద్మప్రభాస
చిత్తూరు.
22-9-31

కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి

పీఠిక

భరతఖండమున ప్రాకృతభాష యెంతో వివిధముగా విస్తరముగా చాలా కాలము వెలసినది. సంస్కృతము గూడ దానిభేదములలో నొకటే. కాని సర్వ జనీనముగా సార్వకాలికముగా లోక ప్రబోధమును గోరిన మహానీయులెందరో దానిని సంస్కరించిరి. అనగా దిక్కుకొకటిగా నున్న దానియనంత శబ్దరూప రాశిలో కొన్ని యొక్కట్ వ్యాప్తిలోనున్నవి మాత్రము పరిగ్రహించి శాసించి, తక్కినవానిని వదలిరన్నమాట. అది 'సంస్కృత' మాయెను శాసకులు విడిచిన రూపములను శిష్టులు వదలినను సామాన్యలోకము విడువలేదు. సహజముగా దేశేదేశే దినేదినే ఆశబ్దప్రవాహము జాతి, మతము దేశము, వ్యక్తి మొదలగువాని మూలమున పలుమార్పులు చెందినది సందర్భానుగుణముగా ఎన్నో క్రొత్త శబ్దములు పలుకుబడులును అందుకలిసి పోయినవి. సంస్కృతశాస్త్రమొక ప్రబలముగా నున్నను ప్రబలవ్యవహార సిద్ధములైన ప్రాకృతశబ్దరూపములెన్నో మరల సంస్కృత భాషలోనికి చొచ్చి వ్యాప్తికెక్కి నిలబడినవి.

కవివ్రతయము మొదలు నేటివరకును ప్రచారమందున్న 'సంస్కృత' మైన తెలుగుతో, ఇప్పుడు భిన్నప్రాంతములలో భిన్నజాతులలో వాడుకయందుండు తెలుగు తీరుతెన్నులు పోల్చి చూచితమేని సంస్కృతప్రాకృతముల పరస్పర సాదృశ్య వైదృశ్యములను గుర్తింపగలము. తమిళ, కన్నడము, మహారాష్ట్రము, ఉర్దూ, ఇంగ్లీషు మొదలగు బాషల సంపర్కమువలన తెలుగు ఎన్నో భిన్నచ్ఛాయల నాశ్రయించినది- పదములలో, పలుకుబళ్లలో, ఏనలో, శారక ప్రయోగములలో, పరిమితమైన తెలుగునేలయందే ఇన్ని మార్పులు కలుగగా, అసేతు హిమాలయము ఎన్నో వందల వేల యేండ్లు వ్యాపించియున్న భాషలో ఎన్ని యెట్లో మార్పులు వచ్చి నెలకొని యుండగలుగునో కొంతకు కొంతయైనను ఊహింపవచ్చును. సంస్కృతభాషవలె పై దేశభాషలను గూడ నిఘంటు వ్యాకరణముల మూలమున సంస్కరింపు మహాప్రయత్నము ప్రాచీనులు పెద్దలు చేసిరి. దేశప్రయుక్తముగా మహారాష్ట్ర, శొరసేని, గోడి, లాటి, మాగధి, పైశాచి, అవంతి అర్ధమాగధి, ప్రాచ్య, బాహ్లిక, దాక్షిణాత్య మొదలగు పేళ్ళతో స్థూలముగా వారు విభజించిరి. అట్లే జాతి ప్రయుక్తముగా గూడ ఆభీరీ, శకాది చాందాలి, ఇత్యాదిగా కొంత వేరుపరిచిరి. కాని యీ యన్నిటికిని 'ప్రాకృతములు' అను సామాన్యనామమే వ్యవహారమున నిలిచెను. వీనిలోనెల్ల ఉత్తమమైన ప్రాకృతము 'మహారాష్ట్ర'మని అచార్యుడండి యభిప్రాయము. అది 'సాగరః సూక్తి

రత్నానాం' అన్నాడతడు. (౧) ఇన్నిటిని సంస్కరించుట ఆసాధ్యమై తరువాతి లాక్షణికులు - హేమచంద్రుడు, వేంకటనాథుడు, లక్ష్మీధరుడు, అప్పయ్య దీక్షితుడు మొదలగువారు - మూడు నాలుగుభాషలకు మాత్రము వ్యాకృతి సంస్కారమునిచ్చిరి. ఈగట్లను దాటి ప్రాకృతప్రవాహము చిలువలు పలువలై 'అపభ్రంశము'లనబడి సందుగొందులలో దూరినది. దానినిగూడ సంస్కారము నకు లొంగదీయు ప్రయత్నములు లేకపోలేదు. జీవితమందు నియమములేని నడత యేదియు నుండరాదని భావించి పరిశ్రమించిన ప్రాచీన భారతీయుల లోకకల్యాణ కాంక్షకు ఈ భగీరథ ప్రయత్నము పథమోదాహరణము. ఆప్రయత్న ఫలముగా అపభ్రంశ భాషలలోను పుష్పదంతుడు మొదలగు ప్రతిభావహులు మహాకావ్యములు రచించినారు.

ఇక 'సంస్కృత'మైన ప్రాకృతభాషలయందు ఎంతో విరివి, విలువ, వైవిధ్యము గల వాఙ్మయము జనించి యుండవలెననుట సుగ్రహమైన మాట. కాని దానిలో నేడు మనపాలికి మిగిలినది యెన్నపచాలో ఊహింపలేము. సేతు బంధము, గోడవధ, ఈ సప్రకటికోశము మొదలుగా కొన్ని కావ్యరచనలు, 'కర్పూరమంజరి' వంటి ఒకటిరెండు ప్రాకృతరూపకములు, జైనబౌద్ధులు పవిత్ర భాషగా నంగీకరించినవారు గావున వారి మతతత్వ గ్రంథములు కొన్ని, కాస్త్ర ప్రకారము సామాన్య పాత్రములకుపయోగించినను సంస్కృతభాష 'చాయ'చే మాత్రమే తెలిసికొనబడుచున్న రూపకములలోని వివిధ ప్రాకృత వాక్యములు కొన్ని - ఇవే నేటికి మనలో శేషించిన ప్రాకృతరచనలు, నేనెఱిగినంతవఱకు.

ప్రాకృత సారస్వతము ఇంత నిర్మూలించినది బౌద్ధమతద్వేషులైన 'వైదిక మతపునరుద్ధరకులు' అన్న శ్రీరామలింగారెడ్డిగారి యభిప్రాయము అంతగా ఊడవడముగాదు. అవైదికులైన జైనులును బౌద్ధవిరోధులే. జైనులు మనదేశ మందే నిలబడి తమ మతతత్వములను ఆ వాఙ్మయమును ఎంతో రక్షించుకొని వచ్చినారు. మరి ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతాది మతములవారి పరస్పరద్వేషము బౌద్ధ బౌద్ధేతరుల అన్యోన్యవిరోధముకన్న ఎందును తీసిపోనిది. కాని వారివారి సారస్వతము నశింపకుండ వారువారు కాపాడుకొనియే యున్నారు. ఈవల మన దేశమున వచ్చి నెలకొన్న క్రైస్తవ మహమ్మదాదుల వాఙ్మయములకును ఈగతి

పట్టలేదు. విరుద్ధమతముల గ్రంథములను ఇతరులు కాపాడకపోవుట, పాడు చేయుటయు సామాన్యస్వభావమే. కనుక నైదికమతములవారికై వాదము గూడ బౌద్ధ గ్రంథ నాశనమునకు కొంత తోడ్పడియుండవచ్చును. కాని ప్రాకృతములందుండిన దంతయు బౌద్ధవాఙ్మయమే కాదుగదా. బౌద్ధజాతి మనదేశమందు ఆమతము పుట్టిపెరిగిన దేశమందే నిలువ నీడలేక కాండిశీకము కాగ, దాని వెంటనే పరువెత్తిన ఆ మతసారస్వతముగూడ భిన్నదేశములలో నలిగి, భిన్నభాషలలో, చీనా తిబెత్తుభాషలవంటి వానిలో - తలదాచుకొన్నదనుట సత్యమునకు సమీపము కాగలదు. బుద్ధుని మనవారు విష్ణుదశావతారములలో ఇప్పటికి కడపటిదిగా పరిగణించినను, తరువాతి బౌద్ధులతోడి సహవాసమును సహింపలేక పోయిరి. కారణము సామాన్యధర్మనీతి బాహ్యములై, సంఘమందు నెమ్మదికవకాశమియ్యని బాహ్య-గుహ్యతాంత్రికవృత్తులు వారిలో ప్రబలి యుండుటయే యనుట న్యాయము. సందర్భము వచ్చినది గనుక వారి రహస్య గురుపదేశ శ్లోక మొకటి నా దృష్టికి వచ్చినది యిందుదాహరింతును.

“ప్రాణినశ్చ త్వయా మాత్యాః వక్తవ్యంచ మృషా వదః
అదత్తంచ త్వయా గ్రాహ్యం సేవనం యోషితామపి”*

మరి ప్రాకృత వాఙ్మయమేల యింత నశించినది? కారణమొకటి; ఆభాషల విభిన్న వ్యవహార స్వరూపము. దానిని సంస్కరించి హద్దులో పెట్టు ప్రయత్నము చాల వరకు నిష్ఫలమైనది. నేటి మన వ్యావహారిక తెలుగుభాషవలె ఆకాలమున సంస్కృతభాషకెదురు దిరిగిన విప్లవకార్యమే ప్రాకృతసారస్వతము. మనలో ఇప్పుడప్పుడే వ్యావహారిక తెలుగునకు ఏదోకొంత సంస్కారనియమము చేసికోవలెనన్న దృష్టి బాషాసేవకులలో కొందఱికి ననుకలిగినది. కలుగుచున్నది. కొందఱు ప్రయత్నము గూడ చేసినారు. ఫలము ముందు చూడవలసి యున్నది. ఎత్తైనను వ్యవహారమునే నమ్ముకొన్న యేభాషయందలి సారస్వతమైనను కొంతకాలముననే అంతరింపుట స్వాభావిక పరిణామము అని యూహింపలేకపోవుట బుద్ధిమాంద్యమునకు గుర్తు.

* ఇది ‘గుహ్యసమాజ కంత్రిము’ అను గ్రంథమునందలిది. హింస, ఆసత్యము, వరద్రవ్యావహరణము, పారదారిక - అను నాలుగు వ్రధాసహింసాపాతకములను గూర్చిన ధర్మోపదేశరత్నము. ఇట్టి మతమువారిలో ఎవరు నెమ్మదిగా బ్రతుకగలరు ?

జీవకర్తిదే చిలరేగుచున్న కాలమున ప్రాకృతభాషలలో కావ్యరచన యొక్కదే యెంతవిరివిగా అల్లుకొనియుండినదో ఈ 'గాథాసప్తతి' కొంత సూచించును. ఇందు సంగ్రహించిన పద్యములు ఏడునూర్లే యయినను దానిని వేరువేరుగా రచించిన కవులసంఖ్య ఇంచుమించు మూడునూర్లు! నా యీ సంగ్రహముందే ౨౭౪ కవుల పేళ్ళు గలవు. కోటిగాథలనుండి యీ యేడునూర్లు సంగ్రహింపఁబడినవని యిందే కలదు. (౧-౩) 'భువనపాలుడు' అను దీనివ్యాఖ్యాత ౩౮౪ పేళ్ళను గుర్తించినాఁడట. మూత్రము పందొమ్మండ్రవరకు దీనికి టీకాకర్తలు గలరట! 'పీఠాంబరుడు' అను టీకాకర్త టీకయందు గుర్తించిన పేళ్ళను, జర్మని దేశమున వేబరు పండితుడు సంగ్రహించి ప్రకటించిన ముద్రణమునందలి పేళ్ళను జేర్చి, బొంబాయి 'కావ్యమాల' యందు శ్రీ దుర్గాప్రసాద పండితుడు ౧౮౯౪ సంవత్సరమున ఈ గ్రంథమును గంగాధరభట్టు టీకతో ప్రచురించెను. పీఠాంబరుని టీక ఆయనకు పూర్తిగా లభించి యుండలేదు. దాని కొంతభాగము ఈవల ప్రకటితమైనది. నేనీ తెలిగింపున గుర్తించిన పేళ్ళకు పైమూడు ప్రతులే ఆధారము. ఆగాథా కవుల పేళ్ళలో రెండుమూడు తప్ప నేటికి మనయెఱుకకు వచ్చిన వేవియు లేవు. అవన్నియు ఎవరో కల్పించి యతికించినవని భావింపు బుద్ధిమంతులును గలరు. కాని అది యర్థము లేని సందేహము.

ఇందలి పద్యములన్నియు ఆర్యాచృందస్సున కూర్చినవి. 'గాథ' యని దాని ప్రాతపేరు. గానము చేయఁదగినది గాథ. కనుక. ప్రాచీనప్రాకృతులు దీనిని పాటగా నుపయోగించుచుండి రనఁదగును. కార్తదేవుని సంగీతరత్నాకరమున రాగ వివేకాద్యాయమందు షడ్జతైశిక రాగమునకు లక్ష్యముగా ఈ క్రిందిగాథ సస్యరముగా నియ్యఁబడినది.

“దీక్షరణజీందనాలే మహాహరకేసర దిసాముహదలిల్లే,

విలది కాలత (బృ?) మరో జణమలరందం వుహర.పడిమే.”

ఈగాథ సాతభాహనుని యాస్థాన కవియైన పాదలిప్తాచార్యుడు సిద్ధనాగార్జునునికి * ఉపదేశించినదని 'పురాతనప్రబంధసంగ్రహః' అను జై గ్రంథమునఁ

* పాదలిప్తుని కిష్కందై నాగార్జునుడు జై నమకము వ్యీకరించెనని ఆ గ్రంథమందలి కథ. 'పాదలిప్త' పదమే 'పాదలిప్త - పాలిత' అను ప్రాకృతరూపము గొన్నతరువాత 'పారిక' అని వునవ్వంపాకము పొందినదేమో! ఈ గాథలో కొన్నిటికి 'పారితుడు' కర్తగా గలడు. 'కవిప్తు'డైన పారితుని హాదాడు - ఈకో సంగ్రహకర్త - 'ఉత్తమ పూజ' లాలించెనని అభిప్రాయుని రామచరితకావ్యమున నున్నదట.

గలదు. 'ఓపిబి ఇ కాలభమరో...పుహవి పతిమే' అని సరియైన ఉత్తరార్థపాఠము దానిలో నున్నది. (పు. ౯౪) దీనినిట్లు తెలిగింపవచ్చును.

తే. "ఉరగపతి నిదునాళమై, గిరులు కేన-
రంబులై, దిక్కుఖములు దళంబులైన
పుడమిలామరపూవునఁ గడఁగి క్రోలు
మనుజుచేకరందమును కాలమనెడి తేటి"

కాని వ్యవహారబాహుళ్యముచేత 'గాథ'లో పాటరసము పోయినది; తెలుగు తేటగీతియందు 'గీతి' పదమువలె 'గాథ' గూడ వట్టి చంబోనామమైనది. క్రమముగా 'ఏదో' పనికిరాని, నమ్మరాని మాట' అనునర్థమున ఆపదము నేటివాడుకలోను గలదు. 'గానటనీనటే చదివి గాథలు శ్రవ్యి'వారు 'తెలుంగువారు' అన్నాఁడు నాడే శంభుదాసుఁడు! కన్నడమున 'గాదె' అనగా సామెత.

ఈ 'గాథాసప్తకతి'ని కూర్చిన రసికరాజకవి హోలుఁడు. ఆమాట యిందలి మూడవ పద్యముందే యున్నది (౧-౩). 'కవివత్సలుఁ'డనియు ఇతని బిరుద నామము. ౧,౨,౩,౪,౬ శతకముల కడపట 'రసికజనహృదయదయితే కవివత్సల ప్రముఖ సుకవి నిర్మితే' అని సమాపక పద్యము గలదు. ౪వ శతకాంతమున పేరులేని సమాప్తిగాథ యున్నది. ౭వ శతకము తుదిని 'ఇలి శ్రీహరి విరచితే' ఇత్యాదిగా నున్నది. రెండు వ్రాతప్రతులలో 'కాలవాహన విరచితః కోషః' అని కలదట. ఇవిగాక కాలవాహన, సాలవాహన, సాలవాహన, సాలవాహన, కాలవాహన, కాలివాహన, కాల-సాల అనియుఁ గలదేమో! అనున వెల్లె హోలుని నామాంతరములే యని ప్రాచీన సంప్రదాయము. ఇదిగాక ఒకానొక గాథాసప్తకతి ప్రతిలో 'సాలకర్ణి' అనుపేరుగూడ నున్నదట! క్రి.త. ౭౨వ సంవత్సరమున మొదలైన కాలివాహనశతకమును స్థాపించిన కాలివాహనుడే ఈ గాథాకోశమును సంగ్రహించిన ఆంధ్రరాజుని పలువురాధునికచరిత్రకర్తలకుల మతము. కొందరు క్రి.త. మూడవశతకము తర్వాతను ఏడవశతకపు వెనుకను ఎవరో సంగ్రహించి హోలుని పేరతికించి యుందురని సందేహింతురు. అసలు ఈ శతకకర్త కాలివాహనుడు ఆంధ్రసాలవాహన వంశమువాఁడు కాఁడని; ఇంకొక శతకస్థాపకుడగు విక్రమాదిత్యునికి ఇతఁడు మనమఁడో మనిమనుమఁడో కాఁగలఁడని; వీరిద్దఱును అగ్నివంశమునకు చేరిన 'పన్నాడు' సంతతివారని; హరిసాలవాహనుడు

యూయతి వంశీయులై చంద్రవంశమునకు చేరిన - మగధసామ్రాజ్యము నేలిన-
 ౩౩గురు ఆంధ్రచక్రవర్తుల పరంపరలో ౧౯వ వాడని; క్రీ.పూ. ౪౯౪ మొదలు
 ౪౯౯వ సంవత్సరముదాకా ఐదు సంవత్సరములు మాత్రమే రాజ్యమేలినవాడని;
 ప్రాచీనుల కట్టు కథలందును ఇప్పటి చరిత్ర రచనలందును పై యిరువురును
 ఒక్కరేయను బ్రాంతి కలిగినదని, - శ్రీ కోట వెంకటాచలపండితులు భావించిరి.
 వారి పరిశ్రమ అగాధము, వ్యాసంగము గంభీరము, కాని వారు ప్రమాణములన్న
 భవిష్యపురాణాది గ్రంథములు పూర్తిగా నమ్మవలసినవని, అప్రమాణములనిన
 కథాసరిత్యాగరము మొదలగునవి వట్టి కట్టుకథలని తిరస్కరింపవలసినవని,
 అంగీకరించుట సాధ్యముకాదు. అంగీకరించినచో ఆంధ్రచక్రవర్తియగు హాసాత
 వాహనునికే ఈగథాసంగ్రహమునంట గట్టి దీని జననకాలమును క్రీ.పూ. ౫వ
 శతకముగా గ్రహింపవలసి యుండును; హాలుడే సంగ్రహించినట్లు ఇందున్నది
 గనుక; శకకర్త 'పన్యాదు' కాలివాహనునికి హాలుడను పేరు కానరాదు గనుక,
 ఇక ఎవడో తర్వాతివాడు సంగ్రహించి పేరు పెద్దరికమునకై ఆంధ్రహాలచక్ర
 వర్తికి దీనిరచనాకీర్తి సమర్పించియుండును అను వాదమున్నచో దానికి మౌనమే
 నిరాకణము. పోనీ, ఆ హాలచక్రవర్తియే దీనిని కూర్చినవాడని యంగీకరింపరాదా
 యనవచ్చును. అదైనచో క్రీ.పూ. ౫వ శతకము మొదలు క్రీ.త. ౬వ శతకము
 వఱకును ఈ సప్తశతి పేరు వినరాదే! ఇప్పటికి మొట్టమొదలు దీని పేరెత్తిన
 వాడు క్రీ. ౬వ శతకమువాడు బాణభట్టే కానవచ్చుచున్నాడు. కనుక ఇంచు
 మించు వేయేండ్ల అజ్ఞాతవాసము దీనికంటగట్టవలసి యుండును. ఎదైనను ఈ
 కాలచర్చ భావిపరిశోధనవలన తెంచవలసినది. మరి యీ విషయమున నాకంతకు
 మించిన అధికారము, అధినివేశము లేదు.

కాలివాహనునికి సంబంధించిన పురాణములు, కావ్యములు, ప్రబంధములును
 ఎన్నోకలవు. అవి ఒండొంటితో పోలు పొందులేనివి. అందరి విషయములన్నియు
 ఇంచుమించు అతిమానుషవిధికిఁ జేరినవి. ప్రకృత 'సప్తశతి'కి సంబంధించిన

1 చూ. 'The Historicity of Vikramadithya and Sali Vahana'.
 చరిత్ర 'ఆంధ్రుల పుట్టపుర్యోత్తరములు' అను వారిరచన.

2 'అవినాసమగ్రామ్యువరో శ్చారవాహనుః'

విగ్రహాతిథి కోశం రత్నైరివ సురాపైః' (హర్షచరిత్ర పీఠిక)

ఒక కథమాత్రము ఇందు సంగ్రహించి తెల్పుచున్నాను. మేరుతుంగాధ్యక్షుడను జైనపండితుడు రచించిన 'ప్రబంధ చింతామణి' లోని 'సాతవాహన ప్రబంధ' మున ఇది కలదు.-

సాతవాహనుడు మహాదాత. అందఱు పండితులను కవులను తన యాస్థాన మున చేర్చుకొని పోషించుచుండెను. ఎవరో రచించినవి నాల్గు ప్రాకృతగాథలను విని నాలుగుకోట్ల బంగారునాణెములకు వానిని కొనెను. తరువాత అట్టి గాథలు ఏడువందలు చేర్చి "సాతవాహవాభిధానమగు సంగ్రహగాథాకోశము నిర్మింపించి" చాల కాలము రాజ్యమేలెను. అతఁడప్పుడు క్రయమిచ్చి కొన్న అనాలుగు గాథలివి:

(౧) మగ్గంచీయ అలహంతో హరో పిణ్ణజ్జయాణ థణయాణం,
ఉద్ధింబో భమజ్జ ఉరే జముణానణి ఫేణ పుంజః వ్య,

(చా. మార్గమివాలభమానో హరః పినోన్నతయోః సనయోః,
ఉద్ధింబో భ్రమత్కురసి యమునానదీ పేనపుంజ ఇవ.)

(౨) కసిణజ్జలోయ రేహజి వేణీదండో నియంబబింబమ్మి,
తుహ సుందరి సురయమహాశిహాణ రక్తాభయంగవ్య.

(చా. కృష్ణోజ్జ్వలశ్చ రాజలే వేణీదండో నితంబబిందే,
తవ సుందరి సురతమహానిధాన రత్నాభుజంగ ఇవ.)

(౩) పరిక్షిససుందరాణం సురపి జాయంతి జాజః సుక్థాజః,
విరహాజః తాజః పియసహి బుట్టగ్గలియాజః కీరంతి)

(చా. పరితోష సుందరాణి సురతే జాయంతే యాని పౌఢ్యాని,
విరహే తాని పియసఖి భాదితోద్గలితాని కుర్వంతి.)

(౪) మా జాణ కీర జహ చంచులాలియం పదజి పక్వమాణందం,
జరథ త్తణ దుల్లలియం ఉబ్బుయ తాలహలం ఏయం.

(చా. మాజాసీహి కీర యథా చంచులాలితం పతతి పక్వమాకందం,
జరతత్వయర్థలితం ఉద్భుజ తాలఫలమేతత్.) *

* పై సంస్కృతవ్రాయణ నేను గ్రహించినవి, స్థిరగతిచింతనముగా, ౧-౩వ గాథ లకు 'కావ్యమాం' వారిపాఠమున చిహ్నమార్పులు గలవు.

ఈ కథకు సంగ్రహముగా ఎవరో యీ క్రింది గాథను రచించెను. -

“హరో వేణీదండో ఖట్టగ్గరియా తహ ఆ లాలుతి
ఏయాఇఁ నవరి సాలాహణేణ దహకోటి గహాయాఇఁ”

(చా హరో వేణీదండః ఖాదితోద్గలితాని తథాచ లాల ఇతి,
ఏతాని కేవలం శాలివాహనేన దళకోటిగృహీతాని.)

విస్తరములోని ‘నాలుగు’ క్షోట్టు సంగ్రహములో ‘పది’యై పెరిగినవి! పై నాలుగు గాథలలో ౧-౩ గాథలు గంగాధరజీకతోడి ‘కావ్యమాలా’ సప్తకతి పాఠమున ఏడవ శతకమున ౬౯, ౬౮ వ సంఖ్యలతోనున్నవి. ఇతర మూల పాఠములలో తక్కిన రెండును గలవేమో! ఆరెండిని గూడ నేను నా ఈ సంగ్రహములో చేర్చుకోలేదు.

సంగ్రహించిన హాలుడు దీనిని ఏడునూర్ల కే యేల నిలిపెనను ప్రశ్న వట్టి వినోదము. ఏ సంఖ్యలో నిలిపియున్నను ఈ ప్రశ్న వేయవచ్చును. సప్త ద్వీపములు, సప్తలోకములు, సప్తమాతృకలు-ఇట్లు సప్తసంఖ్యకొక ఆధ్యాత్మిక విశేషము కలదని సమాధానమిచ్చుట సామాన్యము. ఇంచుమించు అన్ని సంఖ్యల కును అట్టి విశిష్టత గమనించి చూడవచ్చును. కాని ఈ ‘సప్తకతి’ నియమము ఎందఱో తరువాత అనుకరించినారు. దీని గాథలవంటి ముక్తకములే శృంగార మయముగానే సంస్కృతమున రచించిన ఆదార్య గోవర్ధనుడు తన రచన ‘ఆర్యా సప్తకతి’ గానే వ్యవహరించెను. హిందీ వాఙ్మయమున ‘బిహారి సత్సయీ’ మొదలగు సప్తకతులు, ఏకకర్తృకములైన దీని యనుకరణములు, కొన్ని కలవందురు సప్తకతీయముము లేక జయవల్లభుడను వాడు ‘వజ్రాలగ్గ’ అను పేర మరికొన్ని వందలగాథలను సంగ్రహించెను. కాని ఆ సంగ్రహమందలి గాథలలో ఈ అభిరుచిగాని కామనీయకము గాని కానరాదు. కనుకనే ‘వజ్రాలగ్గ’ విరివిగా ప్రాచుర్యము లేదు.

ఇతర సంస్కృతమున అలంకారికసారస్వతములో ఈ గాథల రాజ్యమే రాజ్యము. సంస్కృతము దేవభాషయని పేర్కొని పూజించినను ప్రాకృతము గూడ ‘సరస్వతీ బాలభాష’ అనుకొని లాక్షణికులు సమాన ప్రతిపత్తి నిచ్చి గౌరవించిరి. ‘కావ్యస్యాత్మా ధృనిః’ అను తత్వమును గుర్తించిన తరువాత ఈ గాథలు దానికి ఉత్తములైన లక్ష్యములుగా కావ్యపీఠాసకులు నిరర్గళ

ముగా పరిగ్రహించిరి. ప్రాకృతములు తరువాతి సామాన్య విద్వాంసులకు సరిగా అర్థముకాని పరిస్థితి కలుగుట చేతనేమి, చదువరులందఱు ఇంచుమించు సంస్కృత భాషనే ఆదరించి గౌరవింపవలసిన సంప్రదాయము ఆవశ్యకతయు ఏర్పడుట వల్లనేమి- ఈ గాథలవంటి ముక్తక రచనలెన్నో సంస్కృతభాషలో వెలువడినవి. కాని వానిలో ప్రాయముగా ఈ గాథల ప్రధానలక్షణమైన సంయమము చిక్కఁ దనమును పలుచనై పోయినవి. పెద్దపెద్ద వృత్తములలో విషయ విస్తరముతో ఆ రచనలు సాగినట్లున్నది. వానికెల్ల కిరీట ప్రాయముగా అమరుకవి శతకము రసికులను లాక్షణికులను పశికరించుకొన్నది. కొందఱు, గాథల సంగ్రహశక్తి విలువ గమనించినవారు. సంస్కృతమున గాథల ఆర్యాచ్యుండస్సునే గ్రహించి సంస్కృతభాషలో చందస్సుకు వలసిన చిలుమూర్పులతో పరివర్తనము చేసి కొన్ని వారును లేకపోలేదు. రాజశేఖరుని కావ్యమీమాంసలో (౮వ శతాబ్దము) అట్టి ఆర్యాగాథ యొకటి కలదు.

“దైవాయత్రే హి ఫలే కిం క్రియతామితదత్రతు వదామః

నాశోకస్య కిసలయైః పృథ్వాంతరపల్లవాస్తుల్యాః”

(అధ్యా, ౧౪, పు. ౮౦)

స ప్రకతియందు దీనిమూల మనఁదగినది యిట్లున్నది.

“దేవ్యాయత్రమ్మి ఫలే కిం కీరణ ఎత్తితం పుణో భణిమే.

కంకేల్లి పల్లవాణం ఇపల్లవా హంతి సారిచ్చా.”

(3-2౯)

ధాయ, దైవాయత్రే ఫలే కిం క్రియతామితున్నర్వదామః

కంకేలి పల్లవానాం న పల్లవా భవంతి సదృశాః)

పై సంస్కృతచ్ఛాయయందలి చందోభంగము స్పష్టమే. అన్ని భంగాల కంటే చందోభంగము సహింపరాదనుట ప్రాచీనుల రుచి, ‘మాష’ అనుదానిని ‘మష’ అని యైనను చెప్పవలెను గాని పద్యపు నడక చెఱుపరాదని ఎవరిదో ప్రాత ఆభాషకము. “అపిమాషం మవం కుర్యాత్ చందోభంగం త్యజేద్ధిరామ్” కనుకనే. పై సంస్కృతపరివర్తనకర్త మూలమున లేనివి ‘హి-అత్ర-వృథాంతర’ అనుపదము లెక్కువగా చేర్చుకోవలసి వచ్చినది. భాషాంతరీకర్తకు ఈ కష్టము తప్పనిది. దీని నా తెలిఁగింపు (౧-౨౨౧) ఇందుగలదు.

మరికొందఱు సంస్కృతవృందస్సులలో చిన్నదై ఎక్కువ వ్యాప్తి గలిగిన 'అనుష్టుప్' చందమున కొన్ని గాథలు రూపాంతరీకరించియున్నారు. అప్పయ్య దీక్షితులు తన 'కువలయానంద' మందు 'చిత్రమీమాంస' యందును ఇట్టి శ్లోకములు కొన్ని యేర్పరిచినారు. అతడే యీ రూపాంతరీకర్త కాబోలు. అందొకటి మచ్చుకు.-

యథోర్ధ్వాక్షః పిఙ్గళః పథికో విరలాంగులిః

తథా ప్రపాపాలిఖాపి ధారాం విరనుతే తనుమ్*

(కీవల. అన్యోన్యాలంకారమునకుదాహరణము)

దీని మూలగాథ ఇది.-

"ఉర్ధ్వోర్ధ్వ పిఙ్గళ జలం జహజహ విరలంగులి విరం పహీ

పాపాలిఖ వి తహతహ ధారం తణుఅపి తణువిఖ"

(౨-౬౦)

(ధాయ. ఉర్ధ్వాక్షః పిఙ్గళి జలం యథాయథా విరలాంగులిః పథికః.

ప్రపాపాలిఖాపి తథాతథా ధారాం తనుకామపి తనుకరోతి.)

మూలమందలి అర్థభావములు రెండును సంస్కృతరూపాంతరమున కొంత దెబ్బిదిన్నవనుట స్పష్టమే. నాదీని తెలిగింపు ఇందు ౧౨౭ పద్యము.

ఈ గాథాసారస్వతమును మరలనుద్ధరించు మహాప్రయత్నము చేసినవాడు ౧౧ వ శ్రీ. శతకముననున్న బహుముఖ ప్రతిభాపాండిత్యనిధి భోజమహారాజు. అతని 'సరస్వతీకంఠారణ్యము', అంతకంటె 'శృంగారప్రకాశము' ప్రాకృత గాథలకు నిధి. కాని వ్రాయనకాండ్ర చేతులు, పురుగులును ఆ గాథాభాషకు చేసిన యపధారముచే దాని తలతోతలు తెలియుట బహుళః సాధ్యముగాకున్నది. శృంగార ప్రకాశమునుండి నాలుగు గాథలు మాత్రము ఈ పుస్తకము నాల్గవ భాగమున నా తేలుగుతో చూడవచ్చును.

తెలుగుదేశమున ౧౫వ శతకపుతొలిభాగమున కొండపిట్టివడుపు, సర్వజ్ఞ చక్రవర్తి, వీరనారాయణుడు కోమటి వేమభూపాలుడు ఈ సప్తకతిని చేపట్టి వెలయుచివాడు. సప్తకతినుండి ఓకశతగాథలు మాత్రము ఏరుకొని 'సప్తకతి సారము' అనుపేర వానికి మంచి టిక రచించెను. * ఆ ప్రభువునాసాన మందు 'విద్యాధికారి' శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు సప్తకతిని పూర్తిగా రీక్ష

* దీనిని అండ్రివిక్యకావరివత్తు వ్రకటింది కృతకృత్యమైనది. కాని సంస్కృత ప్రాకృత భాషలు రెండిని పరిశీలింపి నవరింపి దానిని మరల ముద్రించవలసిన అవశ్యకత యెంతోకండు.

‘మానూగు మీసాల నూత్నయౌవనమున’ నే తెలిగించెనట. ఆ గ్రంథమింకను మనకు లభించు భాగ్యము రాలేదు. రానున్నదని పేరాసపడుదముగాక. శ్రీనాథుని తెలిగింపులుగా మనకిప్పటికి మూడు పద్యములు దొరకినవి. ఒకటి కీ. శే. మానపల్లి రామకృష్ణకవిగారు ౧౯౦౮ వ సంవత్సరమున తొలుదొల్ల ప్రకటించిన నన్నిచోడకవి కుమారసంభవము పూర్వభాగము నాల్గవయాశ్వాసమున ప. ౫౬౮ క్రింది ‘పుట్టినోద్’లో చూపినది.

ఉ. “వారణసేయ దావగొనవా, నవవారిజమండఁ దేటి క్రొ
వ్వారుచునుంట నీవెలుగవా, ప్రియవాతెరగంటిఁ గంటితె
వ్వారికిఁ గెంపురాదె, తగవా మగవారల దూర, నీమగం
దారసి నీనిజంజెలుగునంతకు నంతకునోర్య నెచ్చెలి.”*

ఇది “కన్నవ జహోఇ రోసో” అనుదాని పరివృత్తి. గంగాధర టికిత మూలమున ఇదిలేదు. కాని వేమదూపాలుని సంగ్రహమునఁ గలదు. ఇది తెలుగు దేశపు మూలసంప్రదాయములోనిదని వీరిరువండితుఁడు చూపినాఁడు. దీని తెలుగు మార్పు ఈ నా కూర్పులో (౩-౫౯) కలదు.

రెండవ మూఁదప పద్యము లీ క్రిందివి. ఇవి కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు ప్రకటించిన ‘క్రిడాభిరామము’నఁ జేరినవి.

మ. “పటు జంఝాపవనోత్తృణాలయములో ధద్రంబుగం బద్దెకం
కదిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియోగగ్గాని కోషించి యె
క్కడి నిద్రించుచున్న పాంథవనితన్ గర్భావహః ప్రాథిమన్
దదిబద్ధోత్తము చూపు నట్టనడురే దారాధరశ్రేణికిన్” (పు. ౧౯)

తే. “మామమానంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చరంబమ్ముకొన్నాఁడు పజములకును (?)
ముదితపన్నులు పొగలేని ముర్ఖురములు
దలికినొఱగోయకేలుండు సైరికుండు?” (పు. ౮౬)

పై రెండు పద్యములకును మూలగాథలు ముద్రిత గాథాసప్రకటియందు గలవు. (చూ. ౨-౩౦; ౩-౩౮) ఇందు నాతెలిగింపులు వానికున్నవి. (౧-౨౪౩, ౧-౧౯౧).

(*) ఇది తగవాళి చుండితుల వవరించిన పాకము, కవిగారిప్పినది కొంత అనన్వితము.

శ్రీనాథుని తరువాత నా తరమువఱకు తెలుగువారి దృష్టిని ఈ గ్రంథ ముకర్షించినట్లు కానరాదు. నామట్టుకు సుమారు ౧౯౦౮ వ. సంవత్సరమున దీనిని తెలిగించు చాపల్యము గలిగినది. అట్లే ఈ శతాబ్దియందే పలువురు పండితులు విడివిడిగా ఆ పనికి చేయివేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. కాని క్యాచిక్కుముగా తప్ప నేనికను ఆతెలిగింపులను చూడగలుగలేదు. ప్రాకృతభాషయందు నాకు అభిమానమెంత యెక్కువో వ్యుత్పత్తి అంత తక్కువ. తనుక సప్రళిని పూర్తిగా తెలిగించు రైర్యము నాకు గలుగలేదు. 'కావ్యమాల' వారి ముద్రణమును టీకయు మాత్రమే ఆహారముగా చేతనైనవి, రుచించినవి, గాథలు ౩౯౫ మాత్రము తెలిగించి ౧౯౩౧ సంవత్సరమున ప్రకటించితిని. అనంతపురమందలి 'శ్రీసాధన' ముద్రాణాలవారు దానికుపకరించిరి. అట్లే నాదృష్టికి వచ్చినవి. అర్థమైనవి, నచ్చినవి కొన్ని గాథలు కావ్యలక్షణగ్రంథముల నుండి గ్రహించి తెలిగించుచు వచ్చితిని. వానిలో పెక్కులు ప్రకటించి 'భారతి' నాకుపకరించినది.

ఈ సమయమున జర్మనీ దేశమున ఏబరు పండితుడు ప్రకటించిన ప్రతిని చూచుభాగ్యము నాకు గలిగినది. ఆ మహనీయుని పరిశ్రమ ఎంత శ్లాఘించినను తక్కువే. ఆ ముద్రణము ౧౮౮౧ లో జరిగినది. ఎన్నో వ్రాతప్రతులను ఆ కాలమున సంపాదించి, దేశప్రయుక్తముగా వానిని వేటుపట్టి, అందు దొరికిన పాతభేదములు మొదలగు మార్పులు ఒక్కటిగాని వరలక పట్టి చేసి, జర్మను భాషలో ప్రతిగాథకును టీకనిచ్చి, సందిగ్ధస్థలములలో ప్రశ్నచిహ్నమును వేసి, మూలమును రోమను లిపికి మార్చి, జర్మను భాషయందే విపులమైన ఉపోద్ఘాతము రచించి- అసాధారణ కార్యము ఆ పండితుడు చేసి మనకిచ్చినాడు. తన కూర్పును అతడు నాలుగు భాగములుగా ఏర్పరిచినాడు: (౧) గంగాధరునిటీక ప్రకారము గాఢోలు ౬౯౮ గాథలు గల సామాన్యమూలము. (౨) ఇతర వ్యాఖ్యాతల మూలమందు ప్రత్యేకముగా గల గాథలు ౧౧౬, (౩) తెలుగుదేశమందలి మూలపాతము నందలివి ౧౫౧, (౪) పైవాని వంటివి అలంకార గ్రంథములనుండి మరి ౩౫, ఇట్లు మొత్తము గాఢాసహస్రము సరిగా, నిండు సంఖ్యగా, అతడు కూర్చినాడు. నాకు జర్మను భాషయందే మాత్రపు పరిచయమును లేదు. అది కల మిత్రులును లభింపలేదు. అందుకు పరిచితమైన ఇంగ్లీషు పదములు, టీకాంతరములనుండి రోమను లిపిలో అతడు వ్రాసినది వాక్యములు, అచ్చు తప్పగంధములేని మూలము-సంస్కృతచ్ఛాయ

అతఁడయ్యలేదు- ఇవే నేను పట్టుకొని ప్రాణినవి. ఇంతలో రెండుహస్త విరపు
తెచ్చుకొన్న ఆ పుస్తకము పతి తనచోటికి మరలి పోవని వచ్చినది. ఉపో
ద్ఘాతమైనను ఇంగ్లీషు భాషలో పరివర్తింపఁ జేయుచుకొను అవకాశము, సమ
యము, చిక్కలేదు. దానిప్రతులు దుర్లభములైపోయి యెంతో కాలమైనది.
కనుక వెతుకును దొరకవు. ఇట్టి స్థితిలో నిర్వేదపడుట తప్ప వేఱమి చేయఁ
గలను! అతని మార్గమునే అనుసరించి యీ నాతెలుగు కూర్పును నాలుగు
భాగములుగా ఏర్పఱిచితిని. ముఖ్యముగా తెలుగు మూలమందలివని అతఁడు
ప్రకటించిన గాథలు ౧౫౦లో ఒక శతగాథలు నేనిందు సంగ్రహించి తెలుగు
వారికందియ్యఁ గలిగితినిని వీలగు పండితునికి నేనప్పవడి సంతోషించుచున్నాను.
వేమకూపాలుని శతకమున క్రొత్తగాఁదోచు గాథలన్నియు ఇందుమించు ఇందుఁ
గలవు. ఇతర లాక్షణికుల గ్రంథములనుండి వీలగు ఎత్తిన గాథలలో కొన్ని
యేరుకొని, నా దృష్టికందిన కావ్యలక్షణ గ్రంథములలోనివి మరికొన్ని ఆ భాగ
మున తెలిగింది చేర్చితిని. సామాన్యమూలమందు మరి ౧౦౭ గాథలేర్చి మార్చి
చేర్చితిని. మొత్తము ఈ నా సంగ్రహమున గాథలు ౭౭౪ గా ఏర్పడి సప్తశత
నియమమును దాటినవి. కొన్నిటికి లఘుచీక చేర్చితిని. ఎక్కువగా వివరించుట
గాఢావిత గాంధీర్యమును చెలువునవి. రసికులట్లే తలఁతుకని, నా నమ్మిక.

మరి 'సప్తశత' గాథలన్నిటిని పూర్తిగా తెలిగింపక కొన్నింటిని
వదలుట యే అను ప్రశ్న. దీనికి మొదటికూర్పున 'ప్రస్తావన' వ్రాసి నన్ను
గ్రహించిన శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారే జాబులో నాక్రితన్న వేసిరి. దానికి
నేనిప్పు సమాధానము తృప్తికరముగానుండునో ఉండదో తెలియదు. కాని దాని
నియ్యవలసి యున్నాను. కొన్ని గాథలలో చమత్కారము శ్లేషప్రధానముగా
నున్నది. తెలిగించుట సాధ్యముగా తోపలేదు, నాకు మరికొన్నిటి భావము
స్పష్టపడలేదు. గంగాధరుని చీక అట్టిచోట్ల నాకుపకరింపలేదు. కొన్ని సందర్భము
లందరఁడు చెప్పిన భావము నాకు తృప్తిగానుండలేదు. ఇంక కొన్ని గాథలందలి
ప్రమేయము సామాన్య మర్యాదను మీరినట్లు నాకనిపింపినది. కొందఱికి అది
రుచింపవచ్చును. కాని నా మట్టుకు దానిమాత్ర కొంతయెక్కువగా భాసించినది.
మరికొన్నిట తెలిగించు ప్రయత్నమునకు తగిన కవిలావిశేషము గోచరింపలేదు.
పై తరగతుల గాథలు ఒకటి రెండు నాకూర్పునఁగూడ మచ్చుకున్నవి.

ఈ తెలిగింపున 'గ్రామణి' అనుపదమునకు 'రెడ్డి' అను పదమును వాడి
తిని. శ్రీ రామలింగారెడ్డిగారు ఆ పదము తమకు రుచింపలేదని నాతో చెప్పిరి.

“అంతకంటె మంచిపదము నాకు తోపదు. మా సీమలో గ్రామాధికారికి రెడ్డియనియే వ్యవహారము” అని నేనందిని. “నిజమే కాని యేమో నాకాశబ్దము తృప్తికరముగా లేదు” అన్నారాయన. ఆ యత్నప్రేమ నాకును గలదు. కాని విధితేక దానినట్లే నెరిపినాను. ఇది ఇప్పటి రెడ్డి జాతివారికి ప్రత్యేకముగా అన్వయించునది కాదు. సహృదయులు దానిని గమనించి బోనితురని నమ్మినాను.

ఇక నేనేరుకొన్న గాథలు మొత్తముఁద నా యభిరుచిని మాత్రమే సూచించును. కోటినుండి యేడునూర్లు మాత్రము సంగ్రహించిన హాలునికి. అందుఁగూడ ఒకనూరు గాథలు ఏర్పేకూర్చిన వేమభూపాలునికిని గల వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమునే నాకును ఇచ్చి చదువులను గ్రహింతురని నమ్మినాను.

మూలమును రచించిన కవులు, కవయిత్రులు, అందరిరచన, సంప్రదాయమును ఒకదే; శబ్దార్థముల సంయమము; భావముల ఆర్థవము; ఆధురేని సహజ భారయు, తెలిఁగించునపుడు పై ఆసాధారణ గుణములకు తోపము రాసీయక, తెలుగు పలుకుబడి పెడసీయక, రచింపజలెననియే నా పేరాసు; నా పరాయణము. అందుకై ఏకవృత్తనియమమును వదలి తెలుగు జాతికి సహజమైన ప్రియమైన ఆలవెండి లేటగీతి కందములందే నా కృషి యథానుకూలముగ సాగించితిని, అనేక పద్యములు, ప్రాంతవిక్రొత్తవి గూడ, మరల మరల సవరించితిని. నారచనయందలి ప్రకార-వికారములను నిర్ణయించువారు సహృదయులు. దీని పునర్ముద్రణమింత విలంబముగా జరిగినందుకదొక ముఖ్యకారణము. తొలి ముద్రణమునే యెంతో యదారముగా విమర్శించి అవినందించిన సహృదయ పండితులకు నాయనంతధన్యవాదములు.

ఈ ముద్రణ ప్రకటన భారము వహించి నన్ను రన్మని జేసిన పుణ్యము పైదరాబాదు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు వారిది. దానిని నిర్వహించినది నా మిత్రులు శ్రీ దేవులపల్లి రాసూనుజరావుగారు. వారి సహృదయతకు నా “అంజలి: పరమా ముద్రా”.

దీనినింత శుద్ధముగా సుందరముగా త్వరగా ముద్రించిన శివాజీ ముద్రాశాలాధికారులకు నా నమోవాకములు.

తిరుపతి
శోభనకృత్తు ఫాల్గున
శుక్లతృతీయ, భానువారము
18-2-84.

రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణకర్మ

శ్రీ
కాలివాహన
గాథా సప్తశతీ సారము
1 వ భాగము

తే. అలుకమెయి జేపురించిన యాదిక క్తి-
మోముజుందురు నీడ లోమొలచియుండఁ
బూజితామర దాల్చినపోల్కిఁ బొలుచు
హరుని సంధ్యాజలాంజలితరంగుడీరు.

(హాలుడు. ౧ శతకము, ౧ పద్యము)

అ. అమృతరసము చెవులకరయంగఁ బ్రాకృత-
కవిక; దానిఁ జదువఁగా వినంగ
లేనివారు సిగ్గులేక పూవిల్లువి-
తత్వముల నెఱుంగఁ దలఁతురెట్లు ?

(౧-౨)

ఆ. గాథలొక్కకోటి గలవు లోకంబునః
వానిలోన నందమైనవాని
నేర్చి కూర్చిపెట్టె నేడు నూఱులు కవి-
వత్సలుండు కాలివాహనుండు.

(హాలుడు. ౧-౩)

(మ. ౧) నన్ను మఱచి పండ్లను ధ్యానించుచున్నాడని పార్వతికి కోపము. అర్చనారీత్య
డుడు గనుక శివుని జలాంజలిలో ఆమె యెల్లదిన మొగము ప్రతిబింబించినది. కనుక
కామర పూవుతో పోలిక.

- అ. కమలవల్రమందుఁ గదలక మెదలక
కూర్కుచున్నదదిగో కొంగ చూడు !
అచ్చమైన విరివిపచ్చతాతట్టపైఁ
జేర్చియున్న సంకుఁజిప్పవోరె.

౪

(వోదిగుఁడు. ౧౨-౪)

- ఆ. 'కురవకంబుకొఱకు నరయుచున్నావేమి
నీకు దోహదంబు నెమరికొనక ?'
అనుచు మోముఁదమ్మి యటు ద్రిప్పి నీజాయ
యదిగో నవ్వుచున్నదందకాఁడ !

౫

(మయరందసేనుఁడు. ౧-౬)

- ఇ. మనయూరికొక్కసొమ్మై
కనుపండువు నేయుచున్న కమలవనము, కో-
సిన నువ్వుఁజేవివడువునఁ
గవిపించెడు విపుడు మంచుకారున నత్త !

౬

(కుమారిలుఁడు. ౧-౮)

- అ. పండి తెల్లఁబాటు పరితోఁటలను జూచి
యేల మొగము వంచి యేడ్చెదమ్మ ?
చూడు జనుపచేసు సొగసెక్కెనరిదళం-
బిలఁడుకొన్న యాటవెలఁది వోరె.

౭

(మహిందుఁడు. ౧-౯)

(౫) కురవకము = ఎఱ్ఱ గోరంటచెట్టు. అది పూత వింపలేదని దానికి దోహదము -
ఎరువు - విధారించుచున్నాఁడు మగఁడు. అవని యతఁడు కనకే చేసికొన్నచో దాగుండునని
భార్య భావము. ఆ మాట చెప్పలేక నవ్వుకొనుట.

(౭) రహస్య సంకేత స్థానముగా నుండిన పరితోటను ఇంకఁ గొన్నాళ్ళలోనే కోసి
నేయుదురే యని నాయకకు దుఃఖము. జనుపచేసు పెరిగి వచ్చుచున్నది భయపడవద్దని పరి
యూరదీంపు.

అ. మోముఁదమ్మి నద్దముగఁ ద్రిప్పికొని చెలి :

యూరకిట్టలేడుచుండవలదు;

అలఁతి దోసతీవియలమాడ్కి-నివి యిట్లై

వక్రగతులు నుమ్ము వలపులేవుడు.

౯

(అలయఁడు - అనీకుఁడు ? ౧-౧౦)

అ. అడుగుఁదమ్ములందుఁ బడియున్న పరివీపు

చిన్నికొమఁడఁడెక్కి చెలఁగియాడ.

అలుకయెంత గట్టిదయ్యును నిల్లారి -

మోమునందు నప్పు మొలచెనపుడు.

౯

(దుగ్గసామి-సిరిరాయఁడు ? ౧-౧౧)

తే. నిజము; చూడఁగనేర్పు నా నెలఁతకనులు;

తనకు సరివారియెడఁగదా తగును వలపు !

ఇంకనది చావనిమ్ము; నిన్నేమి యనను;

దానిచావైన మెచ్చుకోఁదగును జూపె :

౧౦

(దుగ్గసామి. ౧-౧౨)

అ. వంటయింటి వసులనంటిన మసిచేయి

సోఁకియుండఁ జంద్రసుందరముగ

నింపు గొలుపుచున్న యిల్లారి మోమును

నగుచునున్నివాడు మగఁడు చూచి.

౧౧

(హాఁలుడు ౧-౧౩)

(౧౦) చూడఁగిన వ్యక్తిని చూచి వలచుట కన్నుల నేర్పు. కాని ఆ వ్యక్తి లింప నమ్మకముండదు. తగని వానిని వలచి సాదించుటకంటె తగిన వానిని వలచి నిరాశతో మరణించుట మేలు సిద్ధుడు చావలపు అంత తీవ్రముగా నున్నదని దూరిమాటకు తార్పర్యము.

తే. వంటవార్పుల జాణవు, వాలుగంటి :
 యలుకగొనబోతు; రక్తపాటలనుగంధ-
 మైన నీయూర్పుజవులకు నానగొనుచుఁ
 బొగలెగయుఁగావి మండదీ ప్రొయ్యినగ్గి : ౧౨
 (భీమసామి. ౧-౧౪)

ఆ. చెలులు చెంతఁజేరి తొలుచూరిబైకల
 'నేమి కోర్కెనీకు నెఱుంగఁజెప్పు;
 మనుచుఁ గ్రుచ్చి యడుగ నందంద దయితుఁడౌ
 మగవికడతె పాతె ముగుద చూడ్కి. ౧౩
 (గయసింహుడు. ౧-౧౫)

క. అమృతమయరూప : రజనీ-
 రమణీ ముఖలిలక : యంబరశిఖామణి : చం-
 ద్రమ : ప్రియునిమీఁదఁ బఱపిన
 హిమకరములె యిప్పుడు నావయిం బఱపఁగదే : ౧౪
 (హేళుడు. ౧-౧౬)

తే. 'అతఁడు పరదేశముననుండి యరుగుదెంచు :
 నేను గోపించు; నన్నూఱడించు నతఁడు;
 అనుచు దయితులయెడలఁ జేరానలెల్ల
 నెవరికో యొక్కరికి ఫలియించుఁ జెలియ : ౧౫
 (సిరిధమ్మియఁడు. ౧-౧౭)

(౧౨) ప్రొయ్యి మండదని కోపించు నామెను జూచి రసికనాయకుని మేలపుమాట యిది.

(౧౩) బైకలు = వేవిట్ల. ఇయతె అని కన్నడరూపము; కోరికయని అరము.
 'బయ్యంక' అను దీని రూపాంతరమును మాత్రము శబ్దరత్నాకరము గ్రహించినది.

(౧౪) 'నా ప్రియునికి నీకిరణములు చలువగా నున్నవి. కనుకనే అతఁడు రాక తామ
 సిందినాడు. నా పాలికవి వేడిగానున్నవి. నామీఁదఁగూడ అల్లె చలువగా కిరణములు పఱసితి
 నేని ఈ విరహవేదన లేక నెమ్మదిగా నుండును' అని అమె భావము.

- తే. దొంగవిద్దురవాడ : ముద్దుగొనినట్టి
చెక్కి-కుల రేగుపులకల చెరువు గంటి:
ఏల కనుమూసికొనెడు : చోటిమ్ము కొంత:
మనలి యుండను లెమ్మిట్లు మరలనేవుడు. ౧౬

(చందసామి. ౧-౨౦)

- ఆ. ముగియకున్న నేమి సొగసులు ? పొమ్ముల్లె
వలచి వేచియున్న వానికడకు;
వలపువేడి చల్లబడెనేని మతి వాని-
భావమందుఁ దగులలేవు, బిడ్డ : ౧౭

(కాలిరాయఁడు - కలిరాజు ? ౧-౨౧)

- ఆ. చేరి సంతసమునఁ జెక్కి-కు పొంగంగ
నాజ్జరిచ్చు రాత్రులందు నాకు:
పగలు వంచియున్న మొగమునెత్తదు; చెలి
యదె యిదంచు నమ్ముటరిది చూడ : ౧౮

(మయరందఁడు. ౧-౨౩)

- ఆ. ఎదకుఁ గూర్చువారి నెడఁబాసి, యొల్లని
వారిఁ జూచుచుండవలయుననెడు
కడిఁదిపనులు రెండుఁ గావించు నీచేశఁ
గులము; దీని మ్రొక్కవలయు బిడ్డ : ౧౯

(వసుయారి - బ్రహ్మచారి ? ౧-౨౪)

ఆ. నెమ్మి రాత్రి సగమునిదురమబ్బునఁ గేలఁ
దడవఁ బ్రక్క వట్టిపడుక తగులు-
గాసి నెఱుంగవీపు; కాకున్నఁ జెప్పుమా
యెట్లు నేర్తువలిగి యెట్లులుండ ? ౨౦
(అద్దరాయఁడు. ౧-౨౬)

తే. పొలయలుకఁ జిక్కి, బిగుమానమునకు నూర్పు-
దొంతరలనాఁగి యిరువురు దొంగనిదుర
పోవుదున్నారు మార్మొగములుగఁ, జెవులు
దెఱచికొని; చూడవలె నిందు దిట్టలెవరో : ౨౧
(కుమారుఁడు. ౧-౨౭)

తే. వెఱచి నడచెడు భార్యకు, వేచచేఁడు
గుడుచు పురువట్లు, పెదరెడ్డికొడుకవయ్యు;
కటికవాఁడవు; నిను జూడఁగనుచె కడిది;
కాని నీకోసమూరెల్ల గానివడెడు : ౨౨
(హరియలుఁడు - శాలికుఁడు ? ౧-౩౦)

తే. కత్తియమ్మల పోటుల గట్లు గట్టి
యెగుడు దిగుడైన మగనిపేరెడను రేల
రెడ్డికోడలు చక్క నిద్రింపలేదు;
గాని, యూరెల్ల హాయిగాఁ గన్న మూయు. ౨౩
(అంగరాయఁడు. ౧-౩౧)

(౨౦) 'నీవిట్లు అప్పుడప్పుడు కోపించుకొని పోవుచుండుటచే నేనా గాసి నెఱుంగుదును.
నేను కోపించుకొన్నను ఎప్పుడుగాని నీవలె విడిచిపోను. కనుకనే నీకింక పొగరును నకింక
దీనశ్వమును గలిగినవి' అని రావము.

(౨౩) ఆ వల్లెను దొంగకొన వచ్చిన కత్తువులతో పోరాడి గెలిచి కాపాడువాఁడు
రెడ్డికొడుకు. దానినే కత్తియమ్మల పోటులు.

- అ. ఇంత గొప్పగుణము నెవ్వరు జూపలే-
రవని నీవుదక్క నందకాడ !
నేటి వారితెల్ల మాటలోనొక్కటి
మదిని వేఱయొకటి యొదవుచుండు. ౨౪

(భోజయఁడు. ౧-౩౨)

- అ. పెదమొగుంటు వెట్టి పడుకపై నేనుండ
వేడి యూర్పురిట్లు పెనుకనూర్చి.
మొదలు వగలఁజెట్టి యెదగాల్చినది గాక
యేల వీవుఁ గాల్చెదివుడు పోర ? ౨౫

(అణంగుఁడు. ౧-౩౩)

- అ. మలిన చిత్తుడైన మరఁదికి నిల్లాలు
చిన్ననవ్వ దోహఁ జెప్పుచుండు,
రామువెంటఁ దిరుగు సౌమిత్రి చరితంబు
గోడమీద వ్రాసికొన్నదని. ౨౬

(హాలుఁడు. ౧-౩౫)

- అ. రమ్యమైన రూపు; రమణుఁడు లేఁడూరః
పేదటికము; పెద్దవీధినిల్లు;
పరువమైన వయసు; పొరుగింట రంతెత !
యైనఁ జెడదు చూడు చాననడత ! ౨౭

(మహాలుఁడు - మల్లోకుఁడు ? ౧-౩౬)

(౨౪) నాయకుఁడు పొరవడి ఇంకొక్కతెపేరితో తన్నుఁ బిలువఁగా ఒకదీర గంభీరముగా నిట్లు చీవాట్లు పెట్టినది. దానిపేరే యెప్పుడును నీ మనసులో నున్నది. గాద నోటను అదే వచ్చినదని రావము.

(౨౬) వదిని విషయమున మరఁది, నీతయెదల లక్ష్మణుఁడు వర్తించునట్లు, వర్తించ వలెనని తెల్పుటకు, అకాలమందలి వదినిమరఁదుల వ్యూహము వివిధముగా ఈ గాథలో ప్రతిఫలించినది ముందును చూడవచ్చును.

తే. కొండనెలయేటి సుడికిఁ జిక్కుకొని కలఁగి
తిరుగుచును, గేసరంబులు విలుగఁ, జూడు,
అరమునిఁగి, తేలి, మునుఁగుచు మరలఁ దేటి
వెంటఁబడియుండఁ, గదిమిపూ వెల్లిఁగదచు. ౨౮
(అవటంకుడు. ౧-౩౭)

అ. ఇంటిపెద్దతనము నెచ్చుగా మన్నించు
పేదమగని పరువు పేరు నిలుప,
వైభవంబుతోడ వచ్చెడు తనచుట్ట-
ములకుఁ గూడ గృహిణి యలుకచూపు. ౨౯
(ప్రల్లోగుడు. ౧-౩౮)

తే. మగఁడు పొరుగుారికేగఁగ వగచు పేద-
రాలి నిరుగింటి మఱవ నోదార్చుచుండి,
ప్రియతముడు తైవసముగ నుండియును బండు-
గయ్యుఁ డనుఁ గయి వేసికోదతివ, చూడు ! ౩౦
(రవిరాయడు. కవిజు ? ౧-౩౯)

తే. నీవు వసియించుచోటని నెమ్మనంబు,
తనకు వివి నిన్నుఁ జూపినవనుచుఁ గనులు,
నిన్ను నెడఁదాసి కద యివి నన్నగిల్లె
ననుచు నంగమ్యులును ప్రియమయ్యెఁ జెలికి. ౩౧
(ముద్దడు. ౧-౪౦)

అ. చెలిమి మంచితనము వలపును గలచోటఁ
దగులమెవరికై నఁ దగును గాని,
మనసు లేనిచోట మనసునిచ్చుట నగుఁ-
బాటు చూపె చూచువారికెల్ల. ౩౨
(హోలుడు - నాథా ? ౧-౪౧)

క. సిరి గలుగు, విజము; మరణముఁ
 బొరయును, బనిపూని చేయు పూరుపునకు; నా
 మరణంబూరకయున్నను
 దొరకును గాని సిరి యట్లు దొరకొనదెప్పుడుకా. 33
 (వల్లహుడు. ౧-౪౨)

క. పొరుగురికేగే దయతుల
 విరహము నై పనగు నానవెట్టుకొనుచు; న-
 మ్మరొ : యున్నయూరనే యీ-
 కరణి వలన 'చావు మేలుగా' యనిపించుకా. 34
 (అమియుడు. ౧-౪౩)

అ. రాతిమనసుతోడ నాఁడు రేపూరు
 వదలి పోవుననెడు వార్త వుట్టె;
 వానికెప్పుడుఁ దెల్లవారకయే యుండ
 రాత్రితల్లి; పెరిగిరావె నేడు : 35
 (నిప్పటుడు - లంపుడు ౧-౪౬)

తే. పీడుకొనువేళ జీవంబు వెడలకుండు
 మర్మమేమని యడుగుచు మరియసాఁగె
 విరహమోర్చెడు సతుల మందిరమురెల్ల
 వలన పోవఁగవలసిన వానిగృహిణి. 36
 (సీహుడు. ౧-౪౭)

(3౪) 'వలన' ఉన్న యూరిని ఒకపేమారు పూర్తిగా వదలిపోవుట. కాని యిక్కడ సామాన్యముగా వ్రాసినము - దేకాంతరములలో వ్రయాణించుట - అనువర్తనమందు వాడఁబడినది.

(3౬) పోయినచేదనని భర్త పీడుకొనునప్పుడు తన జీవము నిలువదని భయము నాయకకు. ఇరుగు పొరుగు పతులు కొందఱు అట్టి సందర్భమున ప్రాణము చిక్కఁబట్టు కొనగలిగినవారుండిరి. ఆ రహస్యము వెలుగుట కీ వ్రయాస.

క. మావానికితరవనితల

సావాసము గలుగునట్లు సవరింపవె, యో

దేవ ! యెప్పుడు నొకయంగన-

నే వలచిన మంచిచెడ్డలెఱుంగరు పురుషుల్.

32

(అజీరుద్దుడు. ౧-౪౮)

తే. నట్టనడివగలింటి యెందలకు వెఱచి

నీడయును జూడు మేనిక్రిందికి నొదింగి

యంచుకంతయు వెలువడదీపుడు; నేద-

దేర్చుకొనరాదె యిందింత తెడవుకాద :

3౩

(సురభివంసుడు - సురభివత్సలుడు ? ౧-౪౯)

తే. దూరముననుండి యెన్నఁడు దొరకనట్టి

యతనిఁ దోడ్తెచ్చితివి నేమచుడుగు కొఱకు;

ఎంతమేలొనరించితి ! వింకఁ బ్రాణ-

మేవి గొనిపొమ్ము జ్వరమ ! నిందింప నిన్ను.

3౪

(సగ్గవమ్ముడు. ౧-౫౦)

(౩౨) శృంగారనాయకగా తక్కినవారికంటె తనయందుగల విశేషమును ఈ కృత్రిమ ప్రార్థనమూలమున ఈమె బాపించి గర్వించుచున్నది.

(౩౩) తెరువరిమీద నాయకకుఁ గలిసె యనురాగమిట్లు సూచిరము.

(౩౪) విరహవేదనచే జ్వరము; కుశల వ్రళ్ళకై ప్రియుఁడు వచ్చినాఁడు. ఆ జ్వరము ప్రాణాపాయకరమైనను అతఁడు వచ్చి తన్నుఁ బరిశ్రమించుటకు కారణమైనది. కాని తన యందలికి వలపులేదుగాన ఎట్లును తాను జీవించుట ధర్మమని నాయక సూచన.

తే. తగ్గియున్నదా తగ్గదో ! దారిఁబోవు-
వారికందఱకేల నా జ్వరముచింత ?
బుగులుకొను వాసనలతోడి సౌగనుకాఁడ !
నన్నుఁ దాఁకకుమా తెవుల్గొన్నదాని ! ౪౦
(కాటుఁడు. ౧-౫౧)

తే. కన్నులారఁగఁ దప్పు గన్గొన్న పిదపఁ
దెగిన దానిని మఱల సంధింతుమేని,
కాఁచి యార్చిన యుదకంబుకరణి, మిగులఁ
జప్పనై పోవుఁ బ్రేమంపుఁ జవులు చెలియ ! ౪౧
(వమ్మహుఁడు - బ్రహ్మచారి ? ౧-౫౩)

తే. ఊమునకు నెక్కువై వెన్న మొరయు మగని-
వింటి పెనుమ్రోఁత నొకమారు వివినయంత
చెఱఁదగిలి పోవు జవరాలు వెఱపుఁదాని
తోడిబండిల కన్నీళ్లుగూడఁ దుడిచె. ౪౨
(కణ్ణుఁడు. ౧-౫౪)

(౪౦) ఇంతెక్కడనో భోగమనుభవించి నాయకుఁడు ఈమె ఆరోగ్య ప్రశ్నకు వచ్చినాడు. అతని తాత్పర్యగూడ ఓర్పుకోలేనంత కోపమీమెకు. 'నా కుళలమడుగులకును పికధికారము లేదు' అనుచున్నది.

(౪౧) విడిగిన మనసులను అకుకవలెనని చెరికతై చేసిన యువదేశములకు నాయక ప్రత్యుత్తరము.

(౪౨) యువకుల నవహరించి కొనిపోవుట ఆకాలమున విరివిగా నుండినట్లు దోచును. ప్రాకృతరాషట్రో అట్లవహరింపఁబడిన ప్రితి 'కరిమరి' అని ప్రత్యేకముగా పేరును పొందెను. అట్లు కొందఱు ప్రితిను దొంగలవహరించుకొని పోవుచుండఁగా ఒక దాని భర్త ఎక్కువెట్లిన విల్లు మీటుచు వారిని వెన్నుంటినాడు. ఆ సదృశమే యెఱుఁగును. తన భర్త శౌర్యమును ఎఱుఁగును. కనుక నిర్భయముగా తోడివారిని గూడ ఊరదీచినది.

తే. మగని పెనువింటినద్దని మదిని నమ్మి
 పులికలారక మెయినిండఁ బోసికొనెడు;
 కాని, యో బందిపిల్ల ! యకాలమందు
 పిడుగు రాల్చెడి మొగిలు చప్పుడిడి; పదవె : ౪౩
 (మయరందుడు. ౧-౫౫)

ఆ. చెడ్డమనసు గలిగి యద్దాడు మరఁది బా-
 ధలను దెగువకాడు దయితుతోడఁ
 జెప్పడింటి బ్రదుకు చెడునంచు, నానాటఁ
 గోడలమలహృదయ క్రుంగుచుండు. ౪౪
 (మండపివుడు - మగ్గదీపుడు ? ౧-౫౯)

క. తలఁపున దయితుని గని త-
 న్నలయించుటలెంచి వివళయగుచు బయలుతోఁ
 గలహించు ముగుడఁ గని నె-
 చెయిలేడ్చిరి గాని పరిహసింపరు కంటే : ౪౫
 (మండపివుడు - మగ్గదీపుడు ? ౧-౬౦)

తే. కనుఁడు : చూరున దిగజారు తనదు పోగు
 చక్క- మీఁగాళ్ళ బిగఁదన్ని సాలెపురుగు,
 కానరాని దారమ్మునఁ గట్టియున్న
 యొక పొగడపూవువలె, వ్రేలుచున్నదదిగో : ౪౬
 (పాలితుడు - కాలితుడు ? ౧-౬౩)

- అ. గోపురంబు మీదఁ గొంత గన్పరు మేకు-
చెంతఁ బాపురములు చేరి మూల్గఁ,
జూడు. దేవళంబు కూలమెక్కింపఁగ
బాధ నైఁచకేడ్చుపగిది దోచు.

౪౭

(పవర సేణుడు. ౧-౬౪)

- అ. వలవఁదేని విన్ను వాడు. నానాడిట్లు
క్రొత్తజున్నుపాలు గుడిచి చొక్కు-
నెనువదూడ వోలె, నేల విడిచెదను
వగటి పూట నొడలు ప్రాలుమారి ?

౪౮

(మహారాయఁడు. ౧-౬౫)

- అ. కన్ను మూయకుండఁ గదపెదు దీర్ఘహే-
మంతరాక్రతులెల్ల మగువ : యిట్లు;
వలుడినములు గాఁగఁ బరి యూర లేడు; నీ
వగటిపూట నిద్ర బాగు గాదు..

౪౯

(కంఠేనరుడు - దీరుడు ? ౧-౬౬)

(౪౭) గోపురము మీది కంఠమెవరో అవహరించిరి గాఁబోయి. దానికాధారమైన యనువకద్దీ మాత్రము మిగిలినది. కూలమెక్కించినవాని నెత్తిమీదను ఇట్లే దాని మొన కొంత మిగిలియుండును. ఈ యనహ్యమైన యనుమకు అదే సామాన్య రక్తము.

(౪౮) నాయకునికి కనపై వలపులేదని సత్యమును కప్పిపుచ్చు నాయకను జూచి మర్కజ్జరాలు చెరి చెప్పినది. 'జాడుడు అలిరాషతో చెప్పమాట' యని వ్యాఖ్యాత గంగారదుడు.

(౪౯) ఈమె పరి యూరలేనవ్వడు. శీలము చెడినది. ఆ సత్యమును గప్పిపుచ్చుచు చెరి, రాత్రి నిద్రలేమికి పరివరహామే కొరణముని యాతరులకు సూచించుచున్నది.

ఆ. 'నడవలేని ముగుద యడునునా దాట నా-

యడుగులందె యడుగులిడినదంతె,

యనెదవందకాడ : యత్తైన నీదుమే-

నెల్ల నిట్లు పులకరింప వేల ?

౫౦

(చుదురాయడు - దీరుడు ? ౧-౬౭)

ఆ. పాచకదెము మిగులఁ బై పైకి బిగఁద్రోచి

వరమశివుడు కేలు వట్టినపుడె

చెలులు పెండ్లి నేళఁ దెలియఁగల్గిరి గౌరి-

భాగ్యగరిమ యెంతపాటిదనుచు.

౫౧

(అణురాయుడు. ౧-౬౯)

తే. వింధ్యగిరిమీఁద వేనవివేళఁ దగులు

కారుచిచ్చుల క్రొంబొగల్ కాని. వాన-

కారు క్రొత్త మొగిళ్ళచి కావు; దైర్య-

మాని యుండుము, మగఁడూరలేనిదాన :

౫౨

(వద్దావహి - అనురాగుడు ? ౧-౭౦)

(౫౦) చారదనేలలో ముందకడు నడచినాడు. వెనుక వాని యడుగు గుత్తులలో అడుగు పెట్టుచు ఆమె నడచినది. దానికి మూడవ వ్యక్తి యనురాగము కారణమని యాశీషమును సూచించగా, ఆతఁడు 'చారదలో కాలు పూడిపోవునను భయమే కారణ' మని యవలాసించినాడు. ఆ మాటకిది వర్తమాను వెదవలుచు ప్రత్యుత్తరము.

(౫౧) పాచకదెము = కంకణము గానున్న వాసుకి. క్రొత్త పెండ్లి కూతురు భయపడు వనశివునిరూపము. ఇప్పుడే ఇంత యనురాగము చూపుచున్నాడు. భర్తయని చెరిక తెలివితోనము. భాగ్యము = సౌభాగ్యము, భర్తృ వాల్మీర్యము.

(౫౨) విరహోతులకు వర్తకాలము ఉద్వేగమును గలిగించును ఇంకను వానకాలము రాలేదని చెరిక తెలియజేయుచు.

అ. వెలితిపుట్టకెంత నిలుపుకోగలవో నా-
కంత యిమ్ము ప్రేమ; యథియె చాలు;
సొగసుకాడ : వలపు సురిగినప్పటి వంత-
లోర్పి యెల్ల వాడు నుండలేడు. ౫౩
(ముద్దసీలుడు. ౧-౭౧)

తే. వలపు పలువురపైఁ గల్గువాని చెలిమి
కష్టపడి యైదుపూటలు గాంచినట్టి
వనిత యాటవపూటకు వాయి విరువ-
నేల : యింపులు నింపులు నెట్టులబ్బు ? ౫౪
(అలయుడు. ౧-౭౨)

అ. రెప్ప వాల్చుకుండఁ బ్రియుడు నాయంగమ్ము-
లందు దేనిదేని నరయుచుండు
దాని దానినెల్లఁ దనిలి మూయుడుఁ గాని,
యశఁడు చూడవలయుననియె వలకు : ౫౫
(వసంతయుడు. వసలకుడు ? ౧-౭౩)

అ. మగని తప్పువసుల మననెంత నొగిలినఁ
గాని వానిమీఁద దాని యలుక
నడలి జాఱిపోవఁ దొడఁగెను, బిడికిటఁ
బిట్టుకొన్న యిసుకపగిదిఁ జూడు : ౫౬
(మొత్తావలుడు-ముక్తావలుడు - పవులిన్యుడు ? ౧-౭౪)

క. ఇలకుఁ బయినుండి రాచి-
ల్కలచాలదె వాలఁజొచ్చె, గగనేందీరకుఁ
గళమునఁ గల కెంపుల వ-
చ్చుల కంటసరంబు తప్పి జాతెడు ననఁగఁ. ౫౭
(౧-౭౫)

అ. లేమికంత వగవలేదంత పరదేసి-

బ్రదుకునకును గొడువపడను; గాని,

కోరినట్టి కోర్కె గూడక చెలికాండ్రు

వచ్చినట్లై పోవ నొచ్చె మనసు.

౫౮

(భీమవిక్రముడు ? ౧-౭౬)

అ. పల్లెలందు గడ్డిపఱపులు, మానిబో-

దియలచిచ్చులడవిదెసలఁ బ్రోచె;

పట్టణముఁ జూడు పాంథునిపైఁ జలి

కనిని దీర్చుకొనెడు కరణఁ దోచు.

౫౯

(వినయాయితుడు ? ౧-౭౭)

అ. మోవి నొక్కినపుడు ముదిర శిరంబు నా-

డింప, మెఱుఁగుటలకల్లెఁ జెదరి,

తావికొఱకుఁ దేట్లు తారాడి ముసరిన

తమ్మిఁబోలు మోము దలఁతు నిపుడు.

౬౦

(ముక్తాధరుడు ? ౧-౭౮. వీణరుప్రతి; పితాంబరుని దీక్ష.)

అ. గోరువెచ్చఁ దావిసిరాడి పండుగ-

సంబరంబుతోడ నవతులుండ,

సుదతి తానమాడఁ జూనుఁగుచుఁ దనదు సౌ-

భాగ్యబలము చాటువగిడిఁ దోచె.

౬౧

(కటిలుడు - కటిలుడు ? ౧-౭౯)

(౬౧) తన యందచందములకు స్పృహను మొదలగు వియటి ప్రసాదనముల యక్కర లేదను అహంభావము మూచితము,

అ. తానమాడి సమ్మదమున దువ్వెనపండ్లఁ
 జిక్కుకొన్న పసపు చిన్నముల్లు
 గ్రుచ్చి తీసెదెవని కోరిక పండంగఁ
 జేయఁబూనినావె చిన్నదానః

౬౨

(మయరంధుఁడు. ౧-౮౦)

తే. కావుకొమరుఁడు చెల్లువ ! నీకై తపించి
 యెంత నవయునొ నేజెప్పనేల ? చూడు;
 మచ్చరము గల్గియును పెద్దమనసుదిదిగొ !
 తాళ్ళకై వానియిల్లాలు తానె వచ్చె !

౬౩

(తాసాణుఁడు. ౧-౮౪)

తే. ఈపు దాక్షిణ్యమునకయి యిటకు వచ్చి-
 నప్పుడును గల్గనింత సౌఖ్యంబు మాకు;
 ఇంక మనసార నెవ్వరినేఁగిఁ చూతు-
 వట్టివారల సుఖమెంతో యందకాడ !

౬౪

(ఆయివరాహుఁడు. ౧-౮౫)

తే. కొట్టి నొచ్చిన యొకచేయి పట్టి వాఁడు
 వేగ నూర్పులగాలిచే విసరఁబోవ-
 నేమి నేయుదు ? నవ్వుచు నేను వానిఁ
 గొఱ్ఱించితిఁ బెఱచేతఁ గంతసీమ.

౬౫

(పహయీ - ప్రహతా ? ౧-౮౬)

తే. అలిగి పెడమోమువెట్టి నీ వరుగుచున్నఁ
 గాని, మానిని ! వెనువెంటఁ గదలి వచ్చు-
 మగని ప్రక్కనె యున్నది మననటంచుఁ
 బులకరించిన నీ పీఠె తెలుపు మాకు !

౬౬

(రేవా. ౧-౮౭)

తే. ఊరడింపుల దిగఁబాటి యున్నఁగాని
యంక యింకను మిగులుట తెలుపఁగల్గెఁ
గరికి, దయతునిచెంత నేకాంతమందుఁ
గూడ మరియాదనడతలతోడ మెలఁగి.

౬౭

(గమపుజ్ఞుడు - గ్రామకూటుడు ? ౧-౮౮)

ఆ. చేసియున్నయవియో చేయుచున్నవో యింకఁ
జేయునవియో ? నీదుచెట్టలందు
నరిగఁ జెప్పుమేవి మఱచి పొమ్మనెదవు !
సొగసుకాడ : సిగ్గుదెగినవాడ !

౬౮

(శేవా. ౧-౯౦)

ఆ. దొరతనంబు తమది నెఱవక, దాసులుఁ
బోలె నలుకగొన్నవేళఁ దేర్పు-
వారె ప్రియులు సుమ్ము వనితలకొరులెల్లఁ
బనికిరాని వట్టిరర్థలంతె :

౬౯

(మాధవి - గజరేవుడు ౧-౯౧)

ఆ. తనియకుండనెప్పుడుఁ గనుఁగొనవలసిన
యతనినొక్క నిముసమపుడు చూడఁ
గొంచెమేని దప్పి గుండదు, కలలోన
నలసి నీడు ద్రాఁగినట్టు లత్త :

౭౦

(వజ్రుడు. ౧-౯౩)

ఆ. ఉన్నయన్నినాళ్ళ నొకసొమ్ముగానుండి
నజ్జనుండు విడిచి చవినయూరె,
పెద్దమఱ్ఱిమాను పెల్లగించినవేళఁ
బల్లెప్రక్కబయలు పగిడిజేయఁ

౭౧

(హరకుంతుడు - హరకుంతుడు ? ౧-౯౪)

ఆ. పులకలెగసి కంచెవలెఁ జుట్టు నిండఁ జె-

క్కిఁతులనపుడు నీవు నిలిపినట్టి

పంటినొక్కులెల్లఁ జావమాబిడ్డ యి-

ల్లదనుబోలె, విపుడుఁ గడఁగి ప్రోచు.

౨౨

(సామియుఁడు - స్థిరసాహసుఁడు ? ౧-౯౬)

ఆ. మావిచివురు సూచె; మద్యంబు మూర్ఛొనె;

మలయమారుతంపుఁ జలువకోర్చె;

ఇంతయయ్యుఁ బనులె యెక్కువై ననువీడి

యేఁగెనత్త ! యెవరికెవరు వలయు ?

౨౩

(కొంతకృతుఁడు - స్థిరసాహసుఁడు ? ౧-౯౭)

ఆ. తనివిడిఱకుండఁ గనుఁగొనఁ దగియుండి,

మనసు మనసుఁ గలిపి, మంచితనము-

నొనఁగి, సుఖము దుఃఖమొకటిగ మనువారి-

పొందు గనుట పెద్దపుణ్యమిలను.

౨౪

(సిరిసత్తియుఁడు - మకరంచుఁడు ? ౧-౯౯)

ఆ. ఎవరికెవరు గూర్తులను వారికి వారు

నొంచినను సుఖంబు వించఁగలరు:

దయితుగోటకాటు దగిలి నొచ్చియును బా-

లిండ్ల మీఁదఁ బులకలెగయుఁ గాదె !

౨౫

(సిరిసత్తియుఁడు ౧-౧౦౦)

ఆ. ఎంత విల్పుకొన్నయేనియు దిగజాఱుఁ
జెలులు చెప్పి పెట్టు పలుకులెల్ల,
పూవువిలుతునంపపోటులు వడి పలు-
చిల్లులైన దానిచి త్రమందు.

౩౬

(మాణుడు. ౨-౧)

తే. కొమ్మకొనవయి గూటిలోఁ గూర్చుచున్న
తనదుపిల్లలఁ గాపాడువనికె లోఁగి,
మునిగి పోవుదునను భీతిగానక, చూడు,
వెడలెడిది గాకి మ్రానిపై వెల్లివెంట!

౩౭

(మాణుడు. ౨-౨)

ఆ. చూడలేక యేడ్చుచును గట్టకడపటి-
యిప్పువులఁ జెడిపె యేఱుచున్న-
దదిగొ చూడు; చచ్చి నట్టి చుట్టమ్మునె-
మ్ముకల వల్లకాటఁ బుడుకునట్లు!

౩౮

(సిరివలుడు. ౨-౪)

ఆ. చిన్నవాఁగువడికిఁ జిక్కి కొట్టుకపోవు
పొడుగుకట్టెవోరె, నడుమ నడుమఁ
దగులుకొనెడు మనన : తప్పక యెవ్వఁడో
కడకు విన్నుబట్టి కార్చివైచు !

౩౯

(మహాయేవుడు. ౨-౫)

(౩౬) నియుడు దగ్గరకు వచ్చినపుడు విగుమానముతో దైర్యముతో వర్తింపుమని చెబుట తోదించినది.

(౩౮) ఇప్పుడూపులేరితెచ్చు నెవమున ఆదోటు నంతక స్థానముగా ఏర్పఱుచుకొని యుండెడిది. ఆ పూవులకాదు ముగిసినది. అందుకేడు.

(౩౯) చిత్తదావలగము నావుకొనలేని కాముకి చేసికొన్న ఆర్కహితోపదేశము.

తే. మగఁడు గోదావరీతీరమార్గ మందు
మలయఁగాఁ జూచి కాపుకోడలు మిటారి,
కాలు పెట్టిన జాటు దుర్గమపుఁజోట
నేటిలోనికిఁ బోఁ దిగిమెడిని గంఠె !

౮౦

(అవియకఁబడు - అలికుఁడు ? ౨-౩)

అ. మఱపు రాదు నాకు, పూటాడకుండఁ బా-
దాలచెంత వాడు వారియుండఁ,
గారిబొటనవేల గట్టిగా వానిపె-
న్నెఱుఁగఁ జుట్టి యీడ్చు పరమసుఖము.

౮౧

(భమరుఁడు. ౨-౪)

అ. శీతకాలమందుఁ జిన్నపల్లియఁ, జూడు,
దేవళంపుఁబయటఁ దెరువుకాడు,
కాలియాఱునెందుగద్దిమోపును గఱ్ఱఁ
గొట్టఁజొచ్చె. నెలుగుగొడ్డుఁబోలే.

౮౨

(కాలసీహుఁడు. ౨-౯)

క. కలఁగవు కమలంబులు; హం-
సలు గదలవు; చూడవత్త ! చక్కఁగనెవరో
వెలికిలగా నాకాళము
నిలిపినవారొరెఱుపునీకులలోనఁ !

౮౩

(మియంకుఁడు. ౨-౧౦)

(౮౦) అతఁడు చూచెనేని తనకు చేయూతనిచ్చి భద్రముగా మీదికెక్కించునని యాశ
యామెను.

(౮౧) వానికట్టి వేదన గలిగించుటయే తనకు సుఖము. అ వేదన కోర్చుకొని యొక
తన్నతఁ డాశ్రయింపక తీరదను సౌభాగ్యగర్వము.

(౮౨) నల్లనిబొచ్చు మీదను లోపల ఎఱ్ఱని చర్మమును గలదిగాన యెలుగు గొడ్డుతో
మంచి యాఱుఁజొచ్చిన గద్దిమోపునకు పోలిక, అదుగున అఱక మిగిలిన యగ్ని రగులుటకై
యట్లు కట్టతో కొట్టుట.

ఆ. మగవిషయనను మూతెవ్వరదెనో :

వానిమనసు పాడుగాను । దాని

విన్న మొదలు వివముగొన్నట్లు కోడలి-

యవయవంబులెల్ల నవయసాగో ।

౮౪

(మియంకుడు. ౨-౧౧)

ఆ. 'ఇతను జిన్నిబాలుడేగదే మాకృష్ణ'-

దని యశోద పల్క నతనిమోము-

కడకుఁ జక్క గొల్లపడుచులు వాల్చుపు

సాగఁ బిఱపి నగిరి సద్దులేక.

౮౫

[విధి (నిధి-వీరు) విగ్గహుడు. ౨-౧౨]

ఆ. మొదలు తుదయు నొక్క మొగిగ నానాట నె-

వ్వారిపేను వడ్డివారుచుండి.

యప్పువోరె బిడ్డలందును జొఱబాఱు

నట్టివారు సుజనులరుదు సుమ్ము.

౮౬

(ఇందుడు - ముద్రుడు ? ౨-౧౩)

ఆ. తోడిగొల్లపదఁతులారు నాట్యము మెచ్చు-

నెపముతోడఁ జెంత నిలిచి, జాణ

యొక్కప్రేత, వారి చెక్కుటద్దములందు

మొలచు కృష్ణునిద ముద్దుగొనియె.

౮౭

(గువరుడు - పురుడు ? ౨-౧౪)

తే. దరుల నిండఁగ నొందొంటఁ దవిలి దిశల

నలమికొని యున్న మేఘమందలము మరల

విచ్చుకొనుచుండఁ గంటిరే ! వింధ్యశిఖరి

తోఁచుచున్నది కుబుసంబుఁ దొలఁచునట్లు.

౮౮

(కమలుడు, ౨-౧౫)

ఆ. చెంచుమగలు ముదముచేఁ జూచుచున్నారు
 విండ్లనూని శిఖరపీఠి నిలిచి,
 మత్త గజములట్లు క్రొత్తమేఘములు పైఁ
 బ్రాతుచున్న వింధ్యపర్వతమును. ౮౯

(హరియుఁడు - హరికుఁడు ? ౨-౧౬)

ఆ. కాలుచిచ్చుబూదిఁ గార్కొన్న వింధ్యంబు
 పొలిచె ధవళమేఘపూర్ణమగుచు,
 కడలిఁ ద్రచ్చువేళఁ గ్రమ్మిన పాలకుం-
 పురులఁ దోఁగు విష్ణుమూర్తిఁబోలె. ౯౦

(హలుఁడు - కాలివాహనుఁడు. వీటరు. ౨-౧౭)

ఆ. చుట్టములు నకింప శోకించుచుండియుఁ
 బరమ వీరుఁడనుచుఁ దరుణచోర-
 వరుని వలచి చూచెఁ జెఱఁబడ్డ వార్లంటి !
 గుణము నెవరు మెచ్చుకొననివారు ! ౯౧

(హలుఁడు - కాలివాహనుఁడు. వీటరు. ౨-౧౮)

ఆ. చెంచుమగువయింటి చెంగటఁ జెక్కిన
 మగని పెద్దవింటఁ దెగిన చిఱుగు-
 పొట్టు మింటితెగరి పోయెడు సుడిగాలిః
 దాని సౌబగునకుఁ బతాక యనఁగ. ౯౨

(హలుఁడు-కాలివాహనుఁడు. వీటరు. ౨-౨౦)

(౯౧) దొంగ బండిని గొనిపోవుచుండఁగా ఆమె బంధువులు వచ్చి యడ్డువడిరి. ఆ పోరాటంలో దొంగ వారి నందఱను చంపెను.

(౯౨) వలపు మక్కువ యెక్కువై దౌర్బల్యముచేత చెంచుమగఁడు అంశవఱకుఁ దానువయోగించుచుండిన పెద్ద విల్లును మోయలేక చెక్కి నన్నుఁబఱచెను. దాని పెండ్లాము తీవ్ర బైట వల్లన యా పొట్టు సుడిగాలి తెగిరి దాని సౌరాగ్యమును చాటుచున్నది.

తే. క్రొవ్వి యేనులు రాయు చెక్కుల మదంబు
 గ్రమ్మి మాసిన కానుగుగొమ్మలపుడు
 చూచి, పుట్టింటినుండి వచ్చునదీత్రోవఁ
 జెందిత యెఱింగె 'మగఁడు గతిచె'ననుచు. ౯౩
 (గంధరాయఁడు. ౨-౨౧)

తే. పెద్దయిల్లారి చనవుఁ దప్పింపలేక
 నవవధూప్రేమఁ దగిలి నన్నగిలి, చెక్కి-
 చిక్కఁబలుపని పెనువిల్లె చెంచు, చూడు,
 మోసికొని పోవు నదనికి మోయలేక. ౯౪
 (కణ్ణపుత్తఁడు. ౨-౨౨)

క. తొలుకాన్పువేళఁ గల నొ-
 వ్వులు వడఁగాలేక ముగుడ 'పొందు : మగని మా-
 టలు చాలు నాకునిక' నని
 పలుకుచు నవ్వించె నచటి వడఁతులనెల్లఁ. ౯౫
 (అణురాయఁడు - అవిరాగుఁడు. పీ. ౨-౨౩)

అ. అత్తఁ మనుజు జొతులందు వంచన లేవి
 వలపులుండవెందుఁ దలచి చూడ;
 ఉండెనేని యెవరికొడవెదు నెడఁబాటు ?
 ఒడవెనేని యెవరు బ్రదుకఁగలరు ? ౯౬
 (రాముఁడు. ౨-౨౪)

తే. దానిపై నీకు వలపు; నీపై న నాకు;
 విన్నునది యొల్లదొల్లపు నన్ను నీవు !
 చిన్నవాడవు నీకేమి చెప్పఁ : బ్రేమ
 పలువికారములనియెడు పలుకు విజము.

౯౭

(ఉజ్జయుఁడు - ఉజ్జయుఁడు ? ౨-౨౬)

క. చెరికలైలు కడుజాణలు;
 వలుపులు తలముస్కలగును వానికి; నే నీ-
 గ్గులదాన; నింక నాపద-
 ముల లత్తుకపూతరేల పూనెడు పోవే !

౯౮

(శాలివాహనుఁడు. పి. ౨-౨౭)

క. సురభిసమీరాహతబం-
 భరనాదము నిండునడవిఁ బాంథుల మనసుల్
 కరఁగఁగఁ బాడుచునున్నది
 చిరవిరహపుఁ బాట గొల్లచిన్నది కంటే !

౯౯

(సాలియుఁడు. ౨-౨౮)

క. వలదన్నను మగని పదం-
 బులుగొని యిల్లాలు సంజప్రొద్దన నింకఁ
 పెలుఁగుండఁగానె కడిగెడుఁ
 దలఁపెఱిఁగి యతండు నవ్వఁ దానును నగుచుఁ.

౧౦౦

(హేలుఁడు. ౨-౩౦)

(౯౮) పారాణి పూనెదనని విర్యంధించు పైరంద్రితో నాయక చెప్పమాట.

(౧౦౦) కాళ్ళు గడుగుట మఱి గట్టుకొని సంధ్యాదికృత్యము లాచరించి భోజనమునకు
 సిద్ధపడుటకు. దానికి తరువాత ఆతఁడు ఇయటికిఁ బోవుట ఆరుదు. బైటికి సంజకు ముందే
 వెళ్ళినవాడు రాత్రి మరెక్కడనైనను గణిని వచ్చుట పరిపాటి. అది కాఁగూడదని యామె
 తలఁపు. దాని నతఁడును గ్రహించి నవ్వినాడు. ఆతఁడు గ్రహించినాడని ఆమెయు నవ్వినది.

ఆ. పిలువవిడు దానిపేరు పెట్టియె నన్ను;
 చెప్పి ఫలము లేడు చెలియలార !
 ఆతని మీరలేమియాదకుఁడెందైన
 నొక్కమనసు తోడనున్నఁ జాలు ! ౧౦౧
 (కృష్ణమరాయఁడు - సోమరాజు. పి. ౨-౩౦)

తే. కనుల రూపంబు, తాకుదు తనవునందు,
 చెవుల వలపుల మాటలు, చిత్తమందు
 చిత్తమును నాటినట్లు నిల్చినవి; దైవ-
 మిందు మమైదఁ జావినదేమి చెవుమ ! ౧౦౨
 (బంహగతి. ౨-౩౨)

ఆ. కనులు మూసికొనుచుఁ గాంతుఁడు తనచెంతఁ
 జేరినట్లు దలంచి వెజ్జిమీదఁ,
 గాంత, నడచినట్టి గజులకేలు సా-
 రించి తన్నె కౌగిలించికొనియె. ౧౦౩
 (బ్రహ్మగతి. పి. ౨-౩౩)

ఆ. లోభివాచితేలోని సంపద యెంత
 వెలయుచున్న సుంత ఫలము లేదు,
 తెరువు నడుచువేళఁ గలుగు వేనవియొడ
 మాఁడువానికిఁ దన నీడవోలె. ౧౦౪
 (కుందపుత్తుఁడు. ౨-౩౬)

(౧౦౧) తన ప్రియులాలైన మరెవ్వరె పేరుతోనో అమెనతఁడు పొరవదీ విరిచినాఁడు. కా. ౪,
 దానికి చెలికై లాశీపింపఁగా ఆతని చవలస్వరావమునకు వేసరి అమె చెప్పుమాట.

(౧౦౨) వియోగకాలమున తన్ను తప్పుచారిశీర్ష్యఁ బ్రయత్నించు దూతితో తనకతనితో
 ఎడఁదాడ లేదని కీలవతి చెప్పుమాట.

- ఆ. అదిరెదెడమకన్న ! యందుకు ఫలముగా
నిపుడు ప్రియుడు వచ్చునేని యిటకు,
కోర్కిదీఱునట్లు కుడికన్న మూసి నీ-
తోన చాలసేపు వానిఁ జూతు : ౧౦౫

(సత్తివాత్తి-శక్తిహస్తుడు. పి. ౨-౩౩)

- ఆ. వేణువేణు పువుల సారంబు చవిచూడ
వలచి గండుదేటి మలయుటెల్ల
దానితప్పటంచుఁ దలఁపకు. తేనెలు
లేని కునుమములది గాని, చెలియ ! ౧౦౬

(అణురాయుడు. ౨-౩౯)

- తే. వాలుఁజూపుల నల్లకల్వలను రచ్చ
తెలఁకుల విదిర్చి, మంగళకలఁయుగముఁ
బోలు చనుదోయి వాకిటఁ బొందుపఱచి,
చెలువ నీరాకెదురుచూచెడిని నేడు. ౧౦౭

(హేలుడు-వాహనుడు. పి. ౨-౪౦)

- ఆ. ఏద్యఁగల్గుదాఁక నేద్యెను; మేను కృ-
శింపఁగల్గుదాఁకఁ జెడి కృశించె;
ఉనురు గల్గుదాఁకనూర్చె నిట్టూర్పులా-
బిడ్డ, నీదువలపు పిచ్చి వట్టి. ౧౦౮

(వేరసత్తి. ౨-౪౧)

(౧౦౫) ఎడమకన్నదరుట ప్రీలకు కుతమునకు సూచకము. కుడికంటి యదక్క వారికి
అకుత సూచకము. ఇప్పుడు తానుగోరు ముఖ్యకుతము ప్రియుని రాక. ఎడమకన్ను అదిరెనదా.
గమక వచ్చినవానిని తనివిడిర చూచునదికారము అదే సంపాదించుకొన్నదనుట.

(౧౦౬) మగవారును ఇచ్చె తమ్ము వలపించుకోఁగల ప్రీలకై తిరుగాదుదురని, అట్టి
నాయక లలిచినదో వెలివపులకు పోరని భావము.

క. సమసుఖదుఃఖులగుచుఁ గా-
లము కొలఁదిని నెయ్యమగ్గలంబయి మను నా-
లమగలలో నెవ్వరు మును
సమసిన నది బ్రదుకుఁ బ్రదుకు చావికోరులకుఁ, ౧౦౯
(వర్ధరంకుడు ? ౨-౪౨)

తే. ఎలచివురుతోడఁ బ్రస్తానకలశమందు
మొదటి మామిడి పూగుత్తి ముడిచినాను;
అడలి యేడ్వకు కూతుర ! అదియే నీదు
ప్రియుని పరదేశయాత్ర వారింపఁగలదు, ౧౧౦
(వర్ధరంకుడు. ౨-౪౩)

అ. సందుఁ జూచి చెలియలందఱుఁ జేరి నా
మనసునందు బలిమిఁ జొనిపినట్టి
యలుక, ప్రియుని జూచినప్పుడె నిలువక
మాయమయ్యె - దొంగమగని కరణి. ౧౧౧
(పలాయిచ్చుడు-వలయాపితుడు. పీ. ౨-౪౪)

తే. 'కుసుమపువ్వు రాలినది చూచుకోవె నీదు
చంటిమీద !' నటించును గొంతుచెఱల-
మాటవిని గోటికాటును మీఱఁబోయి,
నవ్వుపాలయ్యెఁ గ్రొత్త పెండ్లాము ముగుడ. ౧౧౨
(పలాయిచ్చుడు. ౨-౪౫)

(౧౧౦) ప్రయాణకాలమున కుభయకనమగాఁ జూచుటకు ఇంటిముంగిటఁ దెట్టునది
పూర్ణకలశము. దానిమీది మామిడిచివురును పూవును జూచినతోడనే పరంతకాలము వచ్చినదని
తెలియును. తెలిసిన తర్వాత పరిసరపోవు దైర్ఘ్యము అల్లనికుండదని తల్లిదావము.

అ. మనసునందు వలపు మాయుటఁ జేసి కాఁ-

బట్టకుండ, నొక్కపట్టునందు

నిలువకయే చలించు నీయరచూపులు

పెల్లగించుఁ గదర యుల్ల మెల్ల :

౧౧౩

(విజయగయి. ౨-౪౬)

అ. విడురవడికిఁ జిక్కి కుదుట నిర్వక కన్నుఁ-

గోనలందు నీడ్చికొనుచుఁ జావ-

లరియు వాలుగంటి యరగంటి చూడుకొల

యుదుట మదనుడైన నోర్వగలఁడె ?

౧౧౪

(హేలుడు. ౨-౪౮)

అ. విడువరాని వలపుముడినెట్టులెట్టులో

ప్రాణమొకటి యుండఁ బట్టియుంటి;

పాదుమనన : యింకపయినై నఁ జాలింపు;-

మెవనియందుఁ దవిలి నవయవలదు :

౧౧౫

(అపెళ్ళాంగుడు. ౨-౪౯)

అ. అర్కమండలమున నకలంకమౌ చంద్ర-

మండలంబు సొచ్చియుండు పగిది-

నెవని కౌస్తుభమునఁ దవిలియుండును లచ్చి-

మొగము, వానికీరు మ్రొక్కులిడుఁడు.

౧౧౬

(జీతలంకుడు-కలంకుడు. పీ. ౨-౫౦)

అ. ఓర్వరాని పరివియోగంపు అంపము
చీల్చుచున్న దాని చిత్తమునకుఁ
గంపె : యరముమీదఁ గాటుకకన్నీరు
జాఱజొచ్చెఁ గొలఁతదారమట్లు. ౧౧౩
(సాహిత్యుడు. ౨-౫౩)

ఆ. తగినచోటుగాదు దాచుటకిది; యేల
సాహసంబుఁ జేయఁజనెడు కొడుక ?
ఇందు దాచినట్టి హృదయంబులేమి చే-
సినను మరల నిన్నుఁ జేరరావు ! ౧౧౪
(సాహిత్యుడు. ౨-౫౪)

అ. వలపుఁజొక్కు దప్పికలనెల్లజనులకా-
ర్పంగఁజాలి, వలుదెఱంగులైన
సాళగింపువగల సమకూడు వెలయాండ్ర
నెయ్యముఁకు జయము నెగడుఁగత ! ౧౧౫
(హామిడు. ౨-౫౬)

తే. వలపు విఱుగుదులెఱుఁగవు; వచ్చి 'సన్న-
గిల్లి తడియేల ?' యవి యడిగెదవు నగుచు;
చవలచి త్రము గల ప్రియజనము చేత
సీవుఁ జీక్కినయపుడు వచింతుఁ బోర ! ౧౧౬

౨-౫౭

(౧౧౪) 'దానివలలోఁ దగిలిరివేని మరల తప్పించుకోవలే పని నాయకునికి ఒక వృద్ధు
లారి హితోపదేశము.

(౧౧౫) సాళగింపువగలు = ఎరవు తెచ్చుకొన్న అందపందములు.

(౧౧౬) 'సీవు వలచిన మరియెవతెకో సీయెడ స్థిరమైన వలపున్నది. విన్ను వలచిన
నాయందు పీకదిలేద. కనుక నాకష్టము నీవెల్లెఱుఁగుదువు : నీ ప్రియురాలును నీవలె చవల
చిత్తురాలైనవగుదు సీవును నావలె కృశించువు' అని భావము.

ఆ. చెలుల మాటలెల్లఁ జెవిని బెట్టక నీదు
 వెంటఁ దవలియుంటి వేసికొఱకు
 ఆ నుఖంబులివి నుమా యిష్టు : వీనిచేఁ
 బ్రాణమునకె నందియంబు గలిగె : ౧౨౧

(దేవుడు. ౨-౫౮)

ఆ. ఓర్వలేమి యొక్కటన్నది గాని యా-
 వనిత మగఁడు తల్లి : వట్టిగోలఁ
 ఇప్పుపులు దానినేరనియఁడు రేలఁ,
 దానె త్రుంచి తెచ్చుఁగాని పోయి : ౧౨౨

(అరికేశరి. ౨-౫౯)

ఆ. పట్టుకొన్న చెఱఁగు బలిమిసిడ్డుక పోవు
 గడుసుదాన : మెల్ల నడచిపొమ్ముః
 చనులవ్రేఁగు మోపఁజాలని లేఁగాను
 విఱుగుననియు నింతవెఱవవకట : ౧౨౩

(గుణధుఁడు. ౨-౬౦)

తే. వ్రేళ్ళు సడలించి మీఁగన్ను వెట్టి నీరు
 తిన్నఁగాఁ ద్రాఁగు తెరువరి తెఱఁగు నూచి.
 యవుర : చలిపందిటిని గాచునతివగూడ
 సన్ననౌ ధార మరియును సన్నగించు. ౧౨౪

(భార్గ్యయుఁడు. ౨-౬౧)

(౧౨౧) నిన్నే నమ్మిన నన్ను నీవిట్లు విరహము పాలుచేసింది. ఇత నాబ్రదుకు
 పందిగ్గమని తా,

(౧౨౨) ఇప్పుచూసు సంతేకస్థలము. పూరి నెవమున రాత్రులందక్కడకు పోవు
 భార్యను తర్త నమ్ముడు కనుక తానే తెచ్చెదనని పోవును. కాని ఇంటిలో భార్యను ఒంటరిగా
 వదిలి పోయిన అమె కదియే సంతేక స్థానమగునని ఊహించుకోలేదు అదే గోలకనము.

(౧౨౪) వ్రతమ దర్శనమందే యిరువురికిని గల్గిన వరస్పరాసరాగమిట్లు సూచించఁ
 భరినది.

- అ. తిరిగగాడు నాభిఁ దేరి చూచుచునుండ
నదియు వానిమోము నరయుచుండె;
దానిదేత గరిచె వానిచేతుల చిప్పఁ
గాకులొడిసి యేటి గతుకఁజొచ్చె : ౧౨౫

(ససిరాయఁడు. ౨-౬౨)

- తే. ఎవని వదలిన జీవంబు నవని చనునొ
యతని నపరాధియయ్య నోదార్పవలయు;
ఊరు గాలుచుఁ బొలివోవుచున్నఁగాని
యగ్గినొల్లని వారెవ్వరతివ చెపుమ : ౧౨౬

(రోహ. ౨-౬౩)

- తే. సోగకన్నులఁ నెవ్వరి జూతుమెవరి
తోడఁ జెప్పికొందుము సుఖదుఃఖములను ?
ఎవరితో నవ్వలాడుదుమెందుఁ గనినఁ
బామరులు నిండియున్న యీ పాడుకొంప : ౧౨౭

(మేహణాయఁడు. ౨-౬౪)

- అ. ప్రత్తిచేసు దున్ను పనికి మంచిదినాన
మడకపూజ నేయఁ దొడఁగునపుడు
కోర్కులాత్మ గుబులుకొన గడగడమని
వడకఁ జొచ్చెఁ గాపుచెడిపెకేలు. ౧౨౮

(కపిలుఁడు. ౨-౬౫)

(౧౨౮) చక్కఁగా ఎదిగిన ప్రత్తిచేసు ఆమెకు మంచి వంకేశ స్థానము కాఁగలదు
ఆ కాఁబోవు ముఖనఁగథలను కలఁచుకొనినంతనే కలిగిన స్థాస్థితావ ఘోషధర్మ.

- అ. నలువలకులఁ జీకటులు గ్రమ్ము పెనుమట్టి-
 మ్రానియాకులెవ్వరైనఁ గోసి
 కొందురనుచుఁ జెడిపెలందంద దానిపై
 నిందఁ జల్లి నారు పిండిగలిపి.

౧౨౯

(అహరాయఁడు. ౨-౬౬)

- ఆ. సొగియఁజేయు దయిత మొగముఁ జూచుట యుండు
 విమ్ముగావి, దానికేమి విలువ !
 పొలఁతి యున్న పల్లెపొలిమేరఁ గన్నను
 జాలుఁ, గన్నుదోయి చల్లఁబడును.

౧౩౦

(౨-౬౮)

- ఆ. ప్రీతి పాత్రమైన పెండ్లాము నచ్చిన
 యింటిపాడు సూచి యేడ్వలేక,
 చనఁడు పొలము విడిచి పనిలేకయున్నను
 పామరుండు చూడు పల్లెకాపు !

౧౩౧

(పుండరీయుఁడు. ౨-౬౯)

- తే. పూరికొట్టము పెద్దగాడ్పునకుఁ జెదర
 లోన దిగు వానసోనల నానకుండ.
 గడుపు దినమని గోడపై విడిన వ్రాఁతఁ
 జేతులద్దముపెట్టి ప్రోచెడివి గృహిణి.

౧౩౨

(జయ సేణుఁడు. ౨-౭౦)

(౧౨౯) కాకుల మొదలగు వజ్జులు రెట్టవేసినవనుకొని కోయక వదలుదురని భావము.
 (౧౩౨) మగఁడు పొరువిడిచి పోవునపుడు ఇన్నవనాడు కష్టపక్షనని చెప్పిన
 దానిని మఱిపొకండ గోడపీఠ అమె వ్రాసిపెట్టకొన్నది.

తే. కోతి యదె చూడు : గోదావరీతటమున
 నల్ల యావాంయాకులు నమలి, యెగసి
 యదరివడియెడు; కొక్కుకొక్కనుచు దోకు.
 వెట్టెడును; కొట్టుకొనియెడు; బొట్టమీద. ౧౩౩
 (బరవాహణుడు. ౨-౩౧)

అ. కాపు. దున్నపోతు గడతన్న. దానిపెన్
 గంటనరముఁ దడవుగాఁగ మోసి-
 కొనుచు మందరిన్నియును జుట్టి కడపట
 నమ్మవారి దేవళమ్ముఁ జేర్చె. ౧౩౪
 (నచ్చసామి. ౨-౩౨)

తే. మత్తగజకుంభములఁ బుట్టు ముత్తియముల
 తొడవులను దాల్చు నవతులనడుమఁ, గురుం
 నెమలి యీతలు గొన్ని సొన్నికొని, బోయ-
 పడుచుపెండ్లాము పొగరుతో నడచుఁ గంటె : ౧౩౫
 (పోటిసుడు ౨-౩౩)

క. వంకరచూపులఁ బాచుచు
 వంకరపల్కలను బిల్కి వంకరనడలున్
 వంకరనవ్వులుఁ గలుగు శ-
 కాంకముఖులవలపు పుణ్యసాధ్యము కొడుకా : ౧౩౬
 (వచ్చసామి. ౨-౩౪)

(౧౩౪) దానింటి పెద్ద యెనుఁబోతే యింకొకటి కొవలెనని ప్రయత్నము; దాని
 పెద్దగంటల వలపు కొలకకు. అది దొంకలేదు. గనుక ఇంకెందును ప్రయోజనము గాన
 దానిని అమ్మవారికి వసుద్ధించుట.

(౧౩౫) తన్ను పెండ్లాడుటకు మనువు ఏనుఁగులను వేటాడఁగలిగిన బోయనాయకు
 ఇప్పుడు తనమీది వలపు మిక్కుటమై నెమళ్ళవేటకు దిగినాడు. ఆ సౌభాగ్యము నవతు
 లకు లేదని బోయవడుచు పొగరు.

ఆ. ఇచ్చకొలదిఁ దిరుగు మీఁకలై రాగి । గో-
దావరీతటమున దట్టమైన
పొదలఁ జేరి యొక్క పొగరై న సింగమా-
కుక్కపోరువిపుడు కొఱికి చంపె.

౧౩౭

(౨-౭౫)

తే. గారిఁ గదలిన చెవిమీది కలువనుండి
కంట రాలిన పుప్పొడి కడకునూదఁ
బోయి తనియక ముద్దాడు పుణ్యశాలి
కృతివి; నీవెవ్వఁడవుర దేవతలలోన ?

౧౩౮

(పారితుఁడు. ౨-౭౬)

ఆ. కడిమిపువ్వులు నన్నుఁ గలఁగించినట్లు గ-
లంపలేవు చెలియ ! లాఁరిపువ్వులు;
ఉండవిల్లువట్టి యున్నవాడేమో యీ-
వానకొలమందుఁ బూని మరుఁడు !

౧౩౯

(అసులదీ ? ౨-౭౭)

(౧౩౭) ఊరిలోనికుక్కకు భయపడి నిచ్చమునెత్తుటకు వెనుదీయుచున్నవాడి
లై రాగి. మరి అన్యధన్యుడు గోదావరిగట్టున పొదలలో తిరుగుచుండువాడు. అది వంకర
స్థానమీకరికి. అక్కడకకఁడు పోకుండ భయపెట్టుటకై సింహమక్కట చేసినదని కల్పించి
చెప్పినది. కుక్కకే భయపడినవారే సింహమున్నచోటికి పోఁదలఁడని చెప్పఁబరిలేదు.

(౧౩౮) మనుష్యులకిట్టి కాగ్యమరుదని శాశ్వర్యము.

(౧౩౯) ఉండవిల్లు = గుళికలను క్రయోగించు విల్లు. గుళికదెబ్బ మూగదెబ్బ;
బయటికి తెలియనీక నొప్పిగలిగించునది. వనంతాడులకంటె వర్షాకాలము విరహులనెక్కు-
వగా వేధించుననుట సూచితము.

- అ. నేను దూతిఁ గాను; నీవును బ్రియుఁడవు
గావు; మనకునిందుఁ గార్యమేమి ?
కాని- యది నశించుఁ; గలుగు నీకవకీర్తి;
దానఁ జేయవలనె ధర్మబోధ.

౧౪౦

(అనుబద్ధి : ౨-౭౮)

- అ. ఎంతసాము చేసె నీతిలకంబొర :
నెలఁతమొగమునుండి నీదుమొగము,
నీదుమొగమునుండి నాదుపాదములుఁ జే-
నేత మార్చుకొన్నరీతిఁ జేరె :

౧౪౧

(హాయిదు. ౨-౭౯)

- తే. చెవిని సొమ్ముగ నేరేటి చివురుఁ జెరివి
కాపుఁగొమరుఁడు వీధిలోఁ గడచివనఁగ,
కంటె : నలుపెక్కినది యరగన్నువెట్టి
కాంచు చామనచాయ వాల్గంటి మొగము.

౧౪౨

(౨-౮౦)

- అ. నీవు దక్కనొరులు నేరరు చేదు మా-
టలను మెదువుగాఁగఁ బలుక, దూతి :
తోలు తెల్లఁబడక దురద గోకినయట్లు
వాని నీవు దేర్చవలయుఁ జామ్ము :

౧౪౩

(ఆహవన_తి, ౨-౮౧)

(౧౪౧) సాక్షికపుఁజెనుటచే తదీనిన ఆమె మొగమునందలి తిలకము వ్రజయ
వేలో ఆతని మొగమునందె అచ్చునదీనది. అక్కడనుండి ఆత్రముతో అట్లేవచ్చి ఆతఁడు
కొనించుకొన్న యామెకాళ్ళకు మొక్కగా అంటితిలకమువ్ర జక్కడ వదీనది. అది
యెఱిగిన యామెదీ చలోక్తి.

(౧౪౨) ఇరువురికిని నేరేడుమ్రాసు సంకేతము. అతఁడు అక్కడికి పోయి
నాడు. కాని వనుఁ తొందరచే గాబోలు ఆమె పోఁజాలక పోయినది. దానిని మారించుచు
ఆతఁడింటిముంగిటఁ గడచి పోయినాడు. అది తెలిసికొని ఆమె విషాదపడినది.

తే. నీదు మదిలోన వేపురు నెలఁతఁడంద
 నిఱవఁ జోటందు చాలక వెఱఁది యిప్పుడు,
 అనుదినమునొందుపని లేక యందకాఁడః
 సన్ననగుమేని వింకను సన్నఁబ్రలుచు. ౧౪౪
 (హేలుడు. ౨-౮౨)

క. విమునంబేనియు నాహృద-
 యమును వదలివనదు చామ యనయము నంతా-
 పము నెఱపుచుఁ బైపైఁ, దా
 పము దాఁచఁగఁ గలుగునకుకు పగిదిఁ గటకటాః ౧౪౫
 (హేలుడు ౨-౮౩)

ఆ. ఊరకేం నన్ను నోదార్చెదవుః కొఁగి
 లింది కొనుము; కినుకలేదు నాకు;
 నీకు నలుకదెచ్చునేని యా పొల్లయల్కు
 నాకుఁ బూననెల లేకివాఁడః ౧౪౬
 (వియంగుడు. ౨-౮౪)

(౧౪౪) పీవామెనాదరింపవు; నీకై యామె కృపించుచుండుట తప్ప పీయసురాగమును సంపాదించుకొనునపాయము మరేమియు నెఱుఁగదు - అనుటకీ హేతువచుత్కారము.

(౧౪౬) 'తమ ప్రియుఁడు ఇంకొకదానితో తెలిపి చేసినప్పుడు ఈర్ష్యచే ప్రీతుఁ డగుటకొవము మానము' అని యిది నిశ్చయము. అదే పొలయటక. దానిని గల్గించి చూచి యానందించుట కృంగారకనిమిత్తం గు నాయకుల ప్రకృతి. అందుకు ప్రతిగా పొల్లి వారికి వెతగల్గించునేని దానితో అందమే యుండదు. తాను పై వేఁకొన్న పొలయటకను తెలిసికొనిన న, లేదతఁడని 'లేకివాఁడ' అని అమె నిర్వేదముతో సంబోధించినది. వికృతాముక వృత్తికి ఇది అద్భుతాఁదని లేదు అన్నది.

క. అలిగిన నజ్జనులగువా-

రం మనసులుఁబోలె నీకరత్కాలమునన్

వెలువల వేడిగలిగి లో-

పలఁ జలువల నొప్పుఁ గంటివా పెనుఁగొలఁకుల్ : ౧౪౭

(విగ్రహరాయఁడు. ౨-౪౬)

తే. 'అతడు వచ్చిన నేమి నేయంగవలెనొ :

యేమి మాటాడవలయునొ : యెట్టులగునొ :

అనుచుఁ దొలదొల్ల సాహసమునకుఁ గడఁగు-

నలివహృదయము గడగడమని వడఁకె.

౧౪౮

(౨-౪౭)

అ. పాదపతనవేళఁ బాంజీల కొండల్లో

జిక్కుకొన్న ప్రియుని చిక్కురములను

వెలఁది మెల్ల మెల్ల విడిపించుటయే 'యల్క'

కరఁగి పోయె' ననుచునెఱుకవఱిచె.

౧౪౯

(అజంగుఁడు. ౨-౪౮)

క. తడఁబడు పల్కులు, గంపి-

చెడుమోవియు, నెఱ్ఱబాటు చెక్కిళ్ళునునై

పడఁతి 'ననుఁ దాఁకవలద' ని

యుడుగనిరోనమునఁ దొలఁగుచుండుట దలఁతున్.

౧౫౦

(౨-౪౯)

అ. వానిమీదఁ బడియె వనిత గోదావరి-

జాణరేవు దిగెడు సాకు వెట్టి;

కనికరమునఁ దప్పు కానరాదని వాడుఁ

గొంగిరించె దాని గట్టిగాఁగ.

౧౫౧

(౨-౯౩)

తే. నీవు చేయారవిచ్చిన పూవుదండ,

తావి చెడినది, ప్రాచిదాతరుణి యితను

బ్రియముమెయిఁ దాల్చెడిని, వెల్వరించినట్టి

నగరిదేవరఁబోరి, యో సొగసుకాఁడ :

౧౫౨

(౨-౯౪)

అ. ఎరవు తెచ్చుకొన్న తెఱఁగున వనముగా -

కుండఁ జెడిన యిట్టి యొడలు గలిగి,

అమ్మ ! తప్పులెన్ని యశఁడు చేసిన నెట్లు-

లయగనేర్తు నవ్వలొకతైన ?

౧౫౩

(పావబీలుఁడు. ౨-౯౫)

అ. ఊరివింద వయసువారు; ప్రాయము; ముదు

సరి మగండు; నవ వసంతవేళ;

ప్రాతకల్లు గలదు చేతిలో 'చెడిపెగా-

వలదు' - కాని చావవలయు నేమి ;

౧౫౪

(హాలుఁడు. ౨-౯౬)

(౧౫౨) ఊరిదేవర విగ్రహమును బరిపూర్ణులు ముగిసిన తరువాత పుష్పాలంకార సహితముగా ఊరి చొలిమీర వద్దకుఁబోయి నిలుచుట నేడును గలదు.

క. నీ మాటలన్నియును నే

వేమఱు చెప్పినను జక్కవినలేదనుచున్

గామిని నాచేఁ జెప్పిన

దే మఱి చెప్పించుచుండు నెన్నియొ తేదవర్.

౧౫౫

(సురహివేసుడు. ౨-౯౮)

ఆ. కలికి, మంచితనముఁ జెరిమియుఁ జొప్పద

నెల్ల రెఱుంగ నిన్నునెట్లు సూచె,

నల్లె యొరులఁగూడనది సూచుచుండును,

గుట్టు దాచిపెట్టు కొఱకు - వినుము :

౧౫౬

(మణిరాయడు. ౨-౯౯)

అ. 'పట్టుఁడిదిగో' మొదటఁ బట్టిన ఫలుదోయిఁ

గొఱికి, కొడుకు కాటువఱిచినాడు

రేఁగువండు; గంటిరే : యవి పెండ్లాము

నగుచుఁ దెచ్చిపెట్టె మగవిచేత.

౧౫౭

(హరితవుడు. ౨-౧౦౦)

తే. ఒకరు నెప్పెరు మాట లట్లుండనిమ్ము :

నీదు హృదయంబె యిచ్చోట నీకు సాక్షి :

అలిగి చీవాట్లు పెట్టుటకై నఁ దగిన-

యంత నెయ్యంబు లేదు నాయుండు నీకు,

౧౫౮

(నాహవుడు ? ౩-౧)

(౧౫౮) నీయందు నా కెంతో అనురాగము. లేదనుట వట్టి అనాపవాదము' అని సాధించు నాయత్తునితో నాయక విప్రురముగా ననుమాట.

- ఆ. ఇవ్వకొలదిఁ బరువురైతెడు; దుర్లభుఁ-
దైన వానికొకకు నానపడెడు:
ఆకనంపు దారులందుఁ దారాదుచుఁ
బాదుమనన! విఱిగి పడెదవెప్పుడో!

౧౫౯

(పవర సేనుడు. ౩-౨)

- క. గుణమురై యగ్గువ యైనవో!
గుణముల వాడెఱుఁగలేదోకో! మఱి నాకున్
గుణమురై లేవాకో! పెక్కులు
గుణములొకో వానిచెలులకుం? దెలియఁ జెలీ!

౧౬౦

(చందహాతి. ౩-౩)

- ఆ. అర్థమందు నీడ యంటునల్లెవ్వని-
యాత్మనొరుల వగపులంటుకొనవో.
యట్టివానితోడ నెట్లు నెప్పుడు నత్త!
మనసు వ్రక్కరై న మానెఁగాని!

౧౬౧

(రాయవగ్గుడు. ౩-౪)

- ఆ. పథికగృహిణి పంగివైచునప్పుడు జాతీ
పడిన చేతికదెమునడుమనున్న-
యన్నపింద 'మురులు పన్నిన' దనుకొని
కాకి, యదిగొచూడు, తాఁకవెఱుచు!

౧౬౨

(తోజయ్యడు. ౩-౫)

(౧౬౨) ఇది గృహదేవతలకు నిత్యమునువేయు విధి. ఆమె విరహముచే కృశించి పదిగణక అన్నపుముద్దను వేయునప్పుడు పరలినగాఱజాతి ముద్ద దానిపడును, పడినది, ఒంటిగాఱ గూడ విరహమాచకమైన మమంగరి చిహ్నము.

క. గడువు సమీపించినఁ బని-

చెడునో యని, చూడు, వెఱచి చెరికత్తియ రి-

ప్పుడు గోడమీది గీతలు

తుడిచెదరొకరెండుమూడు దొంగఱికమునన్ :

౧౬౩

(పుణ్ణతోజయుఁడు. ౩-౬)

ఆ. నీదుమోముతోడ నిందుపున్నమనాటి

చందురుండు పోలఁజాలఁడనుచు,

వేఱుగతి నృజింపఁగోరినట్లు, విధాత

వానిఁ ద్రుంచుచున్నవాఁడు చెలియ :

౧౬౪

(రాహుత్తి. ౩-౭)

తే. తగుకు వెడవెడచూపులఁ బొలుచుచుండు

సుదతి నెమ్మొము మఱునాఁడు చూచినపుడు

గలుగునంతటి సౌఖ్యంబు గాదు మదికిఁ

దలఁపఁ దొలునాటి వలపుల చెలిమిగూడ.

౧౬౫

(బాణసత్తి. ౩-౯)

క. ఎదురుపడి ముందునకుఁ బని

పదనడి వెనుదిరిగి ప్రియుఁడు పఱపెడు మోహో-

న్నదదృష్టులై మాపారికి

మదనకోరములమ్మ : యెవరిమదికేవై నన్.

౧౬౬

(వాహవరాయఁడు. ౩-౧౦)

(౧౬౩) భర్తయూరు విడిచి యిన్నినాళ్లైనవని గుర్తువేసికొన్నవి గోడమీది గీతలు. ప్రవాసము పోయినవాఁడు చెప్పిననాటికి తప్పక రాఁగలఁడని నమ్మికలేదు. రాకున్నచో ప్రమాదము. తనుక ఈ దొంగవని.

(౧౬౪) కృష్ణవక్షమందు వీణించు చంద్రునిగూర్చి యా యుక్త్రేక్ష.

(౧౬౬) 'మన్యుక బాణములనఁగా ఎట్టివి ?' అని యెవరెయో ముగుడ ప్రశ్నింపఁగా ఒక ప్రౌఢ యిద్దన ప్రత్యుత్తరమిది.

అ. జనులు తమకుగల్గె నంపద యొడులకు

నిత్తురన్న వింతయేమి దాన?

లేమ! నీవు నీకులేవి దౌర్భాగ్యంబు

నవతి మగువలకు నొసంగినావు!

౧౬౭

(వాహవరాయడు. ౩-౧౨)

అ. చందుడుండు మోముసాటియో; నందరి-

మోవితీయమమృతమునకు సాటి;

కురులువట్టి తమిని గొనరి కైకొనియెడు

సకియముద్దుకేమి సాటి చెవుమ!

౧౬౮

(వాహవరాయడు. ౩-౧౩)

అ. కోరుకొన్న పనులు కూడివచ్చెడువేళ

గుఱము దోషమెందుకొనుచునందు

డిలక తడవుచూచుచుండెడు మనుజుండు

కడకు జెలుచుకొనును గార్యమెల్ల.

౧౬౯

(మాజయిండుడు. ౩-౧౪)

క. తీవు సుమీ నీకంటెను

నాప్రాణమే నాకు; నినువినా నిలువంగా-

నోపదడి; కాన బాలక!

కోపము వలదంచు వేడికొనియెద నిన్నున్.

౧౭౦

(చోలుడు. ౩-౧౫)

(౧౬౭) దౌర్భాగ్యము రక్తకు ప్రితిపాత్రము కాకుండుట, పౌరాగ్యమునకు వివరీకము పౌరాగ్యమీమెది. దానివలము నవకులకు దౌర్భాగ్యము.

- ఆ. ఎట్టివోటఁగాని యెట్టివేళను గాని
కీడు గలిగినపుడు, గోడమీది-
బొమ్మవోలె, బెడమొగమ్ము వెట్టనివాని-
చెలిమిఁజేయవలయుఁ జేసికొన్న.

౧౩౧

(పాలితుఁడు. ౩-౧౩)

- ఆ. నాఁతి మొదటితూరి నదిచెంతఁ బొదరింట
నదతచెడుటఁ జూచి కడుఁగలంగి
పోలె, బులుగులెగిరి పోయె, హః : యని
యఱచునట్లు తెక్కలార్చికొనుచు.

౧౩౨

(అద్దరాయఁడు. ౩-౧౪)

- ఆ. చిన్నవాఁడ : నిజమునెప్పెడ చినుము; వ-
సంతమానమున కసాధ్యమేది ?
కావి, కురవకముల గంధంబు మూర్కొన్నఁ
గూడ దానినదత కీడువడదు.

౧౩౩

(దేవరాయఁడు. ౩-౧౫)

- ఆ. నకియ యింటిరదికనందులలోనెల్ల
వరుస బెకుకుఁగనుఁ బఱపి కనుచు,
నీవు త్రోవఁబట్టి పోవఁ బంజరమందుఁ
బడివోలెఁ గానఁబడియెనపుడు.

౧౩౪

(అరికేసరి. ౩-౨౦)

(౧౩౩) కురవకములు ఎఱ్ఱగోరంబువూలు. 'వీయందింత దృఢానురాగము గలదైనను
ఆమెను మిలిపిటి గానపెట్టవలదు. ఎట్టివారివదతనైనను చెఱుచునది సుమా యీ వసంత
కాలము' - అని భావము.

- అ. ఇంటికడికమీదనెదమోపి, వివళమో
 మేను బొటనవేళ్ళమీద నిలిసి,
 వనిత యెంతచూచినను నీవు గానరా-
 వేని యేమిచేయునింకఁ జెప్పును :

౧౩౫

(బంహయారి. ౩-౨౧)

- అ. దయకుఁ దలచి వెల్లియయి పొంగివచ్చెడు
 బాష్పజలము జాతిపడునో యనుచు
 వెతిలి గొంతుమలచి తెరువరి యిల్లాలు
 దివ్వె దెచ్చియిచ్చుతెఱుగు గలఁచె :

౧౩౬

(బంహయారి. ౩-౨౨)

- అ. కదచి పోవు నిన్నుఁ గాంచుటకొఱకు నా-
 యతివ మేనుద్రిప్పినట్టి తెఱుగు
 చిన్నవాఁడఁ యేమిచెప్పుడుఁ గన్నీళ్ళ-
 సోన దానివీపుపైన జాతి.

౧౩౭

(హాలుదు. ౩-౨౩)

- క. తులువలు వలవదు; సాదులు
 వలవదు, మాతెప్పుడు నడిమివారలె మేలా-
 తులువలను జూచినను, సా-
 దులఁ జూడకయున్న నొక్కదుఃఖమె కలుగున్.

౧౩౮

(హాలుదు. ౩-౨౪)

(౧౩౬) పొంగింటివారు తమ ఇంటిదీపము మట్టింజుకొనుటకై యడుగఁగా తమె
 తెచ్చియిచ్చునెడు ఈ యవస్థ. రాత్రినే గినుక దయతువరఁడగు కప్పనిసరిగాఁ గలుగును.

తే. కలికి! సాజంబుగా నిందుగనుల వానిఁ
జూచెదవుగాని యరగంటఁ జూడవలదు;
అతనిఁ జక్కఁగఁ జూచినయట్టులగును;
నీవునొక ముగ్ధవనుచు మన్నింతురొరులు. ౧౭౯

(మయరందుడు. ౩-౨౫)

తే. అణకచేఁ బగలంతయుఁ బణకకింటి-
పనులు ముగియించి, నాతప్పువలని శోక-
మెంత యున్నను, నాకాళ్ళచెంత రేయి
చెలియ శయనించు తెఱఁగును దలఁతునివుడు. ౧౮౦

(వివృముడు. ౩-౨౬)

అ. యాగభూమినెట్లా. త్రాఁగుఁబోతులవాడ-
లందుఁగూడ నట్లే యగ్నిమందు;
విషమదళలఁ జిక్కి వెఱఁజెందుచుండెడు
జనులనెప్పుడు విడువఁజనదు మావె. ౧౮౧

(హాబుడు. ౩-౨౭)

అ. పొగనుకాడ! నీదుమగువ సుశీలయై
మేము చెడిపెలగుటకేమిహేతు-
వనెదవో! వచింతునా మఱి! నీవంటి
పరువమైన మగఁడు దొరకఁదొరుడు. ౧౮౨

(అణులప్ప. ౩-౨౮)

అ. అశఁదూరు గాలునపుడు నాజేజేత
మగువ : నీటికడన మార్పుకొనఁగ,
ఇంటిలోని యా స్త్రీయెల్లఁ గలిసఁ గాని
మదికి సంఠనంబె యొదవెఁ గదవె : ౧౮౩

(భేద్యులుఁడు. ౩-౨౯)

తే. అకులును గొమ్మలును లేక యడవినకుమఁ
బొట్టిమోడుగనెందై నఁ బుట్టవచ్చుఁ;
గాని నరలోకమునఁ జేతఁగానులేక
రసికుడై దాతయై పుట్టరాదుసూపె : ౧౮౪

(అసమసాహఁడు. ౩-౩౦)

క. అరుదైన వానిసౌబగును
దెఱవరికుం దగని నాదుతెగువయు గోదా-
వరివఱదలెఱుఁగుఁ; జీకటి
నఱచిన పెనువానకారు నవరేలెఱుఁగున్. ౧౮౫

(మయరద్ధయుఁడు. ౩-౩౧)

(౧౮౩) అగ్నినార్పుటకై నీటికడనలు ఆడవారు వింది యిచ్చుచుండగా మగవారు నీని
కొనిపోయి నల్లుచుండిన కోలాహలమునందు ఈ సందర్భము.

(౧౮౫) వానిజేరుటకై, వానకాలపు అర్ధరాత్రివేళంలో గోదావరిని దాటి అవలిగట్టున
కొమె పోయినప్పటిది. తన తెగువకు, వాని రఘుజీఘుతకును ఇంతకన్న వేఱు సాక్ష్యము
కావలెనా :

క. చనిరా చెరికత్రెయ, లా-

యనువగు పొదరిండ్లు మోడురై మిగిలెను; మా-

కును వయసు గడచె; వేఱులు

తునిగి తెగియె; బ్రేమ; దానితో నేమిఁకన్ ।

౧౮౬

(నిరుపముడు. ౩-౩౨)

ఆ. అనెలంతమేరియవయవంబుల మొద-

లెవరి దృష్టి యెందుఁ దవితె నద్ది

వారికందె నాఁటువదెఁ గాని, మేనెల్లఁ

గలయఁ గాంచినట్టి ఘనులు లేరు.

౧౮౭

(అర్ధరాయఁడు. ౩-౩౪)

క. ఎడఁబాటున విషమై యే-

ర్పడుఁ; జెంగటనున్న నమృతరసమై సుఖముల్

కడుఁగూర్పు; బ్రహ్మ రెండున్

దొడఁగి కలిపి మెదిపి చేసెనో యీ చెలియన్ ।

౧౮౮

(హేలుడు. ౩-౩౫)

ఆ. ఒకరినొకరు చూడకుండిన నొందొంటఁ

గలిసి నిలుచు గట్టి వలపులై నఁ,

గొడుక : కాంఁమేఁగుకొలఁదిని, బుడిసిటి

నీరువోరె, మెల్ల జాఱుఁ జామ్ము.

౧౮౯

(వహరసుడు. ౩-౩౬)

(౧౮౬) వీ ప్రాతః ప్రణయకథను తెన్నుమని కరుణులెవరో యదుగంగా ఒకవృద్ధ
శిర చెప్పిన యుక్తరమా,

ఆ. 'అమ్మ! లేలుగుడ్డ' నని చేతులను వీచు
చిన్నదానిఁ బట్టి చెబులు జొణ-
లదిగో! మగవీకనులయెదుటనే కొంచుఁదో-
యెదరు జారవైద్యునిల్లు నేర.

౧౯౦

(మల్ల సేజుఁడు. ౩-౩౭)

ఆ. పొగయకుండు కుమ్ముఁ దోలెడు చామచ-
న్లవను బడసి శీతకాలమందు
పల్లెనేద్యుగఁడు పచ్చదంబును విల్చి
క్రొత్తయెద్దుఁ దెచ్చుకొనియెఁ జూడు!

౧౯౧

(హాఁడు. ౩-౩౮)

తే. పుణ్యకాపీనదీ తీరభూమిఁ జావ
సిద్ధపదీనాను; నిజమె వచింతు వినుము;
ఇప్పటికిఁగూడ నా పొదరింటి యంద
నాఁతెడిని నాఁటియట్టుల నాడుచూపు.

౧౯౨

(వియధుఁడు. ౩-౩౯)

ఆ. దొరకకుండ నేఁడు దొరకిన చెంగావి-
చీరగట్టి కాపునారికోడ-
లదిగో! చిన్నదయ్యునడఁగక తిరిగెడు
విరివియైన పల్లెవీధులందు.

౧౯౩

(మవుహాఁడు ? ౩-౪౦)

(౧౯౦) అది స్వాధీనముగా నున్నప్పుడు ఇది యింకనుండుట దండుగ యని దాని
రై ర్యము.

(౧౯౨) ఆ పొదరిల్లు ఎంతోకాలము అరిసార స్థానముగా నుండుచున్నది. "అసెన్నము...
మృత్యువై వను పుణ్యక్షేత్రమందును ఆ సుఖానుభవమును నొనవలె; అవలావము చేయలేను".
అని భావము.

- క. దొరకు స్వతంత్రము, ప్రియము-
దరికిం బొలయల్కొ- శక్తునకు శాంతిగుణం,-
బెఱిగిన వానికి బయకుట,
యెఱుగని మొఱకునకు మౌనమే - శోభించున్. ౧౯౪

(సుందరుడు. ౩-౪౩)

- తే. వడకి చెమరించు వేళ్ళకు వసముగాక
నిలిచి నడవక జాటునీకలముతోడ
స్వస్తిశబ్దమె ముగియింపఁజాలనైతి;
కమ్మనింకేమి వ్రాయంగఁ గలను జెలియ: ౧౯౫

(అంధుడు. ౩-౪౪)

- అ. నరుల కై నదియును నశించు దైవంబు
పెడమొగంబుపెట్టి నడిచెనేని;
ఏమిపనికి దొడఁగిరేనియు మూలమే
కూడి కుదురదినుకగోడవోలె. ౧౯౬

(అంధుడు. ౩-౪౫)

- ఆ. అత్త: నేను దానమాడుచునుండ నా
నీటుకాడు వచ్చి యేటిదిగువ,
పసపుచ్చేదునీరు పట్టి త్రాగుచును నా-
హృదయమెల్ల గ్రోబరీతిఁ దోచె. ౧౯౭

(వోలయ్యడు ? ౩-౪౬)

- అ. చనిన యౌవనంబు వెనుకకు రాదు; జీ-
వంబుచూడ కాళ్ళతంబె కాదు;
ఒక్కనాడు వోరె నొక్కనాడుండదు;
జనులకింత కటికతనమదేల?

౧౯౮

(హలుడు. ౩-౪౭)

- అ. పుడమిఁ గూళజనము గడియించునా స్తికిఁ
బాతులెవ్వరట్టి వారె కాక;
వేప్రమానఁ బండ్లు వెలసినఁ గాకురే
వచ్చివానిఁ దినఁగవలయుఁగాదె?

౧౯౯

(పాలితుడు. ౩-౪౮)

- అ. 'నాకు నిపుడు చిమ్మచీకటియంద య-
య్యందకానిఁ జూడనరుగవలయు' -
ననుచుఁ గనులు మూసికొని యింటనే నడ-
యాడువనికిఁ జొచ్చెనామృగాక్షి.

౨౦౦

(సుచరియుడు. ౩-౪౯)

- అ. ఇల్లు సుజనులొరులకలుగనే యలుగరు;
అలిగిరేని చెడుగు దలఁపరాత్మఁ;
దలఁచిరేని వెలికిఁ బలుకఁబోరందుపైఁ
ఁలికిరేని సిగ్గుపడుదురెప్పుడు.

౨౦౧

(అజుణుడు. ౩-౫౦)

(౧౯౮) అయ్యలకాలమున సుఖానుభవమునకై ప్రయత్నించువారిని లోకలోబ్ధి,
'అయ్యోపాస' మనక మీదు మిక్కిలి శిషింపఁజూతురు. అదే కటికతనము.

(౨౦౧) అంతేకాని యెప్పుడును చెడుగు చేయరనుట.

ఆ. వలసినపుడు చేతఁ గలదియే కలిమి: యా-

వదల వదలి పోనివాఁడె నటుఁడు;

గుణము లలవరించుకొన్నదే రూపు; ధ-

ర్యానురక్తి విండినదియె తెలివి

౨౦౨

(హాటుఁడు. ౩-౫౦)

క. కనుపాపలనరమూయుచుఁ

గొనగన్నులఁ జూచుచుండు కోదరితెఱఁగున్

గవి, యజమానుఁడు వలద-

న్నను దెరువరి యింటియంగణమునన విడిసెన్ :

౨౦౩

(సుందయుఁడు. ౩-౫౪)

ఆ. కొండవంటి నరునిఁగూడ గ్రక్కున చుల్కఁ-

బలువఁగలవు సుమ్ము వనులు రెండు:

చేయనట్టి పనిని జెప్పుకొంటయును, జే-

సినది చెప్పుకొనుటయును జగాన.

౨౦౪

(గోవిందసామి. ౩-౫౫)

ఆ. తడికనందులందు వెడలునాకులతోడఁ

దరుణతతికి నాముధంపుఁ జెట్టు,

'ఇచటఁ గాఁపుకోడలింఠింఠలేసి పా-

లిండ్లదున్న'దని వచించుఁ బోరె.

౨౦౫

(ఉద్ధవుఁడు. ౩-౫౬)

(౨౦౫) తడిక యింటిచుట్టును వెదురు దల్లింపంటి వానితో వేసినది. ఆ దల్లిం నందులలో లోలనన్న అమఁదవుఁజెట్టని అకుఁడు, విడువ్రేళ్ళను విచ్చి సారింఠిఘాపెడు అరచేయివలె, వెలికి వెడలియుండును.

అ. కలభకుంభయుగము కరణి నీపాడుపా-

లిండ్లు సందుగప్పి యెదిగి విగియు-

చుండ సుస్సురనుచు నూర్పుటయైనను

గడిఁది - యింకనేల నశచు మాట !

౨౦౬

(కయిరాయఁడు. ౩-౫౯)

అ. నాట్యమాడి యలసినది, నెలబాలెంత.

యొక్కనాటివేళే జొక్కినట్టి

సుదతి, యానెలలచూలాలు నగు ప్రియ-

కొంత వలచుచుండుగాక కొడుక !

౨౦౭

(కయిరాయఁడు. ౩-౫౯)

అ. గరితగట్టివనుల యొలుఁజిక్కి చొక్కుచో,

వలస పోవవలయువాని మదికి

సుఖము నియ్యఁజాలుఁ జూపె యంగరక-

వాసరావళకున భద్రతిథులు.

౨౦౮

(దువ్వియధ్ధుఁడు. ౩-౬౦)

(౨౦౬) ఈమె యేల నరవలేక వెళుకఁ జిక్కుచున్నదని యాక్షేపించినందుకు ఒక నాక దుండగిని కువారపు వ్రక్కత్తరమిది.

(౨౦౭) నాయకుఁడు కుంచెనకలైకు కృతజ్ఞతతో మ్రొక్కఁగా ఆమెయిచ్చిన ఆశీర్వాదమిది. వారివలపులు దారి కనుసీయములని కామకాస్త్రోపనిషత్తుల సిద్ధాంతము.

(౨౦౮) భద్రతిథి యనఁగా భద్రాకరణముతోఁ గూడినదివము. అట్టితిథులు, శుక్ల పక్షమున పవిత్ర, అష్టమి, ఏకాదశి, పున్నమ; కృష్ణపక్షమున తదియ, నవమి, దశమి, చతుర్దశి - ఇవి. ఈ దినములు కాంతిక పౌర్ణిక కర్కంకులకు లగవు. ఈ పాటతో వ్రయాణము నిజవచ్చునని యరని వంశోషము.

- క. నీకొఱకుఁ గొడుకఁ యెప్పుడు-
నాకోమరి పాపమింటి యంగణమున పెన్
వాకిటనె వాడెడిని విను-
మా : కట్టిన తోరణంపుమారికవోలెన్. ౨౦౯

(దువ్వియద్దుడు. ౨-౧౦౦)

- ఆ. ఎందుమట్టిమానియండకుఁ జేరి చ-
ప్పట్లు నఱచి నగిరి పాంథజనులు,
తమ్ముఁజూచి బెదరి దానియాకుల పండ్ల-
వగిదినున్న చిలుకలెగిరిపోవఁ : ౨౧౦

(అణులచ్చి. ౩-౬౩)

- ఆ. అట్లు వాఁడు దానియడుగులపైఁ బడి
యుండ, నదియు వెలుఁగుచున్నదివ్వె -
వింకఁ గొంత వత్తినెగఁద్రోయఁ, జెడనవ్వు
వచ్చెనత్తఁ నాకు వారిఁజూచి. ౨౧౧

(హాలుడు. ౩-౬౪)

- ఆ. ఎప్పుడుఁ దన్నుఁదాన యేలుకోఁగల్గియు
నాభిజాత్యశక్తికణఁగి యుండి,
మొగము వన్నెచెడక, వగవారియెడఁగూడఁ
జెలిమి సజ్జనుండు సేయుఁ జూపెఁ : ౨౧౨

(హాలుడు ౩-౬౫)

(౨౧౧) వగలు పొరుషములు వర్జిలవాఁడు రాత్రిచూపు దీపక, దానికై యావే
గర్పించి యితరులు తన సౌభాగ్యముచూచి యనునదవదలననుటకై దీపమింకను పెద్ద
చేయుట. - తెందును నవ్వునకు కారణములు.

(౨౧౨) ప్రేమ నశించుచున్నను చూపుకొనకుండుట అభిజాత్యలక్షణమునట.

- అ. మరల వింతలోన తరలిపోవఁగ నీకు
నెటులు మనసు పుట్టెఁ గటికవాడఁ !
తెరలు తెరలుగాఁగఁ దిరిగినవివె చూడు
కురులు; నేటికైనఁ గుదురుకొనవుఁ !

౨౧౮

(సరలుఁడు. ౩-౭౩)

- అ. మేము వేడుకొన్నమీద నల్కయొకింత
చల్లఁబడియెఁగావి, చాలనేపు
నీదు తప్పులను గణించుచు నిరుగేల
ప్రేళ్ళు సాలకుండ వెలఁది యేడ్చె.

౨౧౯

(విజ్ఞుఁడు. ౩-౭౭)

- అ. చెమటనీరిపేరఁ జిన్నారి నెమ్మేన
నణఁగకుండఁ, ద్రివళులనెడు మెట్ల
వెంటఁ జూచినారె; వెలఁదికి లావణ్య-
రసము పొంగి పొరలు రమణ దోచె.

౨౨౦

(హేలుఁడు. ౩-౭౮)

- అ. పండుమాట యుండనిండది దైవంబు-
చేత, దానికేమి చేయగలము !
ఇంత చెప్పనేర్తుమెందునకోకంపుఁ
జివురువంటి చివురు భువిని లేదు !

౨౨౧

(భీమయ్యఁడు. ౩-౭౯)

క. అనవరత బాష్పధారలు

కనుగడవలఁ దొరఱ్ఱుచుండఁగా నదె యమ్మా-

నిని చెక్కులఁ దోచిన చం-

ద్రునిమచ్చను గడుగురితిఁ దోచెడుఁ గనరే :

౨౨౨

(విసమరాయఁడు ౩-౮౦)

ఆ. పెక్కుపూల సరుల నొక్కచేనియు విర-

ణాజి యున్న దానిసౌరభంబు

పొనుఁగువడదు; పాడుపూవది : దానినె-

త్తావి గుబులుకొనువిధంబె వేఱు :

౨౨౩

(వియమఁడు. ౩-౮౧)

క. ఫలసంపత్తిని వంగుచు

ఫలసంపద చెడినవేళ బయిఁ బ్రాఁతుచు రా -

జిల, బెనుమాఁతుల కొనగొ

మ్మలపోలిక. సాధుజనుల మనసులు ధరణిన్.

౨౨౪

(కుమలయుఁడు. ౩-౮౨)

ఆ. మానవంతుడైనవాని మనంబంత్య-

దళలఁ గూడనున్నరంబె యగును,

ముద్ధిఁగి పోవువేళలను సూర్యకిరణముల్

మీఁదివంకఁ గాదె మెఱయుచుండు :

౨౨౫

(మాపురాయఁడు. ౩-౮౪)

ఆ. పాలుమాలకుండ బడిజాతులు గూడఁ

గడుపు నిఁచుకొనఁగఁ గలుగునమ్మ :

పదను నెడినవారిఁ బయితెత్తు నజ్ఞుల

కొందఱే జగన - నుండురేని :

౨౨౬

(అలక్కుఁడు. ౩-౮౫)

అ. చదురునడఁత లేక సత్యఁబునెఱిగిన-
 వారి లోఁగొనంగ వసము గాదు;
 కడుగుసేరు ముందుగడఁ బెట్టి పాలించుఁ
 బ్రాతపిల్లి బేలుపఱుపఁ గలమె! ౨౨౭
 (భోజయ్యఁడు. ౩-౮౬)

అ. తెలిసి చని తమ్ముఁ డిది బ్రాఁగవలసిన-
 నడవిగడ్డి మఱియు నడవిసేరు
 లేటిజాతికట్టులేనియు నాపోతు-
 పెంట్లు చచ్చుదాఁకఁ బ్రేముడించు! ౨౨౮
 (అవతాయరుఁడు. ౩-౮౭)

అ. మాడ్చుచుండు గ్రీష్మమద్యాహ్నమునఁ గూడఁ
 బ్రేమబద్ధులైన కాముకులకు
 విగువు కౌఁగిలింతలగునట్లు గొదంపుఁ
 గలపములును జలవ గావు సూపె! ౨౨౯
 (హరిపుద్గఁడు. ౩-౮౮)

అ. ఇంటి సత్తువెఱిగియుంటఁ బేదలకోడ-
 లఱచుకొనునుగాని యాత్మలోన,
 బయటఁ జెప్పుకొనదు బైకలఁ, దనదు బం-
 దువులు చేసినట్టి దొనఁగుఁ బోరె. ౨౩౦
 (విక్కిరుఁడు ౩-౯౦)

తే. జాఱుచుండెడి కొప్పును జీరముడియు
 రెండుచేతులతో నవరించుకొనుచు,
 మంగలివి జూచి వెఱచి పాఱంగఁ గొడుకు.
 నంటి పరువెత్తుచున్నదిల్లాలు చూడు! ౨౩౧
 (మాపూరాయఁడు. ౩-౯౧)

క. ముదిమికిఁ జిక్కి విరూపం-
బొదవఁగ లేవడిని నవయుచున్నట్లెల్లన్
మదిలోఁ గులపారికలకు
నెదుగును బ్రేమంబు పయిపయిన్ మగనియెడన్. ౨౩౨
(పొట్టిసుడు. ౩-౯౩)

ఆ. వెలుకఁబాటు మొగముగల యూరిచెడిపెం
యెడలుగూడ రాల, నదిగో! గారి-
పెట్టుదగిలి పల్లెపెనుమట్టిమానియా-
కొందు రాలెనత్త! పండఁబాటి. ౨౩౩
(ఖండుడు. ౩-౯౫)

క. బట్టబయలె పరికించెడు;
గట్టిగ నూర్చెడును; మిన్నకయ నవ్వెడు; నె-
ట్టెట్టో వడరెడు; నేమో
వట్టినదిర దీనిమదికి భావింపంగన్! ౨౩౪
(వియధ్యయిందుడు. ౩-౯౬)

తే. చెవులకమ్మల నీలాల జిగులు దగిలి
దయితనునుజెక్కులఁ దోచు ధవళచంద్ర -
కరములఁ బ్రియుండు, కాటుకబెరసినట్టి
బాష్పములటంచు వ్రేళ్ళతోఁ బాయఁడుడిచె. ౨౩౫
(కలసగంధుడు. ౪-౨)

(౨౩౨) ఆకురాలుకాలము వచ్చెనని, ఇతఁ గొన్నాళ్ళప్పుడు సంకేతస్థానము నను
సారదని చెడిపెం యెడవడుట.

(౨౩౪) ఎవనినో గట్టిగా పందినదని భావము

అ. చక్కదనము గల్గిచావలు జగములో
నెందఱున్ననేమి ? యింత విజము !
ఓడలిచెలుపునందు నెడమసగంబుతోఁ
గుడిసగంబె సాటిగూడుఁ జెలికి.

౨౩౬

(సిరిరాయఁడు ? ౪-౩)

తే. నిలువఁగారాని వలపుబందెమునఁ దగిలి
యతఁడు వాయించినట్లెల్లనాడుచుదు;
ప్రమాను సాజంపుమ్రోదైనఁగాని, చెలియ !
చొక్కిపెనఁగదె యద్దానిచుట్టుఁ దీఁగ ?

౨౩౭

(ససిప్పహ. ౪-౪)

క. దొరకుట కష్టము దయితుఁడు;
దొరకియు వనమగుట మరియు దుర్లభ; మింకన్
దొరకినను దొరకనట్లే
తరుణి ! మనయివ్వకొలఁదిఁ దా రాఁదేవిన్.

౨౩౮

(౪-౩)

క. అనునయ్యసుఖము వలచి, చే-
యవితప్పను జేసినట్టులాది, యకట ! మా-
విని నరకహృదయుఁడయినను
దనదయితునిఁ దానె తప్పుదారికిసీద్దెన్ !

౨౩౯

(సీహుఁడు. ౪-౬)

(౨౩౯) అనునయ్యసుఖము = పొలయల్క చీనికొన్నప్పుడు ప్రియుఁడువచ్చి నమదా
యింతుట వలనఁ గలుగు సుఖము. దానికి వేకారి అమె తప్పులేదనిపై బలవంతముగా
తప్పుమోసినది. చూచినంతవేపు చూచి యతఁడు తెగించి తుదకు తప్పి చేసినాఁడు.

అ. 'కడచెనిన్నినాళ్ళు గాఢనేతుల వ్రేళ్ళు
నొక్కటొకటిగాఁగ లెక్కపెట్టి;
ఇంకమీఁద దినములేమిట లెక్కంతు:'
ననుచునేడ్చుచున్నదకట ముగుదో: ౨౪౦

(పాలితుఁడు. ౪-౭)

అ. చిలుకముక్కువన్నెచే నొప్పు మోదుగు-
పూలపలుపు వొలిచె నేలనిండ;
బుద్ధదేవుచరణములు మ్రొక్కఁ బుడమిపైఁ
బడిన భిక్షగణమునగిడి గంటె: ౨౪౧

(సూరణుఁడు. ౪-౮)

అ. పదఁలి: నీదుమేన బటువులొనంగంబు-
లెల్లనిట్లు నన్నగిల్లె: నన్న-
వైనవెల్లఁ బోచలై కోఁచె: వింకను
చాడుకోవమిట్లు పట్టనేల: ౨౪౨

(కులపుత్తుఁడు. ౪-౯)

అ. శమకు వాడుకై నదాని మెత్తురుగాని,
గుణము సూచి మెచ్చుకొనరు జనులు;
ముత్తయములు విడిచి మోజుతో గురిగొజ-
లేరుకొనరె చెంచువారలదవి: ౨౪౩

(సమరణసుఁడు. ౪-౧౦)

(౨౪౦) ఈమె ప్రవాసము పోయిన మగని గడుపుదినము నాశ్రమంతో లెక్కంతు
చున్న మగ్గ.

- క. వడఁకుచును గందవొడి తన
 పిడికిటఁ గొని చల్లుకొఱకుఁ బ్రియుఁజేరఁగఁబో-
 యెడు ముగుదకుఁ జెమ్మటన-
 వ్వుడు కలవంబయ్యె హస్తమున నదియెల్లన్. ౨౪౪

(కాంతపరుఁడు ? ౪-౧౨)

- తే. మగువఁ పెరటింటి యూడుగుమానియాకు
 పీఠనకు నంటుకొనియె; డల్పికొనవమ్మ !
 జాణలగు తోడికోడండ్రు నైచియుండ-
 రుఱక, నీవేమి పాపమునెఱుఁగకున్న. ౨౪౫

(పండ్రి. ౪-౧౩)

- తే. రెండుచేతులఁ గన్నులు రెండు వానిఁ
 గాంచినప్పుడు మూసికోఁగలనుగాని,
 చెలియఁ మేనెల్లఁ గడిమి పూచినవిధాన
 నుప్పరిల్లెడు పులకలఁ గప్పుచెట్లు? ౨౪౬

(నస్సిహఁడు. ౪-౧౪)

- తే. పూరికప్పోడుగాలిత్రోవునకుఁ జెదర
 నేల గతిలేక యేడ్చుచుఁ గూలఁబడిన-
 వలనపోయిన యారినిచెలిని జూడు !
 మొఱనె మేఘంబునకుఁ జూపుకరణి, మొఱపు. ౨౪౭

(రాయవృత్తి. ౪-౧౫)

(౨౪౫) పెరటియూడుగుమాను సంకేత స్థానము. అక్కడ మరఁదితోడి చెలిమి నాయకఁఁ గలిగినది. ఆమె చెలి యొక్కతె ఆరహస్యము గుర్తించినను ఏమియు నెఱుఁగినది. గనియట్లు తోడికోడండ్రుమీఁద తప్పవేయుచు సూచించుచున్నది.

(౨౪౭) మొఱపు ప్రి కనుక విరహముననున్న నాయకవృత్తిమీఁది కవికరించినది. మేఘము మొఱపునకు భర్త. అతనితో ఆమెనై దయచూపుచుని సూచించినట్లు భావన. వర్ష కాలము విరహమునుద్రేకింపునది.

- ఆ. ఏది దొరికెనది భుజింపుము; లవణంబు
వల్లెటూరనెట్లు వచ్చు మాకు ?
చెలుపుకాఁడ ! వినుము స్నేహంబు లేదేని
లవణమెంతయున్న లాభమేమి ? ౨౪౮

(తిలోయణుడు. ౪-౧౬)

- తే. సుఖమునడుగుచు నాయెంతి ముఖసరోజు-
సురభినిశ్వాసములఁ జల్లఁబడిచి యాయఁ
ద్రాగెనొకమాతె యాకాపురోగి చూడు
చేదుమందును, జాక్కయుఁబిందకుండ ! ౨౪౯

(తిలోయణుడు. ౪-౧౭)

- ఆ. ఎంత యడుకగొన్ననేమి ? పశ్చురుపుల
నోటనెట్లు చెడ్డమాట వెడలు ?
రాహువదనగహ్వరమునఁ జిక్కియుఁ జంద్రు-
కరములమృతరసమె కురియుఁగాదె ! ౨౫౦

(అవంతివమ్మ. ౪-౧౯)

- క. ఇతరులు తను మన్నించినఁ
బ్రతిసేయఁగలేక నొప్పినదీనట్టులు, దు-
ర్మతినవమానము సేసిన
వెతనొందఁడు సజ్జనుండు పేదటికమునన్. ౨౫౧

(అవంతివమ్మ. ౪-౨౦)

(౨౪౮) లవణము = సముద్రపు ఉప్పు, లావణ్యము, స్నేహము = నేయి, ప్రేమ, వడ్డవనేకలో ఉప్పుదారదని అడిగినాడు అరిది. అతనిని వలచినది వడ్డించెడు గృహిణి, వల్లెటూళ్ళలో ఎరిసినంత యప్పు దొరకదు; నేయి సమృద్ధి. అట్లే వడ్డజాలలో ఉప్పు సమృద్ధిగాని నేతికి దాంద్ర్యమే. ఇట్లే వల్లెప్త్రీకు స్నేహమదీకము; లావణ్యము దారు. నాగరికంకు ఇది యుండునగాని అది దాలకుండును. కనుక యదృచ్ఛాలాభసంతోషము ఆమె యరచికుఁగదేశించినది - గూఢముగా.

- ఆ. కలహములనుగూడ వెలిరావు, మదిలోన
నమసిపోవు, సాదుజనులు విన్న
మఱుగుమాట, లొక్కమాటుగ నాయువు
గడచినప్పుడగ్గిఁ గాలుఁగాని. ౨౫౨

(హాటుడు. ౪-౨౦)

- తే. పువులెదిగి బండిగురివిందపొదలు వెరిగి
యంగణములందు నాకిండ్లకర్దమయ్యె;
దారిఁజూచుచునుండునోదార్పుగూడ
నూరఁబరిలేని యతివలకొదవనట్లు. ౨౫౩

(వత్సుడు. ౪-౨౨)

- ఆ. అతివ ప్రయుని జూచునప్పుడు చొక్కున
మునిగి కన్నుదోయి మూయడేని,
దానిచెవులమీదఁ దవిలి వ్రేలెడు నల్ల-
కలువపూవులెవడు గాంచఁగోరు? ౨౫౪

(వసంత సేనుడు. ౪-౨౩)

- ఆ. అదునునందుఁ జిక్కువడిన నాఁగలి యిడ్చి
మగడు సొలసి నిద్రఁ దగిలి యుండఁ,
జిత్తమందు వలపురిత్తవోవఁగ వాన-
కొలఱును శపించుఁ గాఁపుమగువ! ౨౫౫

(చుట్టోహుడు. ౪-౨౪)

ఆ. పూలమయములై నఁ జాగగట్టివి, మేను
దాకకున్న వేడి తాళరాని,-
వాడలు చీల్చుచున్నఁ గడుదీపుగలవారః
మరునియములొక్క తెలుగు గావు. ౨౫౬
(హేలుడు: ౪-౨౬)

క. వలపుల రేచును; విరహం-
బులఁ జావఁగనీయ; వీనుఁ బుట్టించును; త-
ప్పులనెల్ల నోర్వఁజేయును;
చెలియా! పలుతెగలు గదవె చెలువునిగుణముల్: ౨౫౭
(మాహవా సేణుడు: ౪-౨౭)

ఆ. కటికవాడ! నిన్నుగనఁగోరి చెంగవి-
వరివచీరగట్టి, వాయనములు
పశ్చెరములనించి, పాపమిల్లిల్లును
దిరుగ వెడలిపోయెఁ దరుణి యిపుడు. ౨౫౮
(ధణంజయుడు: ౪-౨౮)

తే. పొగదగిలి మాసి, పిడుకనిప్పుకల కంపు
వట్టి, పోగులు నడలిన ప్రాశస్త్యగుర్ద
గప్పుకొనియుండ నీచలికాలమందు
సేదవాడని తెలియంగరాదె వాని. ౨౫౯
అజ్ఞయుడు: (౪-౨౯)

ఆ. పల్లెవాడు గోటగిల్లి క్రొమ్మావిహ-
గుత్తి నెత్తి ముడిచికొనుచుఁ జోవ,
బందిగొన్నచెలువపగిదివి, దానివె-
న్నొనుచుఁ బాఱఁజొచ్చెఁ గోడెశేంట్లు ౨౬౦
(మహారాయడు: ౪-౩౦)

తే. నేర్చుకొనెదవు సూర్యుని నెవము పెట్టి
యెవ్వరికి మ్రొక్కెదవు వచియింపు కొడుక ?
చిఱుతనగవులు శ్రేగంటికలుకుఁజూపు-
లెక్కడను రావు వేల్పుల మ్రొక్కునవుడు : ౨౬౦

(విగ్గహరాయఁడు. ౪-౩౨)

క. బుగులుకొను శోకభరమున
దిగిసిన కఠమున నగము వెడలుచుఁ బలుకుల్
తెగిపడఁగఁ జాటనెవమున
మగువా ! యేడ్చెదవు తెల్పుమా యెవ్వనికై ? ౨౬౧
(అహయఁడు. ౪-౩౪)

ల. ఊరలేడు మగఁడు; కారుచీకటి గ్రమ్మి-
నట్టి పాడురేయి; వట్టియిల్లు;
దొంగలెవ్వరై న దోతురు సుమ్ము ! ని-
ద్రింపవలదు ప్రక్కయింటివాఁడ ! ౨౬౨
(అహయఁడు. ౪-౩౫)

ల. క్రొత్తమొగిలు సూచి కోడలి ప్రాణముల్
కడలుచుండ, దానిఁ గాచుచున్న-
దితరచింత విడిచి, సుతుపాలినంజీవ-
నొషధముఁబోలె, నత్తగారు. ౨౬౩
(విహయఁడు. ౪-౩౬)

(౨౬౦) నోవీప్రీ వలచి దూరమునుండి చూచినప్పుడే యిట్టి విలాసములు వుట్టినవి
భావము.

అ. ఎప్పుడు నీయెడందనిల్లారి నెలకొల్పి
నాదుమదిని నిల్పినావు విజము;
కాకయున్న నందకాఁడః యాయితీ మా
కోర్కులెల్లఁ దెలిసికొనుట యెట్లు? ౨౬౫

(మహాయేవుడు. ౪-౩౭)

అ. నీవు చూపు దాటి పోవుడు, బాష్పంబు
వెల్లివాడిచి పొరలు వెడఁదకనుల
నీళ్ళు వదలెనతివ నిన్ను వెండియుఁ జూచు-
నన్ని సౌఖ్యములకు నందకాఁడః! ౨౬౬

(వజ్జీరహుడు. ౪-౩౮)

అ. తలఁచునపుడు మదికిఁ దగిలెడు నీదుమొ-
గంబు గనుచు జీవితంబునందు
నాన నిల్చుకొంటినయ్యః యిట్లేర్పుచుఁ
గాలమింక నెంత గడపుదాన! ౨౬౭

(విన (మ) సేణుడు ౪-౩౯)

అ. చనవుగల్గు తొంటిజనులందఱును జచ్చి-
పోయి యుండు జన్మభూమిఁ బోలెఁ,
జెలుపు జవ్వనమును జెల్లిన నినుఁజూచి
వగవకెవరికుండవచ్చు? చిద్దః! ౨౬౮

(పవరరాయడు. ౪-౪౦)

(౨౬౫) ఈమాట చెప్పనది వరకీయః లేదా సామాన్య. తనయందే ప్రీతియున్నట్లు భార్యయందు లేనట్లును అతడు నటించువాడు. ఒకనాటి యుద్ధయము పోగవిహ్వలైతే ఈమెను జూడవచ్చినాడు. ఆ చిహ్నములన్నియు తానతనికిఁ గదాగఁజేయఁలెనని యాశించిన దీమె. కాని ఆ వని అతనిభార్యయే చేసినది. దానికై యిట్లు వక్రముగా అతని కవలవృత్తి నాశీకరించినది.

- ఆ. జనులనడుమ వాడు సంతనంబున విచ్చు-
కొనిన కనులఁ దనదుక్కొక్కఁ దెలిపె;
అప్పుడు విలువుఁజెమటలైన యంగంబుల
వింతిగూడ దానికియ్యకొనియె.

౨౬౯

(జీవయేవుడు. ౪-౪౧)

- ఆ. ఉల్లమందువలపులొడొరులకుఁ జెప్పి
యంపికొనుచు, వేడ్కయలవి మీఱి
సాగుచుండఁ, గోర్కి సమకూరకుండు నా-
ల్మగల యునికి దుర్గమంబు సూపె!

౨౭౦

(౪-౪౨)

- ఆ. వానిమీఁద నీకు వలపు లేదేనియుఁ
జెప్పుమ! వానిపేరు నెప్పినంత
ముద్దుగుమ్మ! నీదు మోమింత గానేఁ!
ప్రొద్దు పొడుపుఁ దమ్మిహువుఁ బోలే.

౨౭౧

(సీసీలుడు. ౪-౪౩)

- తే. అలుకప్రూనికిఁ బెనుగాలి, యంగమెల్ల
సుఖము నించెడు నెఱదాత, సురతనాట-
కంబునకుఁ బూర్వరంగము - కౌగిలింత
చల్లఁగానర్త! జగతి వర్తిల్లవలయు!

౨౭౨

(౪-౪౪)

- ఆ. నీకుఁ దోచినదియె నిజమనుకొని, సత్య-
మరయలేని వానియందుఁ దగిలి,
యేల చుల్కఁబఱచెదీరీతి మమ్ముఁ? జా-
రింపుమింకఁ గనికరించి, మనన!

౨౭౩

(కేలాసుడు ౪-౪౫)

- అ. చిన్నవాడ! నీవు కన్నులయెదుటనే
యంద నాడునాటికెందుచుండు-
నిట్టి యొడలు గలిగి, యెవరికి నడిగిన
నేమి చెప్పవలెనో యెఱుంగలేము: ౨౭౪

(మాణిక్య-రాయఁడు. ౪-౪౭)

- అ. చివికి యంగములు కృశింపజేసితివి; నే-
ర్పితివి తెగనియెద్దురీతులెల్ల;
తప్పుదారి నడవఁ దార్కొంటివయ్యలు!
మఱచిపోకు దీని మఱచిపోకు: ౨౭౫

(మిహరుఁడు. ౪-౪౮)

- అ. చేరి మేమె నిన్నుఁ జెడిపెల ముందఱఁ
దొలుతఁ బొగడి పొగడి తుదకు మాతె
చేతికబ్బకుండఁ జేసికొంటిమి నుమా!
యెవరి నాడుకొనఁగనేల యిందు? ౨౭౬

(సంకరస_త్రి. ౪-౫౦)

- అ. వంకరలెఱుంగనిది, కడ్డివంటి గోల;
యిప్పుడానిద్దయెడ నిట్లు తప్పువేసి,
అవులింతలు నేర్చులు నలనగతులు
నొక్కఘటనె నేర్పితివోయి నీవు: ౨౭౭

(కయలిహరుఁడు. ౪-౫౨)

- అ. మదిని నెఱకనంబు మాసి, దాక్షిణ్యంపుఁ
బలుకులాడునపుడు గలిగినంత
నొప్పికాదు నీవు తప్పు వేసిన యప్పు-
డైన నాకు; నమ్ముమందకొడ! ౨౭౮

(జయ_రాయఁడు. ౪-౫౩)

ఆ. పువ్వులు గోసి తేరఁ బోకు; దోసిటినిట
దేవతలకుఁ దనివి తీరఁగలదు;
మూలముట్టుగాఁగ శీలంబు గౌతమి-
గట్లు పెల్లగింపఁ గలవురయ్య! ౨౭౯
(జందణుడు. ౪-౫౫)

క. పలుకుపలుకున నూర్పురే
సొలపునడుమఁ దల గవల్పుచును మనసివటన్
నెలకొల్పక యూఁగొట్టుచుఁ
జెలియా! మమ్మేల యట్లు చేడ్పటిచెదవే! ౨౮౦
(అసోయుడు. ౪-౫౬)

ఆ. 'దానిఁ గూడి యచటఁ ధనియుదు' నందు నా-
సింది వల్లెవాడు చెమ్మగిలిన
కేలఁగొన్న కందిగింజలు చేనిలో
రాఁజఁ దడిసి విత్తనాలవేళ. ౨౮౧
(గుణమందియుడు. ౪-౫౮)

తే. అదిగా! దయతుడు గోసినయట్టి ప్రత్తి-
గవ్వతొడిమెలపయిఁగూడ గగురుపొడిచి
చెమ్మరిందిన ప్రేళ్ళతోఁ జేయి కాపు-
కోడలికి నూరకయ ప్రాకులాడుఁ జూడు; ౨౮౨
(హాలుడు. ౪-౫౯)

(౨౮౩) గోదావరిగట్ల పొదలలో చేఱిక్కినవారిని బట్టి చెఱుచు సాహసితలు తిరుగు
రాకుచుండురవి రావము.

(౨౮౦) చెలిక తైలేమో చెప్పచున్నాడు. ఆమెది విఃహామందలి పరధ్యానము.

(౨౮౨) ఆకడు తాకినదానిని తాను దాకుటయందు ఆకాపుబిడ్డకిసాత్వికభావో
దయము. అందుకై ఆకడు కోసిన ప్రత్తితొడిమెలనే తానును మరల వెదకుచున్నట్లు
నటించుట.

ఆ. చొక్క- కనులు మూయు సుదతిఁ జచ్చెనటండు

విడిచి పాటు కాపువెడఁగుఁ జూచి.

ప్రత్తికొమ్మ సగమువగిరిన కాయల-

మొగము వంచి చేల నగియెఁబోలే.

౨౮౩

(జణ్ణందసారఁడు. ౪-౬౦)

ఆ. పుణ్యవతులు వడఁకి పులికించి నిట్టూర్పు-

లూర్పి కునిసియాడుచుండఁ గలరు;

కనులఁ బ్రియుని గాంచఁగానె మాబోఁల్లకు

నొడలఁ దెలివిగూడ నుండదమ్మ :

౨౮౪

(రోలయేవుఁడు. ౪-౬౦)

ఆ. కానివారిసిరిని గాంచుట, వైద్యులు

లేని తెవులు, విభవహీనులగుచు

బంధుమధ్యమందు బ్రతుకును, బోలు నీ

విరహదుఃఖమోర్వఁదరమె దీని :

౨౮౫

(వామయేవుఁడు. ౪-౬౩)

ఆ. గగనతలముఁ బోలేఁ గడుఁ బెంపుఁ బఱపును

నిర్మలతయుఁ గల్గి నీయురంబు -

నెదిరి ముట్టడింప నెవరోపుదురు పయో-

ధరముదక్క జగతి నరపతీంద్ర :

౨౮౬

(విలాసుఁడు ౪-౬౪)

అ. అడవి పొదలనడుమ నొడబడి వానికై
 వేచు కలికి, కాలివేళ్ళకుదలు
 దాకి కలుగునెందుటాకుల మర్మర.
 నాదమాలకించు నాదరించి

౨౮౭

(మజ్నుడు. ౪-౬౫)

ఆ. ఇందుకొంతివలని యిక్కట్టలెప్పుడుఁ
 గానకున్న వింతకమలమనుచుఁ
 గమ్మయూర్పుకాచితై చుట్టు మూగెడు
 సుదతిసెమ్మొగమునఁ గొదమతేల్లు

౨౮౮

(వసంతుడు. ౪-౬౬)

తే. ఇంటిపెద్దలయెదురఁ దానెంత మనసు-
 నడచుకొని యుండినను, నీవు వెదలికపుడు
 కనులు మూయుటచే రెప్పకొనల నున్న
 దాని కన్నీరు తటుకున ధరణిబడియె.

౨౮౯

(వాహవుడు. ౪-౬౭)

అ. 'ఒప్పునిదియు పొల్లనోత్సవంబున' నంచుఁ
 జల్లెఁ గలవమెవఁడో నరసుడింతిఁ
 కరఁగిపోయెఁ జిన్నుగడవలఁ బొరలు చె
 మ్మటలనదియు; నేల మరలఁ గడుగఁ

౨౯౦

(సూర్యుడు. ౪-౬౯)

తే. మందబుద్ధివి; పెద్దలముందు నాడు
 రెప్పవేయక నీవంక రెడ్డికూడు-
 రించుకించుక మొగము మలంచి చూచు
 చికిలి క్రింగంటి చూపులఁ జెప్పరేదే ?

౨౯౧

(వహరాహుడు. ౪-౭౦)

తే. కన్నుగోరలలో నిండి కలఁగు బాష్ప-
 వారిబరువున మనకలు వాఱు చూడ్కిఁ
 బలుమఱును నది చూచుచూపులనె నీకుఁ
 జెప్పక మిగిల్చినది యేమి చిన్నవాడ !

౨౯౨

(హాలుడు. ౪-౭౧)

అ. నాడు వయసుమగలు నాకుఁ దలాడగాఁ
 బెట్టుచున్న గుఱ్ఱవేల్పుదొరకె
 యెరగుచున్న దాననిప్పుడు, చూచి సం-
 తసముపడుము పాడుమునలితనమ !

౨౯౩

(౪-౭౨)

అ. కాపుకొడుకు మదిని గమలెడు, నిల్లాలు
 దెగినయింటిలోన తిరుగుచుండి,
 లాము సొగపు గన్న కాపులు నిదియెత్తి
 నట్టి గనులుఁబోలె నగపడంగ.

౨౯౪

(హాహుతి. ౪-౭౩)

(౨౯౧) 'అమె తనవలపును నాతోన్నప్పుడు నాతో జెప్పరేదే' అని నాయకుడడుగుగా
 చూచి చెప్పినమాట. తరువారి పద్యమునను ఇదే వేఱవినిముగా జెప్పఁబడినది.

(౨౯౩) దర్బార్ మోక్షములను తృణీకరించిన కామోద్రేక వర్ణనమిది.

అ. ఎవనితోడ నించుకెడఁబాటు గల్గిన
దేహమెల్లఁ జిక్కి తెల్లఁబాటు,
నిడుర నిలిచిపోవు, నిడుదయూర్పులు సాగు -
సతనితోడనేఁటియఱక చెలియః ౨౯౫
(హారుడు. ౪-౭౪)

తే. సొగసుకాఁడః మనంబున సురిగి సొరగి
నీకొఱకునికనే మరణింపనోరిః
నిన్నె తలఁచుచుఁ జచ్చి వెండియును బుట్టి
మరల నీకె వసంబయి మఱుఁగలేనుః ౨౯౬
(౪-౭౫)

అ. ఇచ్చకొలఁదిఁ దప్పులెన్నియైనను జేయు
మన్నియొర్యనేర్తుమందకాఁడః
నీడు నద్గుణములు నిండిన మాచి త్త-
మందు దోసములకు నందులేదు. ౨౯౭
(మావరాయడు. ౪-౭౬)

అ. నీవు చేసినట్ల, నీవు మాటాడిన-
యట్ల, నీవు సూచినట్ల తాను
నేర్వఁ గడఁగుచుండు నెలఁతకు నిడుదలు
గాక దినములిప్పుడు గడచుఁ జూపెః ౨౯౮
(కల్లజనీహుడు. ౪-౭౮)

(౨౯౯) 'యం యం వాసి శ్చరన్ భావం త్యజ్యంతే కశేవరం,
శం కమేనైతి కౌతేయ సదా తద్భావభావికః'

అను శ్రీగీతావాక్యమిందు స్మరింపఁదగును.

తే. తెరువరికి రాత్రిపూట నిద్రించుకొఱకుఁ
గనరి తిట్టుచు నిచ్చిన గడ్డిమోపె
యేడ్చుకొనుచును మరలఁ దాసిద్దినైచు-
చున్నదిల్లాలు కంటె ప్రత్యాషవేళ :

౨౯౯

(అత్తుడు ? ౪-౭౯)

ఆ. చేటులందు వెళలఁ జెందరు; భయముల
గుండెచెదరు; సిరులఁ గ్రొవ్వుగొనరు;
ఎచ్చుదగ్గులందునేకచిత్తముతోడ
నొప్పువారు సూపె గొప్పవారు.

౩౦౦

(ప్రణానుడు. ౪-౮౦)

ఆ. తనదుచెలిని దలఁచుకొని యేమొ ప్రొద్దునఁ
బాడుచుండె వాడెవందొ చెలియ !
చెఱుకువిల్లునంపకఱుకులు దిన్న నా
మదిని బుండు గోటఁజిడుమునట్లు.

౩౦౧

(కేసవుడు. ౪-౮౧)

తే. కొలఁది మీఱఁగనెదిగెడు క్రొత్త పెండ్లి
కూఁతుపాలిండ్ల యుదుట పెక్కునను జూచి,
చిక్కినవసిన చెక్కిళ్ళచెలుపు గలుగు
మొదటి పెండ్లాము నిట్టూరుపుల విగిడ్చె.

౩౦౨

(మత్తగయిండుడు. ౪-౮౨)

(౨౯౯) దారిఁబోవువానికువచారము చేయలేక మొదలు కోవము. తరువాత అరాఠ్యములు
వానితో చెలిమి కుదిరినది. ప్రాతఃకాలమున వానివ్రయాణ కాలమున విరహాదుఃఖము.

(౩౦౦) ఈగాథక ర్త 'నాకానుడు' అని పితాంబరటిక.

(౩౦౨) దీనిక ర్త 'పిరిరానుడు' అని పితాంబరటిక.

తే. ఎంతయాశలిగొని యున్న నిదిగో చూడు :

దయితకరిణీముఖులును దలచుచుండి
తిన మనసురాని కుంజరమునకు వాడెఁ
దొండమునయందె తామరతూండ్ల పిడుచ.

303

(4-౮౩)

అ. 'అలుకమాను చెలియ! ' 'అలిగిన దెవ్వలె ?'

'మెలత నీవె.' 'యొరులమీద నాకు-

నేటి యలుక ? ' 'యిచట నెవ్వరొరులు ? ' 'నాథ !

నీవె ! ' 'యెట్లు ! ' 'నాయదృష్టమహిమ !'

304

(కువిందుడు. 4-౮౪)

అ. నీవు వత్తువనుచు నిముసంబువలె రేయిఁ

దూఁగు లేక కడపెఁ దొలిసగంబు;

మలిసగంబు వెతలబలిమికెఁ జిక్కి యా

యంతి శ్రోనె నొక్కయేఁడుఁ బోలె !

305

(అల్లుడు. 4-౮౫)

తే. తిన్నఁగా నాడుకొనుఁడు: వీతిల్లవలదు :

పాపమీమెకు దయ్యము వట్టలేదు;

ఉన్నదన్నట్లు మేఘంబులును గుండె

చెదరి కలఁగిన తెరువరిచెలువ గాని :

306

(దుర్దరుడు. 4-౮౬)

(303) దీనిక ర్త 'మత్తగజేంద్రుడు' అని వీరాంబరచీక.

(304) పోలయలుక గొన్న మానినకిని అమెను సముదాయించు ప్రియునకును నడచినట్లు సల్పావము.

(306) వర్షాకాలము వచ్చినదేమో; ప్రియుడు పరస్పరమునకు వెళ్ళినవాడు రాలేదే ! గతియేమి ?' అని అమె వివ్రాంతురాలై నది. ఏదో గ్రహచేష్ట యనుకొన్నారే ఇరుగు పొరుగులవాడు. తత్సమేతఁగి కవికరించిన అనుభవకారి యొకరు చెప్పెడు మాటయిది.

ఆ. కమలమందుఁ గేసరముల పుష్పాదితోడి
కమ్మఁదేనె యెంత క్రమ్మియుండు
నొండుపువుల నంత యుండిన నీదిమ్మ-
దిరుగులందగించుఁ దేఱికొదమ :

308

(౪-౮౭)

ఆ. విలువుగనులఁ దెరువరలు గాంతురానతోఁ,
బాలకడలిఁ బుట్టి పయికి వచ్చు
కమలఁ బోలి పొలుచు కాపుబద్దను, దంచు
పిండితెలుపు మేన విండియుండ.

309

(సురహివచ్చుఁడు. ౪-౮౮)

ఆ. 'ఎవరిఁ దలఁచుకొంటివే?' యని యడిగిన,
'నెవరు గలరు నాకు భువి:' నటించు,
గోలుగోలుమనుచు గొంతెత్తి యేడ్చి యా
యింతి మమ్ముఁగూడ నేడిపించె.

30౯

(సురహివచ్చుఁడు. ౪-౮౯)

ఆ. చెడుగుపిల్ల : కాళ్ళు బడినాఁడు; నీవతి
నింకనైన లేవనెత్తవేమి :
వలపులెంత గట్టివాటి నిర్మి నవయ్యః
నిదియే వినుము వానితెల్ల మేర :

3౧౦

(హాలుఁడు. ౪-౯౦)

(308) ఈగాథకవి 'దుర్దరుడె' యని పేనాంబరటీక.

(309) కాళ్ళకు మ్రొక్కినకరువాతఁగూడ అలకవదరి క్రోవకు రాపేని అంకటితో
నళవికి నీ పీఠి వలపు తెగనని చెరియువదేశము.

- అ. పచ్చరాతిసూదిఁ గ్రుచ్చిన ముత్యంబు
పగిది, గరికతుదను దగులుకొన్న
నీటిబొట్టు, మెదను విడుపుగాఁ జూచి, త్రా-
వెడిని వానకారువేళ నెమరి. 300

(పారికుడు. ౪-౯౪)

- అ. నీలివన్నె రవిక నిండియు మిగిలిన
చంటిమిట్ట యొకటి సరికిఁ బొలిచె,
నీటనిండుమొగిలుచాటున వించుక-
వెరికిఁ దోచు చంద్రబింబమట్లు. 301

(మీణసామి. ౪-౯౫)

- క. దొరకెంచిన కీడుంబలెఁ
దెరువరి తెరువరికి వెఱచి తెలిపెడు 'నదె చూ
దగఁ మామిడియాకులలో
నరమొలచెను మొలవరాని యది యొక' టనుచున్. 302

(బహుల్లుడు. ౪-౯౬)

- అ. పుణ్యవతులు సుమ్ము పొలఁతులు కలనై నఁ
గాంతుమోము చూడఁగలుగువారఁ;
వాడులేక మూఁతవదనై నఁబడవు నా
కనులు; కలలినెవతె గాంచునికఁ 303

(మలయ సేహరుడు. ౪-౯౭)

(303) వసంతమునకు మాచకమును మొగ్గతొడుగని భావము. ఈగథ కర్తపేరు
'వల్లభుడు' అని పేరాంబరవిధిక.

అ. మొదలు చెక్కుబద్దములదాక నవరంజి
కమ్మలెప్పుడుఁ దాల్చు కలికిచెవులు
దాల్చవలసె నేఁడు తాటాకుచుట్టల
జోడు : కాలమహిమ చూచినావె ?

30౫

(౪-౯౮)

తే. మందుచుండెడి వేసవియొందవే
నడుగుచుండెడు తెకవరికై నఁ గాని,
మదిని నెలకొన్న ప్రియురాలి వదనచంద్రు
వందువెన్నెలవెల్లి తాపమునణచు.

30౬

(మంగలకలసుఁడు. ౪-౯౯)

అ. దేశకాలములను దెలియక వేడిన
నెవరికై నఁ గోపమెట్లు రాదు ?
భోగలాలనతకు లోఁగి, యేడ్చుననుంగుఁ
గొడుకునై నఁ దిట్టకొనదె తల్లి :

30౭

(మహాహయఁడు. ౪-౧౦౦)

అ. మృదెదేని మందు : మాఁదెదేనియు మాఁడు,
పగిలెదేని పగులు; పాదుమనన :
వాఁడు తగినవాఁడు గాఁడని యొకమాట
విర్ణయించినాను నేఁడుమొదలు :

30౮

(హాబుఁడు. ౫-౧)

(30౫) ఈగదకవిపేరు 'మంగలకళిబుఁడు' అని పితాంబరదీక.

(30౭) కవిపేరు 'మహాదరి' అని పితాంబరఁడు. 'మహాహయ' అనునది 'మహా-
యహి' యనుదాని వికృతరూపము కావచ్చును.

- ఆ. మంచివారు గానిపించుటే యరిది యీ
పాడుజగమునందుఁ బలువగుంపు
నిండియుంటఁ గాకితలదంబులున్నంత
యంచఁడఁగలవె యవనిమీదః 399

(కుమారుడు. ౫-౫)

- ఆ. వెడఁదమూతితుదను వెడలిన వాడియా
కోఁవంటితోడికొడుకుఁ జూచి
తల్లిపంది తనకునొల్లకున్నను మేయు
నూరిప్రక్కతోటనుండు యవలుః 400

(విగ్గహుడు ౫-౨)

- ఆ. తోయమెల్ల లీలఁ దొండంపుఁడుదఁ బీల్చి,
కడలి రీత్రపాత్ర గానిపించి,
యడ్డులేని బాదబాగ్నిని నభమెల్ల
విండు గుఱ్ఱువేల్పు నెగడుఁగాకః 401

(పొట్టిసుడు. ౫-౩)

- క. ఇలమీదనశోకముః కా
వలసినదేమింతకన్న బాగ్యము నీకున్;
లలనారత్నంబుల చే-
తులఁ బోల్తురు నీదుచివురుతోఁగద రసికుల్ః 402

(కడ్డిల్లుడు. ౫-౪)

(399) ఈగథ పితాంబరుని మూలమునందలిది. ఈ సంఖ్యయు నందలిదే.

(400) ఎవరైన నదరింపవచ్చులేని కొడుకుపొరువము ప్రకటించినవకాళమున
లలింపఁగలదను పొగడతొడియాళ తల్లివందితీ. ఈగథకవి 'విగ్రహారాజు' అని పితాంబ.

(401) కవిసేతు 'కడ్డిల్లుడు' అని పితాంబ. కాని వ గాథకర్త 'కట్టిల్లుడు' ఇతఁడే
కాఁబోయినను,

క. కొడుకునకును దయకునకును
నడుమను గూర్చున్న వేళ నఖముఖముల రా-
వడిచే నిల్లారికిఁ జ-
నడవలలోఁ జేపునొకటొకటి పులికించున్. ౩౨౩
(హేలుడు. ౫-౯)

ఆ. మరులు వించు వింతచిఱుతప్రాయమునందె;
జుత్తెడైన లేదు చూడు మరల;
పెరిగెనేని రెడ్డిబిడ్డ యనర్థంబు
దెచ్చు నిజము, వినపుడేగవోరె: ౩౨౪
(భోజయ్యుడు. ౫-౧౦)

ఆ. 'నిదురపోవె: కడచెనిదిగొ మూఁదవజాము'-
ననుచుఁ జెలులు: నన్నునాడనేల?
నన్నుఁ గూర్క-నీదు నల్లవావిలిపూల
నిండుతావి; నిద్రపొందు మీరు: ౩౨౫
(సీరిసత్తి, ౫-౧౦)

ఆ. బురదయెల్ల నెండిపోవఁ, దాబేళ్ళను
మీలు పెట్టఁజిక్కి- మిడియుచుండ,
నేడు గంటిమెప్పుడుఁ జూడనిదీతటా-
కంబునడుగునేల; కాలమహిమ: ౩౨౬
(౫-౧౪)

(౩౨౪) రెడ్డి = గ్రామణి, దిరినాయకుడు.

(౩౨౬) దీనికవయిత 'కలవాహనుడు' అని పేరాం దీ.

- అ. దొంగతగులములకు లొంగి చీకటిరేల
వలసినట్లు తిరుగవలదు విద్వ :
కానబడెడు చక్క-గానె యింకను దీప-
కళిక వోరె సంధికారమందు :

328

(బిష్టుయెతుడు. ౫-౧౫)

- క. అడిగిన బదులాడడు, ఈ
నృదు వారలమీద రేగివడునూరక, యా
చెడిపె గనుమేటి చెంగటి
మగువు పొదలు చిచ్చు దగిలి మందుచునుండన్ :

329

(రొబయేవుడు ? ౫-౧౬)

- తే. నిజము చెడిపెలమేమెల్ల; నీది మచ్చ
లేనికులము; పతివ్రత; లేచిపోవె;
కాని మాకెవ్వరికిని మంగలిని వలదు
నెఱతనము లేదొకానొకగరితఁబోరె :

330

(పాలితుడు. ౫-౧౭)

- క. నిద్దుర గొందురు; చెప్పిన
సుద్దులు వినఁగలరు; పలుకుచోఁ దడఁబడ; రే
ప్రొద్దునినుఁ జూచి యెఱుఁగని
ముద్దియలది సుఖము, సుభగమూర్తి; జగమునన్

330

(దేవయేవుడు. ౫-౧౮)

(328) 'బ్రహ్మదత్తుడు' అని పితా-బీకయందీకవిపేరు. కనుక 'బిష్టుయెత్త' అను
ప్రాకృతి రూపముండదగును. సున్న ఉత్తరాక్షరత్విత్వ సూచకముగానుండుట ప్రాకృతిని
వరిపాడి.

(329) దహన్యదురాధారముగఁబల్లలోకతె యొకవేళను కులముచెడినదని
నిందింపఁగా. దానికది యచ్చిన వ్రత్యుత్తరమిది. 'ఒకానొకగరిత' నీవనుటకు మఱుఁగుమాట,

- ఆ. చూచినంతఁ గన్ను సొగియించి, కరముల
సోఁకినంత మనసు సొక్కజేయు
కళలరాశి, చంద్రుకరణి నుండు ప్రియుండు
వలచినంతనబ్బువాడె చెలియ ? 330

(రాయరసియుడు. ౫-౨౦)

- క. అనుఁగుఁ జెలికాడఁ పై వా-
లిన తేఱులబరువుదందడికిఁ బువుగుత్తుల్
తునినెడునవి యివె కాలం-
బున దంట్లయి నిలిచెఁ బ్రబ్బుపొదలేటి దరిన్ : 33౨

(దళరథుడు ౫-౨౨)

- క. కలలో దొరకెడు లిబ్బుల
వలెఁ, జూచినయట్లే మఱుఁగువడి పోయెడు నీ
వలపులకు లోఁగి పలుకలఁ-
పులతోఁ దిన్నమ్మ ! మోసపోతిమి గదవే ! 333

(సరణుడు. ౫-౨౩)

- ఆ. చక్కఁదనము తనకు సహజమై, గుణముతోఁ
గూడుకొనెడి యంపకోలనైనఁ
గదవఁ ద్రోయు విల్లుఁ తదవుగాఁ బొందెట్లు
సోఁగు వంకరలకుఁ జక్కటులకు ? 334

(కంకణతుంగుడు ? ౫-౨౪)

(330) కరములు = చేతులు, కిరణములు, కళలు = శృంగారలీలాపాండిత్యము.
చంద్రుని వదునారస భాగములును. చంద్రుఁడను చీకకందవివాదే.

33౨) తాగుత మొదలుగా విశ్రమించు కవులపేర్లు అన్నియు పితాంబరుని దీక్షనంగీకరింపఁ
యెత్తఁబడినవి.

(33౪) అమ్మ వ్యభిచారముగా చక్కఁగానుండును; గుణము - అర్హతలు - లో కూడు
నది. అట్టిదానిని వంకరగానుండు విల్లు వెలికిత్రోయును. అట్లే విష్ణువతులైన గుణవంతు
లకును వక్రవ్యభిచారము చెలిమి కలిగినను చాలాకాలము సాగెడు,

ఆ. ప్రియులఁ గొఁగిరించువేళలఁ జనులపై
రత్నహారములను రమణులూర్తు:-
రెంత సుగుణవంతులేనియు నవమాన
మొందరొక్కొకఁ కాలమొదనినపుడు : 33౫
(మకరందుడు. ౫-౨౯)

ఆ. వేటుతెఱఁగు చూడనే లాఁతిచిచ్చుల
మచ్చుగాడు పాడుమరుని చిచ్చు !
నీరసంపుటెదల నాటు; బగ్గమటంచు
మండునెపుడు సరసమానసముల. 33౬
(౫-౩౦)

తే. మన్ననలనట్లు పెరిగిన, దన్నినాళ్ళ-
చెలిమిచే వేటు బలిసి నిర్మిసది, చూడు.
ప్రేనువృక్షంబు పడిపోవువేళ నింత-
చప్పుడై నను లేదేమి చెప్ప నత్త ! 33౭
(కాలవాహనుడు. ౫-౩౧)

ఆ. తీయమాటలాడఁ దెగి చేదులాడితి:-
వకఁడు కాళ్ళబడిన నరయవైతి;
వెడలి పోవ నడ్డుపడవైతి; పొలయల్క-
యెవరికొఱకుఁ బూనితింకఁ జెలియ ! 33౮
(మానుడు. ౫-౩౨)

(౩౩౫) సుగుణము = మంచిదారము. హారములకిది యుండును

(౩౩౬) నీరసము = తడిలేనిది; అనురాగములేనిది. సరసము = తడిగలది. అనురాగము గలది.

(౩౩౭) ఒక చెడ్డమాటగూడ లేక కాలవర్తిణముచే మాయద్ధటిప్రేమ వల్లగా వల్లబడి అంకశించినదని భావము.

అ. తుదుచు నొక్కమారు; కడుగు నింకొకమారు,
కొనరి యొక్కమారు గోరఁ జిమ్ము;
ముగుద యెఱుంగలేదు; మగఁడు చనిట్టిపై
నాటియున్న గోటికాటు గంటె:

33౯

(పాలితుఁడు. ౫-౩౩)

ఆ. యౌవనంబువలె నుదారపయోధర-
లీలఁ బొల్పు వానకాలమరుగ,
మొదటి రెల్లుఁబూవు మొలచెను, భూదేవి-
శిరమునందుఁ గురుల నరపు వోలె.

౩౪౦

(పాలితుఁడు. ౫-౩౪)

క. ఉడుగని జలధారలనెడు
నిడుద్రాకుఁ గట్టి యీడ్చి నిక్కియు బలిమిన్
బుడమిఁ బయిత్తెత్తలేకా-
రెప్పుడుగతి నుఱిమెడిని గంటిరే మొగిలు దివిన్:

౩౪౧

(కపిలుఁడు. ౫-౩౫)

ఆ. ప్రేయఁడు గడుపుదినముఁ బేర్కొన్నవేళలో
నొప్పుకొంటివిప్పుడున్నయల్లె
పాడుమనన; కలఁగఁబాఱెదవేమి? న-
మ్మించి నన్నుఁ జెఱువ నెందినావె?

౩౪౨

(ఉల్లేలుఁడు. ౫-౩౬)

(౩౪౦) పయోధరములు = ననములు, మేఘములు, వర్షాకాలమునకంటె శరత్కాలమున మన్మథవేగము తక్కువయని భావము.

(౩౪౨) గడుపుదినము - మరల ఇప్పువనాఁడు తప్పక వచ్చెదనని చెప్పిన దినము.

- అ. "తెలియనట్టిరకును దెలిపెడుఁ జూడవే
'వాఁడు వగులఁ గొట్టినాఁడు గాజు'-
లనుచు, వట్టిబేరి!" "యట్లుగాదే! పాప-
మతనిమీఁద దానికంత వలపు!"

343

(అట్టరాజు. ౫-౩౮)

- అ. నింపుజవ్వనంపు నిగ్గులుదేలు క-
పోలమూలమందుఁ జొలఁతికదిగో!
చెవిని వ్రేలుచుండు పువుగుత్తి వంగి లా-
వణ్యరసము ద్రావునట్లు దోచె!

344

(మాధవుడు. ౫-౩౯)

- అ. అంగమెల్లఁ జెనుటలై యుండ నయ్యండ
కానిఁ బేడుకొనుచుఁ గడఁగి దూతిఁ
జెప్పినదియె మరలఁ జెప్పి పంపుచు నింతి
కడకు వానియింటికడకె వచ్చె!

345

(ఖరగ్రహుడు. (౫-౪౦)

- క. నను గొట్టునమ్మునన వా-
నిని గొట్టెదవేని మదన! నే మఱుజన్మం-
ఱునఁగూడ నాదు జీవం-
ఱును నీపాదములఁ బెట్టి పూజింతుఁ జామి!

346

(ముద్దుడు. (౫-౪౧)

- అ. సిగ్గులేనివాడ : చేసిన మేలును
మఱచువాడ : నీదుకొఱకు వాన-
కాలమందు రాత్రివేళఁ ద్రొక్కిన యూరి-
బురద నేటికైన మఱవలేను :

౩౪౩

(కైశోరుడు. ౫-౪౫)

- అ. ఇల్లై పొబగుపొగడు హెచ్చి ప్రేవల్లైలో
నెల్లయెడలఁ దిరిగెదేని తిరుగు :
పణఁతులందుఁ గల్గు గుణదోషములు చక్క-
నెఱిగి కొనఁగఁ జాలుదేని, కృష్ణ :

౩౪౪

(కాలవాహనుడు. ౫-౪౭)

- అ. ప్రణయమయములైన వల్కుల తెగవేఱు :
ఇవ్వకంపు నుడుల యచ్చు వేఱు :
మనసులెఱుఁగున త్త : మఱి వాని భేదంబు :
అక్షరంబు లొక్కఁచైన నేమి :

౩౪౫

(కుమారిలుడు. ౫-౫౦)

- అ. వట్టి పెదవులయందుఁ బుట్టినవీమాట
లిట్టవెన్నియైన నేమి ఫలము :
మనసునుండి పెదలు మాటలతీరది
వేఱు; నిల్వకిందు పెదలి పోర :

౩౪౬

(చాపదత్తుడు ౫-౫౧)

ఆ. నాకు సాటిగాఁగ నీకడ సౌభాగ్య
గరిమ దానికెట్లు దొరకనేర్పు;
దానిపేరు గూడ దయమాలి హరియించి
నాకుఁ దెచ్చిపెట్టినావు నేఁడు! ౩౫౧

(విష్ణురాజు. ౫-౫౨)

ఆ. అతివ! తెలియకుండనడిగెదఁ; బ్రయులను
దాసినప్పుడాఁడువారెల్లఁ
జెప్పు మున్నయల్లె చేతుల గాజులు
పెరిగి తమకుఁదామె పెద్దవగునా! ౩౫౨

(కజ్జలరాజు. ౫-౫౩)

తే. చుట్టుఁ దిరుగును; వగగొని సురుగు; మరలు;
చక్కఁ బయిత్రైతఁ దొండము సాచి చూచు;
ఋరద దిగఁబడి యున్న కుంజరముఁ గాంచి
వలపునంకిళ్ళచేఁ గట్టువడిన కరిణి. ౩౫౩

(దుర్గరాజు. ౫-౫౪)

ఆ. నీదు చూపుదారి నిలిచెడు, దిరుగాడుఁ
బ్రక్కలందు, ముందు పరుగులిదెడుఁ,
గులుకులాడి; చేతియెలఁదీగతో విమ్ము
గట్టిదెబ్బ యొకటి! కాపుకొడుక! ౩౫౪

(వసంతుఁడు. ౫-౫౬)

(౩౫౧) దాశిజ్యమునకీమె దగ్గరకు వచ్చి తనకు ప్రియురాలైన ఇంకొకనాయక
పేరుతో ఈమెను బేర్కొన్నాఁడు నాయకుఁడు. దానికిది యీమె యిచ్చిన ఫలము. సౌభాగ్యము = భర్తప్రీతికి పాత్రమగుట.

(౩౫౨) వియోగముగలిగినప్పుడు తాను కృపించినది, గాజులు పడులైనవి అది తెలియ
నేరక అముగద తెలిక తెచ్చిపెట్టరుగుచున్నది.

అ. గొల్లదొడ్డినదుమఁ గ్రొవ్విన తుంటరి-
కోడెవాడికొమ్ముగొనల మెల్లఁ
గనులు గోకికొనుచుఁ దనదు సౌభాగ్యసం-
పదను జాటుచుండు మొదవుఁ గంటె !

౩౫౫

(చుట్టోతుడు. ౫-౬౦)

ఆ. పాదములకు మ్రొక్క, బలిమి ముద్దులు గొనఁ,
గలుగు పలువగల సుఖంబులెల్ల,
గోరిపిల్ల ! చెఱుచుకొంటివి గదె, వానిఁ
జూచినంత నలుకనుద్ది మఱచి ?

౩౫౬

(కాలవాహనుడు. ౫-౬౫)

ఆ. చూడుమిట్లు; ముద్దులాడి; నేటికి వింత
యలుక చాలు; మరల నలుగవచ్చు !
విండుఁ జందమామ విగ్గుల పండుగ-
రేయి సౌగనులివిగొ మాయదొడఁగె !

౩౫౭

(పోడితుడు. ౫-౬౬)

ఆ. దీనులై నవారిఁ దేకువదీర్చి ర-
షింపఁ జాలువారలిరుపురిలను;-
పార్వతీకుడైన పరమేశ్వరుడు, రాజ-
వల్లభుండు కాలవాహనుండు.

౩౫౮

(ప్రత్యేనాథుడు. ౫-౬౭)

(౩౫౫) అంత తుంటరి యాబోతుగూడ కన్నేమియుఁ జేయలేనంత లొంగి పోయిన
దని, అది కన కామనీయకవిలమని, అపు చాటుచున్నది.

- అ. ఊరికెల్ల సున్నదొకపే కదా రెడ్డి-
 పారియింటి నత్త: పాడ్రిచెట్టు;
 మరఁది జుట్టునిండ మరి యిన్ని యాపూలు
 గలవిదేమి బాగుగాదు మనకు !

౩౫౯

(౫-౬౯)

- ఆ. వలుదరెప్పలొలయ నలుపులై తెలుపులై
 వాలు విడుదకనులు వదనసీమఁ
 గలవు గావి యితరకాంతలకును; నవి
 తెలిసికొనవు చూచుకలికితనము.

౩౬౦

(చ.ల్లోతుఁడు. ౫-౭౦)

- ఆ. సేదరాలు విందువేవిళ్ళకాలమం-
 'దేమి వలతు?' వనుచు నందఱెన్ని-
 మాదులడుగుచున్న 'మంచినీరే' యను
 మగనిఁ గలఁతవెట్ట మనసు రాక !

౩౬౧

(ముకుందుఁడు. ౫-౭౨)

- క. విరహము మందరమై, ము-
 మ్మరముగఁ బాల్కుదలిఁ బోలు మాహృదయంబున్
 దఱచి, యకట! రత్నంబుల-
 కరణిఁ బెరికివై చె మా సుఖంబులనెల్లన్.

౩౬౨

(కాలవాహనుఁడు. ౫-౭౩)

(౩౫౯) మరఁదికి దంకిగా పాడ్రిహువులిచ్చువారు రెడ్డివారియింటి ఎవరో యున్నారని
 వదినకు సంబంధము. పాడ్రి = కలిగొట్టు చెట్టు, పాడిలము.

క. వెలదులకఁ బలుతెలుగుల
వలపుల నెఱవగలు నేర్పువారెవ్వరు? లో-
కులతెల్లఁ జెరిమి యొక్కటి
నెలకొనెనా నేర్పునదియ నేర్వనివెల్లెన్.
3౬౩
(కవీలుఁడు. ౫-౩౭)

తే. పొలఁతి! చెప్పెడువారి మాటలకె వలచి
దబ్బులాదెదు గాని, చూడవు నిజంబు
వాని; జూచిన యెవ్వరికైన నిట్లు-
లొదలు తమచెప్పచేతల నుండఁగలదె?
3౬౪
(వరాహఁడు. ౫-౩౮)

తే. నీకొఱకు వేచి కన్నులు విదురలేక
వాచియుండఁగ, పొగసులు వమ్ముగాఁగఁ,
జిన్నఁబోవుచు నగకాడఁ చెలరలొడఁ
జెప్పుకొనుటకు నోపదాసిగ్గులాడి!
3౬౫
(దుర్గభరాణి. ౫-౪౦)

అ. బ్రదుకు బొంగరంబువంటిది; విరహాగ్ని
పైఁచరాదు; మేను నన్నగిల్లె;
చెలియ! యింకనేమి గలదు చెప్పఁగ! నీవె
తెలియనేర్తు చేయవలయుదాని.
3౬౬
(అజయుఁడు. ౫-౪౬)

అ. కలల విన్నుఁ జూడఁగల సుఖంబులు లేవు
నీవియోగమందున్ విదుర లేకఁ
కనులు నీరు గ్రమ్ముకొనుటవింతికి లేదు
నీదు చారిగను వినోదమేని.
3౬౭
(మహాదేవుఁడు. ౫-౪౭)

క. పిఱవప్పులకలిగిన నొక

తెఱుగున నెపుడైన నరుల- దేర్పనగుఁ జెలి :

సరిపడవితప్పుచే ని-

త్తతి నలిగినవానినేవిధంబునఁ దేర్తున్ ?

౩౬౮

(వనగజుఁడు. ౫-౮౮)

ఆ. వచ్చి కానిపింతు, విచ్చకాలాడుదు:-

వింతె మంచితనములెమ్మెకాఁడ :

యెవరి మనసులోన నేముండునో యది

తెఱచి యెవరికెవరు తెలుపఁగలరు ?

౩౬౯

(రాఘవుఁడు. ౫-౮౯)

ఆ. ప్రియుని జేరనడ్డమయి పాడువెన్నెల-

నీరదెంత గలదో నింగికొలన :

చెలియ : చంద్రకిరణముల గొట్టముల యూట-

లెంతకాలమైన నెండి పోవు :

౩౭౦

(దూరమానుఁడు. ౫-౯౦)

క. సుందరతరుణునినంబుల

దండదిలోఁ గూడ నీడు దర్పనమునకై

వందురుచు నడవిలోన బ-

లెం దిరిగెడు నవ్వెడంగులేమకుఁ జూపుల్.

౩౭౧

(విరహవిలాసుఁడు. ౫-౯౨)

అ. ఊరఁ గొడుకు లేకయుండఁగాఁ గోదలు
వచ్చి కాళ్ళు మొక్క వంగినపుడు
గాజులెల్ల జారఁగాఁ జూచి కడుఁగోప-
కత్రెయయ్య నేర్చె నత్తగారు :

322

(విదగుఁడు. ౫-౯౩)

అ. మాఁకులెల్ల గ్రీష్మ మధ్యాహ్నవేళల
మందుచెందలందు మాఁడి పోయి
యేర్చుఁబోలెఁ జూచితే : యరితారమై
మొరయుచుండు నీలపురువురొదల,

323

(దుర్లభరాజు. ౫-౯౪)

అ. తొలుత మూఁగిన తేటిపెంటులకు వలచి
గండుదేఱులు జుమ్మని క్రమ్ముచుండ,
విమలరవిబింబరుచికడఁబములు ముద్దు-
గొనఁగ విచ్చెడు తామరగుంపు గంటె :

324

(పరమేశ్వరుఁడు. ౫-౯౫)

తే. 'మలయ మారుత సౌరభములకు నోర్య-
వనుభు నన్నిట్లు వెడలనీద త్రగారు;
పెరటియూడుగు పూవుల పరిమళంబు
గొట్టుకొని వచ్చినను జచ్చినట్లు గాదొ :

325

(మాధవుఁడు. ౫-౯౬)

(322) కోదరి విరహకార్యము ఆ త్రగారికిని ఓర్వరానంత యెక్కువైనది. ఆ త్ర
గారైనను అడుచునను, కల్గిమనను పూర్తిగా లేకుండదు గదా. కొడుకు వింతగా వలచినదే
యని భవితరము.

(323) అరితారము = తారస్థాయిని మీఠినంత కిరునాదము గలది.

ఆ. సుదతి మొగముఁ జూచుచును వాఁడు, వానిమొ-

గంబు మత్తు మిగిలి కనుచునదియు

ధన్యులై తిమనుచుఁ దలఁతురాల్యగల్గింక

నొరులు పుదమి లేకయున్నయట్లు :

౩౭౬

(కాలవాహనుడు. ౫-౯౮)

తే. నేనుమడిగెదె ? యది యెట్లు చిక్కు మాకు ?

నదిగొ జూచెడుగా యింటియంగణమునఁ

బొట్టిమామిడి : యద్దానికొట్టకొనను

పుట్టిరాని యనర్థంబు పుట్టెనొకటి :

౩౭౭

(౫-౯౯)

ఆ. వీడుకొనెడువేళ వెలవెల్లనైన యి-

ల్లారిమోముఁ జూచినట్టులెల్ల

బందెగళ్ళవడఁగఁ బయనంపుమాటయే

తలఁపనేరఁడయ్యె చారికాఁడు !

౩౭౮

(కాలవాహనుడు. ౫-౧౦౦)

ఆ. సూది గ్రుచ్చుకొన్నచోట రోకలి దూర్పు

వారు పాడుజనులు; వీరికోస-

మొక్కయూరనుండియును రెండుకన్నుల-

నిండఁ బ్రియుని జూడనేరనమ్మ !

౩౭౯

(విక్రమభానుడు. ౬-౧)

(౩౭౭) వనం సూచకమగు చిగురాకు.

(౩౭౯) స్వల్పమును పెద్దగా చేసి ప్రకటించువారు రోకులు

- ఆ. విన్ను వేడుకొందు; నేడొక్కపూట న-
న్నేడ్చుదానినడ్డగించవలదు;
అతడు రేపువెడలునప్పుడు నెచ్చెలీ,
భూమినున్న నేడ్యజ్ఞోను లెమ్ము!

3౮౦

(సర్వసేనుడు. ౬-౨)

- ఆ. విన్నుఁ జూచువేడ్క నీనడ్డు విని యెన్ని-
యడుగులింతి వేగనరుగుదెంచె,
పెనుకకన్ని మోసికొప్పోవ వలనెను
దాని మేము, నీవు దాటిపోవ.

3౮౧

(శ్రీమధవుడు. ౬-౪)

- ఆ. బొమలముడులు మత్సరమును నీసును లేక
యెండినట్లులుండు రెండుకనుల
నతడు నన్నుఁ జూచునందఱివలె; నింకఁ
జిక్కిపోక యేమిసేతు నత్త?

3౮౨

(౬-౬)

- ఆ. ఎప్పుడు మదికిఁ గూర్తు; పెగ్గులు నేయవు;
నిజము గావి, ప్రేమ నిండియుంట
నన్మృతంబు లేదు నాకు నీయెడ; దైర్య-
మాడవారికేది యందకొడ!

3౮౩

(రోలదేవుడు. ౬-౮)

(3౮౦) రేపు నియమ ప్రయాణమని విన్నప్పటికీయెప్పుడు.

(3౮౨) వలపుగలచోట పైగుణములు చూపులకుండును. అనిలేని చూపులందఱిని
జూచునని. 'నేనెగూడ అందఱోడిననే యెఱిగి' యని యామె మరుగుచు కృశించినది.

ఆ. ఇంకనొక్కటియు లభించు నీకింకలో;
మంకుమనన ! దుఃఖమాత్రమునకే
యింత మీదుకనేల ? యింతట ముగిసెనే
పరులసొత్తుకానపడిన నీకు ?

3౮౪

(౬-౯)

ఆ. సుగుణవంతురాలు, సుందరి, విజమది;
నేను బినికిరాచిదాన, విజము.
కాని యందకాడ ! దానిఁబోలఁగలేని-
వారెల్లఁ జావవలయునేమి !

3౮౫

(యశస్వింహుడు ౬-౧౧)

ఆ. కలిమి లేమియును సుఖంబు దుఃఖంబును
దెలిసి నడచి యిల్లు దీర్పనేర్పు-
వారె నకులు; లాఁతివారలు మగలకు
నంటియుండు ముప్పులంతె, కొడుక :

3౮౬

(బహుబలిడు. ౬-౧౨)

తే. అలఁతినగవురె చీవాట్లు; హద్దుమీఠి
నలుపు నుపచారమురె మదిఁగలఁడు పనులు;
కంటఁ దడిపెట్టుకొనుటయె కలహవిధము;
అరయ నిట్టిది మంచియిల్లాఁడనడత.

3౮౭

(కుమారిలుడు. ౬-౧౩)

అ. జనవిరుద్ధమైన పనిగాన వానితో

మాటలాడకున్న మానెఁగావి;

ఎదురుపడినవాని నెట్టికత్తువునైన

నెవరు చూడకుండ నేఁగఁ గలరు ?

౩౮౮

(మన్మథుడు. ౬-౧౪)

అ. పేదవాడు గూడఁ బ్రియురాలు కైవసం-

బేని ధనికునట్లే యెఁచుఁ దన్ను;

ఉర్వియెల్లఁ జేతనున్నను బ్రియురాలు

లేనివాడు తలఁచ లేనివాడె !

౩౮౯

(ఈశ్వరుడు. ౬-౧౫)

అ. నాగిలి యేడ్వనేం ? వగచి క్రుక్కఁగ నేల ?

కన్నవారిమీదఁ గనలనేల ?

విషమువోరెఁ బ్రేమ విషమంబు లలితాంగి !

యెవరు దానినడ్డగింపఁగలరు ;

౩౯౦

(ఈశ్వరుడు. ౬-౧౬)

క. ఆయాసాగను, నామా-

ప్రాయము, నావయసుమగల వైదవముఁ గథా-

ప్రాయముగఁ జెప్పుకొండ్రుఁ చె-

లీ! యందఱు; నేటికాలకించెదమేమున్ !

౩౯౧

(కాలవాహనుడు. ౬-౧౭)

తే. మోవి చెక్కిళ్లుఁ గన్నీట మునిఁగి యదరు-
చుండ వెదనవ్వనవ్వను నువిద పలికె;
“ఇకను నీవయిఁ గోపింపనేల ? బాస
చేసి యొప్పించు గతికి వచ్చినది ప్రేమ!”

౩౯౨

(౬-౧౮)

ఆ. వన్నెనేయి పూసికొన్న నామోమును
గూడఁ దమిని ముద్దులాడుఁ దొలుత;
ఇప్పుడు చూడు : నన్ను నింక సింగారించు
కొన్నఁ దాఁకుటకును గోకు వాఁడు;

౩౯౩

(౬-౧౯)

ఆ. అవును; జగదమాదినప్పుడంతయుఁ దమ-
కములు చాల్చుఁ గ్రోత్తకమ్మఁదనము;
కాని యొక్కమాటఁ మానిని! పొలయల్క-
పెరిగెనేనిఁ జెఱుచుఁ బ్రేమమెల్ల.

౩౯౪

(౬-౨౦)

ఆ. వినవె! పొల్లయలుకవేఁదుఱుగొని యకా-
రణమే కారణముగ రఁపునేసి,
మొగము చూడకుండఁ దెగనాటి, వానితోఁ
బాడుచేసికొంటిఁ బ్రణయమెల్ల.

౩౯౫

(౬-౨౧)

(౩౯౨) విజయై న వలపున్నప్పుడు పట్టిమాటయే చాడును. దానది గీసలు అక్కరలేదు. అది లేనప్పుడే యిది. అట్టిచో ‘నీకు నామీద ప్రేమలేదు’ అని అలిగిన మాత్రము ఫలమేమిట్లు. పిన్నవలపును లేదని వాదించుటయే ప్రణయ కలహమునకు మూల రహస్యము.

(౩౯౩) ‘అకారము న రణస్వరంబు గుర్తుగా మొగమునకు వన్నెవేసిన నేతలి పూచికొనుట దేశాచారము’ అని వ్యాఖ్య. (ప్రా. మూ. గాథ ౧-౨౨.) ౩౯౨వ పద్యమునుండి ౪౨౩వ పద్యము వఱకు నీకాంబరివ్యాఖ్య దొరకలేదు. కనుక ఆ కర్తవ్యపేక్ష తెలియవు.

ఆ. వలచినట్టిచోట వలవనిచోటఁ దీ-
 దీవునుదులె నుడువఁ, గోపగించు
 పడఁతి యలుకదీర్చు. బహువల్లభుఁడవగు
 నీదుచెంత నొరులు నేర్వవలయు : ౩౯౬

(౬-౨౩)

ఆ. సిగ్గు విడిచి, నడత చెడఁగొట్టుకొని, లోక-
 మెల్ల నవయశంబునెత్తి చాటి,
 యెవనికొఱకుఁ జెలియ : యిట్లైతి, వాఁడెనా-
 పారికన్యఁడై నవాఁడు నేఁడు : ౩౯౭

(౬-౨౪)

క. పలు మొగ్గలు దోచని నగ-
 వులు, ముంగిటి కడప దాఁటిపోవని గమనం-
 బులు, నెమ్మొగిమెత్తని చూ-
 డుటఁ - బద్ధతులినియ చూచె కులవధువులకున్. ౩౯౮

(౬-౨౫)

ఆ. “ఇంతపొగుకేమి హేతువు ? నడచెడ-
 వదుగుమీఁద నడుగులిడుచు బంది ?”
 పెదవులందు నగవు విగఁబట్టి యది పల్కె,
 “దొంగ ! యింతలో నెఱుంగుదీవె !” ౩౯౯

(౬-౨౬)

(౩౯౬) బహువల్లభుడు = పలువురు వల్లభులు - వలచినవాడు - గలవాఁడు.

(౩౯౯) అవహరించికొని పోయెడు దొంగకుముందు నడచుచున్నదీమె. ‘ఇంతలోనే
 నాకర్తవ్యము నన్ను విడిపించుదు’ అని ఆమె యుత్తరము ఛావము.

- తే. ఎందుఁ జూచిననందెల్ల నెదుట వ్రాసి
పెట్టినట్టుం నీవు కావ్వుంతుగెప్పుడు;
ఏమి చెప్పుదు : దిక్కులందెల్లనంద-
కాఁదఁ నీవటముం వ్రేలఁగట్టినాటో !

౪౦౦

(౬-౩౦)

- అ. తొంగి నిలుచుఁ గొమ్మ దుల్పును; గొఱకొఱ-
మనుచు గోళ్ళబుటు నడిగొ కోఁతి!
తొలుతఁ గుట్టినట్టి తుమ్మెద యనుచునే-
రేదువందుఁ దాఁకఁనోరుఁ జూడు :

౪౦౧

(౬-౩౧)

- అ. ఆకుపొదరునడుమ నల్లన వ్రేలాడు
దూలగొండిగుత్తిఁ బోలెనున్న
యాఁడుకోఁతిచేతి నంటదు మగకోఁతి,
దురద దగులుననుచు వెఱచి కంటె !

౪౦౨

(౬-౩౨)

- అ. పొట్టిదైనఁ జివికి పోయి యున్నను, జెంత
దొరకుచెట్టుఁ బ్రాఁకు దోసతీగ;
అద్ది నల్లకలువయరిదినెత్తవుల
గుప్పు వంటకారు తప్పు సూపె !

౪౦౩

(౬-౩౪)

- అ. పరువులెత్తుజనము, మొరయు తూర్కంబులు,
నలబలమును గలిగి యకటఁ చూడు,
వాదొకండు లేమి నేడదే పండుగ
యూడు గాఱచున్న తీరు దోఁచె.

౪౦౪

(౬-౩౫)

అ. వనులు ముగియకుండ మునుమున్న తెరువరి.

యింటితోవబట్టి యేగుచుండఁ

గ్రొత్తవానకాలమత్తః నవ్వుచునున్న-

మాడ్కిఁ దోచుఁ గొడమల్లి పువ్వుల.

౪౦౫

(౬-౩౭)

ఆ. మీదికెక్కి వచ్చు మేళుంబులను జూచి.

బ్రదుకుమీదియాక వదలుకొనుచుఁ

గనుల నీరు గ్రమ్మగాఁ బొంతునిల్లాలు

చిన్నికొడుకుమీదఁ గన్నువఱపె.

౪౦౬

(౬-౩౮)

ఇ. ఐదువరనంబునకు గుఱులైన గాజు

సారెసారెకు ముంజేఁ జాటుచుండఁ

బైకిఁ ద్రోయుచునుండి యావడఁదిపాలఁ

జెలిమికత్తెలె గాజులనెట్టులెరిఁ

౪౦౭

(౬-౩౯)

ఈ. మెండుకొని మిద్దెబంగలనుండి కురియు

వాననీకులఁ దడిసి చేడ్వడిన యింట

నానకుండిన చోటును నాన్పుఁ దెగని

బాష్పముల సోన గురియుచుఁ బొంతుగృహిణిఁ

౪౦౮

(౬-౪౦)

(౪౦౬) తాను మరణించినచో ఈ కిక్కుగరి యేమని యామె భయము.

(౪౦౮) బంగలు = చుట్టిమిద్దెలమీద వానకు వడు రంధ్రములు.

అ. మలయమాకతంబు పొలయదు; మామిడి
కొమ్మలందు మొగ్గ కూడుకొనదు;
కాని కలఁతగొనెడు మానసంబె వసంత-
కాలమనుచుఁ దెలుపఁ గలుగు నత్తః

౪౦౯

(౬-౪౨)

అ. కారణంబు లేక కడుఁ దడుకంబుతోఁ
దేఁటిదందు మావితోఁబనిట్లు
మలయఁజాలదెప్పుడు మగువః క్రొంబొగఁగఁ-
లగ్గిలేక యెట్టులాడఁ గలవు?

౪౧౦

(౬-౪౩)

క. చిక్కులు సూచుచుఁ బొడుచుఁ
జొక్కిపడుచు నాపులించుచును విట్టూర్పుల్
గ్రక్కుచు నేడ్చుచుఁ గుంటుచుఁ
బొక్కెదుః నీకేల దారిపోకలు పథికా :

౪౧౧

(౬-౪౬)

అ. అత్త పడినదింట మత్తెక్కి; పతి యెందో
పోయినాఁడు; గుక్కపోతు నచ్చె;
బ్రతిచేను విలుగఁబడ మేనెనెనుబోతు;
దీనిసలవికెవరు తెలుపువారు ?

౪౧౨

(౬-౪౯)

(౪౧౦) వసంతకాలము వచ్చినది; మామిళ్ళు పూచినవి; అనిధావము.

(౪౧౨) ఈమాట 'ఇంట నేనొంటిగానున్నాను. రావచ్చును' అనుర్వవిది పొంది విను
చున్న ఉపవతిఁ గలిగించుటకై చెప్పినది.

అ. ఎండవేడి నవసి, కొండయేఱని నాకఁ
దొడఁగెఁ బాముమేను దున్నపోతు;
దానినోరొజ్జొల్లు త్రావుచు సర్పంబు-
నుందె నల్లరాతియూట యనుచు :

౪౧౩

(౬-౫౦)

తే. బైటఁగొనిపోవె పడకింటి పంజరంబు-
లోని గోర్వంక నెక్కడికై న నత్త !
పాడుపులుగది; రేయి మేమాడుకొన్న
చనవుమాటలనూరెల్లఁ జాటఁబెట్టు

౪౧౪

(౬-౫౧)

అ. 'ఇంత పెద్దయూరనెందు నిచ్చుము పుట్టి'-
దనుచు దమ్మకాఁడ ! యాదెదేరి ?
కాన్గపొదలు విఱువఁగా నిన్ను బ్రదికిపో-
నిచ్చినారమదియె హెచ్చుగాదె !

౪౧౫

(౬-౫౨)

(౪౧౪) విచిత్రముగ గోరువంకకు మాటలు వృష్టముగా వచ్చును. వచ్చిన మాటలను వదేపదే వదరుచుండుట దాని స్వభావము.

(౪౧౫) దమ్మకాఁడు = దర్మబోధ ప్రజలకు చేయువృత్తిగల నిచ్చుగాఁడు. ఆతఁడు పండ్లు తోమకొనుటకై కానుగుబొదల కొమ్మలను విఱుచుచున్నవాఁడు. ఈమెకు ఈమె పంటివారికి - అది సంకేతస్థానము. ఆచోట బయలై పోవుచున్నదని దానిపై ఈమెకి కోపము.

అ. నిడుదకురులు చూడు : నీళ్ళాడి లేచిన
తఱివి గోమలాంగి పిఱుడులంటి,
బంధనంబువలని భయముననేద్యేడిఁ
బోరెఁ జాఱునీటిబొట్లఁ జూడ.

౪౧౬

(౬-౫౫)

ఆ చేటగాలిపోయె; సెనగలు వేగవు;
చూడకుండ మురుపె వాడు పోయె;
ఆత్తగారికిఁ బునలుకయ్యె;- నంతయుఁ
జెవిటియెదుటఁ బట్టు సెంకులయ్యె;

౪౧౭

(౬-౫౬)

తే. కన్నుగవ విచ్చి చూపులు కదలకుండఁ
బులకరించు చెక్కిళ్ళతో, జలకమాడు-
వేళ, నీటమునింగిన ప్రియుని కౌఁగి-
లింపుసొగియింపు నతులు దెల్పెదరు కంటె !

౪౧౮

(౬-౫౭)

తే. పగకులంతయుఁ గార్కొనఁ బఱచు వాన-
కాలమందలి క్రొత్త మేఘంబులుఱుమఁ
గడుముడుబున నెమికులు మెడలుసాచి
యాడునాటలు కనుపండువయ్యెనిపుడు.

౪౧౯

(౬-౫౮)

(౪౧౬) కురులు చేసినవని దిక్కద్రోహము. దానికి రాజశిక్ష బంధనము - చెఱబో
పెట్టుట. స్నానము చేసిన తరువాత కురులను బంధించురు. చేసినకన్యనకు ఆ శిక్ష తప్పదుగదా
యని అవి యేడ్చుచున్నట్లున్నవనుట.

(౪౧౭) కౌడలు సెనగలు వప్పు చేయుటకై వేయించుచున్నది. ఇంతలో ఆమె చూడఁ
గోరు వాడు వీధిలో పోవుచున్నాడని తెలిసినది. పని విడిచి కటాయన లేచిపోయినది.
అప్పుటిదీక్షత.

అ. కొమ్ముతోదఁ జిమ్మి కొట్టఁగఁ బిసపిన
మీదితెగిరి, గోళ్ళమీఁటినట్టి
వీజెలట్లు, గేదెవీపున దోమలు
గూతవెట్టుఁగంటె గుంపుగట్టి : ౪౨౦

(౬-౬౦)

తే తుట్టునువి మీది తెగిరెడుఁ దొట్టునుండి
గండుఁజిల్కలవే ! శరత్కాలమందు,
జ్వరము దగిలిన మ్రాను నెత్తురును బిత్త
మొక్కమాటుగఁ గ్రక్కుచునున్నయట్లు. ౪౨౧

(౬-౬౧)

తే. ముక్కులను వానసోనలు గ్రుక్కి కడుగఁ,
గుత్తుకలు గ్రుంగ, తెక్కలు కుదిపివేలఁ,
గంచెకొమ్ములనుండెడు కాకులవిగొ !
శూరిమెక్కించి నిల్వినచొప్పు దోచె. ౪౨౨

(౬-౬౨)

అ. కోపమలవిమీఱఁ గొని నడుమంత్రపుఁ
బలుకులీపు వలకఁ గలిగినంత
మనసు కలక గొనదు మానివి : మాటలే
యాడకుండునపుడుగూడ నాకు ! ౪౨౩

(౬-౬౩)

(౪౨౩) నడుమంత్రపుఁ బలుకులు = రాగద్వేషములు లేక యుదాసీనముగా ఆడు
మాటలు. ప్రణయప్రవంచమున అవే నిరాశను గలిగించునవి.

తే. కడిమిపూదాని మూర్కొని కనులనీరు
 గార్చి గొనియెదవేల? యోదార్చుకొనుము;
 వయసువాడవు, పథిక! వెండియునుఁ బల్లు
 నేరి నీచెలిమోము దర్శింపవలదె? ౪౨౪
 (ప్రవర సేషుడు. ౬-౬౫)

ఆ. ఇనుపగుండెవాడనేను; నామీచనే
 యుటుముకొనుము సత్తువున్నయంత;
 కాని, వ్రేలుకురులదాని ననాథ నా-
 చెలిని జంపవలదు! జలధరంబ! ౪౨౫
 (కలశుడు. ౬-౬౬)

తే. సాంధ్యరాగంబు గప్పిన చంద్రరేఖ
 నెలమొదలినాడు కనులఁ దన్నెడిని గంటె;
 వలిపచెంగవిపైఁబరిలోపలఁ జెలంగు
 క్రొత్తమగనాల్గుబ్బగోరొత్తువోరె. ౪౨౬
 (దామీకరుడు. ౬-౬౯)

ఆ. ఆకసంబువంక నశ్లేల చూచెద
 వోయి మరఁది! నీకు నుబునుపోక;
 ఇంటఁ జూడరాదె యిల్లాలియెదమీఁద
 సర్వచంద్రరేఖలన్నియుండ! ౪౨౭
 (అర్జునుడు. ౬-౭౦)

(౪౨౭) అర్థచంద్రరేఖలు = నక్షత్రములు. 'అవి నీవు చేయవలసినవింకెనో' చేసినారు.
 'నీవు చూచుకోలేదు' అని దావా.

- ఆ. వలపుఁగ్గి పొగలవలె, లోకమును మరుల్
గొలుపు నెమలియొకకుంచెవోలె,
బ్రాహ్మణునకు సిద్ధముపగిదినమ్ముగుద మో-
చెడిని గంభై : సురభిచికురభరము.

౪౨౮

(చారుదత్తుడు ౬-౭౨)

- ఆ. ఒరుల మగల నెవరి నరకునేయక తడిఁ
దోఁగినట్టి కన్నుదోయిఁ జూచు
కలికిమొగమె చెప్పకయ చెప్ప, వర్ణింపఁ
బూననేల వేఱ వానిరూపు :

౪౨౯

(దేహలుడు. ౬-౭౩)

- క. పెనుదామర పూవులఁ జిం
దినతేనెల సొగియుతేల్లతెట్టువ జంజు-
మ్మనెడు, వనంతశ్రీ నరు-
మునఁ గదలెడు వీలనుజుల మొలనూలనఁగన్.

౪౩౦

(ఇంద్రరాజు. ౬-౭౪)

- ఆ. చోరజనులు సారెసారెకుఁ జూతురు,
భయముఁ గోరికయును బైకొనంగ,
వీరవరునివల్ని వీఁగుఁజన్నులఁ, బాము
గాచుకొన్న లిచ్చికగవల్లు.

౪౩౧

(సమర్థుడు. ౬-౭౬)

అ. చూడు వింధ్యశిఖరి సొంగు! వర్షర్తు-
 స్తీపయోధరములు మేనుసోక,-
 నన్ని దెసల మొలచుచున్న లేఁబచ్చిక-
 నింపు పేరఁ బులకరింపు మోచె :

౪౩౨

(ఇందీవరుడు. ౬-౭౩)

అ. అవును; దక్షలగ్రమ్మునదవులు, రొదలిచ్చు
 నీరుకోళ్ళు, జల్లనీళ్ళు, దక్క-
 టేలులందునున్నవే: గాని నర్మదా
 నదిని గానఁబడు గుఱాలె వేలు :

౪౩౩

(పారితుడు. ౬-౭౪)

అ. ఇట్లు వచ్చి చూడరే మీరు: మారేడు-
 పండ్లతోడుఁబోలు పడఁతివనులు,
 ఎదనణంగకుండనెడుగుచున్నవి యున్న-
 తముగ, సాధుజనుల తలఁపులట్లు.

౪౩౪

(అనుక్వాహకుడు. ౬-౭౫)

అ. వానకొరు రాఁగఁ బూని యొందొంటికోఁ
 బేర్చి పంకగించి పెనుమొగిళ్ళు
 మూసి పట్ట, నేమి మోసమో యెఱుఁగము
 గాని, యాకనంబు కౌఁబడొడఁగె :

౪౩౫

(కాలవాహనుడు. ౬-౭౬)

(౪౩౨) వర్షముకున్నయొక్క లక్ష్మి = నవ్వుప్ది: ప్రీతింగసారస్యముచే ఒక ప్రీయవియు.
 వియోధములు = కాని మేచుములు, వనములును.

- ఆ. ఎన్నినాళ్ల సాగునే దిమ్మదిగుల
సొగియుచున్న ప్రేయవి సోయగంబు,
అతివలిట్లు వలపుటాకలిఁ గలఁగి క్రీ
గనులు వైచి పట్టుకొనుచునుత ?

౪౩౬

(నారాయణుడు. ౬-౮౦)

- ఆ. ఇంటియాలుఁ కౌఁగిలిండుకోఁ తొలుకోడి
గూయ బెదరి మేలుకొన్నవాడ !
ఇదియుఁ బొరుగువారి యిల్లునుకొని వల-
దెడవడంగ సొంతమింటఁగూడ !

౪౩౭

(చుర్రోహుడ. ౬-౮౨)

- ఆ. కడిదిగాదు వచ్చి మెడఁబట్టి కొండపై-
నుండి బలిమిఁద్రోయ నొడలు చిదిగి
చెడిన కాఁమొగిలు జీవంబువలె నూఁగు-
లాదు గుటుకుగుటుకు మనుచు మెఱుపు !

౪౩౮

(జీవదేవుడు. ౬-౮౩)

- తే. ఇంద్రవాహంపుఁ గొడుపుతోనెత్తి పొదువ
నొప్పినోర్వక విట్టుగ రొప్పుచుండు
మొగిలనెడు కాలుదున్న కర్చునను వెదలి
ప్రేమచుండెడు ప్రేమ గాఁబోలు మెఱుపు !

౪౩౯

(బేజ్జా. ౬-౮౪)

- క. గోమనఁ బొడమిన తొలుతటి
మామిడిచివురాకు, క్రుంగుమనసులఁ బధిక-
స్తోమము, నెత్తుటఁదోగిన
కామునిచెయివాకుఁబోలెఁ, గాఁచెదరదవిన్.

౪౪౦

(౬-౮౫)

- క. పొగరెక్కి దేశదేశము
మగవారలు దిరుగుతప్పు మగువలదే; మె-
ల్లగనొకరిద్దటి బ్రదికులు
ముగియువఱకు నీవియోగములు తెగవు భువిన్; ౪౪౦

(శేఖరుడు ౬-౮౬)

- ఆ. కామనంబు చేసెదవె; చావనున్నదా-
పిచ్చిపిల్ల యిప్పుడు; పిన్నవాడ;
బ్రదుకఁ గలుగు విన్నునది చూచినను జాలు;
నందియంబు వలదు; నరగఁ బొమ్ము; ౪౪౧

(మగ్ధహరిణుడు. ౬-౮౭)

- ఆ. కాణచిచ్చునాలుకల యెఱ్ఱవన్నియల్
గ్రమ్మియున్న కాననమ్మా వదలి
పోదు ముగుదలేదీ, పూచినమోదుగు-
మాఁతులనుచు నకట! మదివి నమ్మి. ౪౪౨

(సారుడు. ౬-౮౮)

- ఆ. గోరువంక పెద్దవారి ముందరఁ బడ-
కిటి మాదునుద్దులెల్ల నప్పుడు
చదువ మొదలుపెట్టునరికి మాయమ్మ! యెం-
దేఁగి చొచ్చుటకును నెఱుంగనైతి; ౪౪౩

(సారుడు. ౬-౮౯)

- ఆ. అత్త! మొల్లరీవయందదియేమియో
కలదు గొప్పగుణము; తెలియలేము
గావి; శేటిదండు కన్నులతోడనే
దానిఁ ద్రాఁగివేయఁ దలఁచుచుండు; ౪౪౪

(కుమారుడు. ౬-౯౦)

- క. రూపన్న రెడ్డికూతురి
రూపేయగుఁ గాని యొరులరూపును రూపే !
అపల్లెవారు వేలుపు-
లై పోయిరి దాని తెప్పలార్పక కనుచున్ !

౪౪౬

(అనంగుడు ౬-౯౨)

- ఆ. అంబురాళిఁ ద్రచ్చి యన్నికష్టములతో
నచ్చుతరనముఁ దేర్చిరమరులే !
తమకు మిగులఁ గూర్పు తరుణులకెమ్మోచి-
రుచియె వారెఱుంగరో తలంప !

౪౪౭

(అనంగుడు. ౬-౯౩)

- అ. చేతికొలఁది నీడిచిన వాడియమ్మచే-
నాయమందు గాయమైన లేడి,
'ఇదియె కూర్మియిట్టి తుదిదూప' టంచును
దడవు సూచె దానితట్టు దిరిగి.

౪౪౮

(పోదీసుడు. ౬-౯౪)

- అ. ఎక్కరానిచోట నొక్కమామిడివండు
వ్రేలుచుండఁ జూచి బిడ్డఁదేడ్డ.
నీడు శత్రుగృహిణి నిలిచి వేడినది యా-
దారి వచ్చిపోవువారి నెల్ల !

౪౪౯

(భీమస్వామి ౬-౯౫)

(౪౪౯) ఇదెవడో దొరను గూర్చిన వందిస్తుతి. 'నీవు శత్రువును జంపఁగా వాని భార్య
చిన్నబిడ్డనితోఁగూడి తప్పించుకొని పాతిపోయి అడవులపాలై గతిలేకయున్నది' అని భావము.
అందువారియొగోడు అకాంక్ష వీరుల పొడవను నకు గుర్తుగా వర్ణించుట వాడుక !

- ఆ. పూవులమ్ముపొలఁగి భుజమాల సౌందర్య-
దర్శనంబుచేతఁ దనివిననక
తరుణవిటుఁడు చుట్టుదిరుగుచునున్నాఁడు
చూడు : వట్టిబేరమాడుకొనుచు. ౪౫౦
(కాలవాహనుఁడు. ౬-౯౮)

- ఆ. ఒకటినొకటి ప్రోచుటకు వింటితెదురుగాఁ
జొచ్చుచుండు జింకజోడు సూచి,
మనసు గలఁగి, బాష్పమునఁ దోఁగుపెనుపిల్లు
వేటకాఁడు జాతివిడిచెనపుడు : ౪౫౧
(చుల్లోహుఁడు. ౭-౧)

- ఆ. ఎమ్మెక్కాడ : నిలుమొకింతః నీకొక్కతె-
సుద్ది చెప్పవలయు; - వద్దలెమ్ము
రేకయున్న : తెలివితేలి పోకలఁబోవు
చవలది త్ర యదియె చావఁజమ్ము : ౪౫౨
(చుల్లోహుఁడు. ౭-౨)

- ఆ. ఊరిబేరిసాని యొనఁగిన వాయనా-
లారగించి మరగినట్టి కాపు-
బిడ్డఁడౌరులు దెచ్చి పెట్టిన వాయనా-
లిపుడిసీయటంచు నీనడించు : ౪౫౩
(చుల్లోహుఁడు. ౭-౩)

- ఆ. పొడుచు సూర్యకిరణములు సొచ్చి రేకులు
చీలి యుబ్బు తమ్మిపూల పోయ-
గంబు, రాత్రిగడవ, గమగమలాడఁగఁ
దొడఁగె లోకమెల్ల దోపుగొనుచు : ౪౫౪
(దుర్గభరాణి. ౩-౪)

ఆ. ఆధులేని నవ్వులాటకుఁ దిడుగులా-
టలకునెల్ల నీరు తొలుత విడిచి,
వెనుకఁ గోడలు చెడిమునుఁగు సంసారంపుఁ
బెద్దలరుపుఁ మీఁదఁబెట్టుకొనియె. ౪౫౫

(శాలవాహనుడు ౭-౬)

తే. వానిచెంతకుఁ బోదువుగాని, యాత్ర-
మేల చెలి! చందమామ ప్రైతక్కనిమ్ము;
పాఁఁ గలిసిన నీరును బోలె. నెవఁడు
నీ మొగము గుర్తువట్టు వెన్నెలలలోన? ౪౫౬

(మహిషాసురుడు. ౭-౭)

తే. గోధనంబులు విడిచిన గొల్లదొడ్డి-
కరణి, ద్రవ్యంబులేని మందిరమువగిది.
వట్టిపోయిన నెలయేటివాయి వోలె,
రమణిమొగమయ్యె నీవిరహమున నిపుడు. ౪౫౭

(పాలితుడు. ౭-౯)

ఆ. సిగ్గులాడికేమి చెప్పుదు! నిను నాఁడు
గన్నయపుడు పుట్టియున్న వలపు
మనసునందె విలిచి మాసిపోయెడిని బై-
కోనక, పేదవారికోర్కివోలె. ౪౫౮

(చంద్రదోహనుడు. ౭-౧౦)

ఆ. 'పుడమి నెవతె చిక్కిపోయిన నదియెల్ల
నీడుకొంతె యనుచు వియమమేమి?
నగుచు నడిగెడిట్లు! నామేను వేనవి
నిల్లె' యనుచుఁ బరికి యేడ్చెనింతి. ౪౫౯

(బీమస్వామి. ౭-౧౧)

తే. చెలియ ! వర్జక్రమంబులు చెడినఁగాని
 యుత్తమగుణంబు గలదొందు చిత్తరువున;
 ఒందొరులకొఁగిలికిఁ జిక్కియున్న ప్రియులు
 విమునమేవియు వదలకుండెదరు దాన. ౪౬౦

(భీమస్వామి. ౭-౧౨)

తే. నీ మదికి వింపుగానివన్నియును జేత-
 నైనయందాఁక జేయక మానఁగలను;
 నేనె నీకింపుగాకుంటి నేని చెప్పు-
 మదియు నాచేతనున్నదే ? యందకాఁడ ! ౪౬౧

(మేఘచంద్రుడు ౭-౧౩)

అ. అవయవముల వసుల నన్నిటినిపాడు-
 సిగ్గు చెల్లకుండఁ జేయుఁగాఁ;
 చెవులు వినక యద్దునేయఁజాలదు చెలి !
 చూడు పెద్దలున్నచోటఁ గూడ ! ౪౬౨

(వాక్పతిరాజు. ౭-౧౬)

అ. ఇట్టి యొంటి దిరుగ నేఁగుచో లేది పే-
 రాన దానిఁ జూచినట్టి చూపె,
 మగువమీఁద మిగుల మక్కువ గల చెంచు-
 తేని చేతివిల్లు క్రింద జార్చె. ౪౬౩

(వాక్పతిరాజు. ౭-౧౮)

(౪౬౦) వర్జక్రమము = కులనియముడు ; వన్నెల యేర్పాటు, సామాన్యదాంవత్కమునకు
 కులనియము గలదు. చిత్తరువునకు అది - వన్నెలనియము - లేదు. ఇట్లను చెప్పిన
 వన్నెలలో చిత్రింపబడును.

క. తిరిగెడు తామర, నలఁచెడు
గురివిందను, మరియు జాజిఁగూడ వదలవ-
ద్దిర : నీ తరళగతులఁ బా
దిరి యొక్కటి తీర్చగలదు తీర్చినఁ, దేటి : ౪౬౪

(౭-౧౯)

ఆ. చూఱునుండి వాననీరు గాఱగఁ దల
యడ్డుపెట్టి కొడుకు నాడుకొనెడుఁ
గానిఁ, పాంథగృహిణి, కన్నీటవానివి
దానె తడుపుచుంట గానదకట : ౪౬౫

(కాలవాహనుడు. ౭-౨౧)

తే. వఁడుగకు దంచుచుండిన పిండి యెగిరి
తెల్లబాటిన చనుదోయి తెఱవకదిగొ
మోముతెరిదమ్మి చాటున గోముదేరు
కలికి రాయంచకవవోరెఁ గానవచ్చు. ౪౬౬

(రోహ ౭-౨౪)

ఆ. తెలివి చాలకుండఁ దెగరాచి రత్నశో-
రకులు తాత, కిన్ను దార్పినారు
కొనకు నూపుగింజకొలఁదికి; విఠ నీకు
మరకతంబ ! విజనమాట యేది ? ౪౬౭

(౭-౨౭)

ఆ. ఇంకనెవరినైన నీచెంచుమగవారిఁ
జేరి యడిగి చూడు జింకతోళ్ళు;
ఓయి దారితాడ ! మాయంటి మగఁడు విల్
వంపఁదెప్పుడు జింకవదుపు మీఁద. ౪౬౮

(కాలవాహనుడు. ౭-౨౯)

తే. నాకొడుకు తొల్లి యొక్క బాణమునఁ జావఁ
గొట్టఁగలవాఁడు దొరయేనుఁగులను గూడ;
అంపమోపులఁ గొనిపోవునదిగో! యపుడు
చూడుమడవికిఁ! కోడలిచూపునుహిమః !

౪౬౯

(వోహ. ౭-౩౦)

ఆ. వింధ్యగిరికి వలస వెడలెడు సుద్ధి యీ-
వల్లెలోన నెత్తవలదు; రెడ్డి-
కూపిరాడుచున్న; దొకవేళ బ్రదికి యీ
మాట వినినఁ జచ్చుమాట నిజము !

౪౭౦

(౭-౩౧)

ఆ. బుద్ధి నెప్పె రెడ్డి పుత్రునిఁ దిల్పి. ప్రా-
ణములు వదలువేళ, నాడుపేరు
నెప్పుకొనుచు సిగ్గుచేటుగాఁ బల్లెలోఁ
బందబ్రతుకు బ్రతుకవలద' బుచ్చు.

౪౭౧

(౭-౩౨)

ఆ. తేనెటీగకాటుచే నాకుపెదవి వా-
చినది చూచినంతఁ జెంచుగరిత
ఈసుముదిరి, వల్కరించినఁ బలుకక
యొందుమావి నీడయందకరిగె !

౪౭౨

(౭-౩౩)

(౪౭౦) ఈగత మెడలుగా కర్తవ్యార్థ ప్రాసాదీకలో దొరకలెదవి విశాంబరటీక.
(పు. ౬౬; గత ౬౬౬).

- అ. కొడుకువలదు ప్రణయగోష్ఠుల; నాకుజొం-
పాలు కంచెలెల్ల; గాలి వంగి
యూగు పెడురుపొదలు నుండును: ధన్యులు
కొండపల్లెలందునుండువారు.

౪౩౩

(౩-౩౫)

- తే. జలజలన పాటు నెలయేళ్ళవప్పురులను,
గడిగినట్లున్న బండలఁ గడిమిపూల-
నిండుతావులఁ జెలఁగాడు నెమలిగములఁ-
గొండపల్లెలు మనసునాకొలుపు మిగుల.

౪౩౪

(౩-౩౬)

- అ. చేపినపుడు మున్ను చేయైనఁ దడిగాడు;
గోవు నేరు చూడు: గొల్లవాడు
మేపి బుజ్జగించు మెలఁకువచేఁ బాలు
కడవకొఁడిఁ వికుకఁగలిగె నొరఁ

౪౩౫

(౩-౩౭)

- అ. మూరుకొనును, చాఁకు, ముద్దాడు, నెదవయి
నిలిపికొనును మేనఁ బులకలెగయఁ,-
దనకుఁ గూర్పు మగువ నునుజెక్కిరినిబోయ-
నిప్పుపూపు, చరినేఁగువాడు.

౪౩౬

(౩-౩౯)

- అ. కొండదరిని దగులుకొనియున్న పెనబాము-
పొరనుజేరి యదిగా: కలుకుపెండఁ
జిక్కునదవియేన్గు, నెలయేటినిరంచుఁ
దల్లిని తలను రిత్త తడువఁజూపు.

౪౩౭

(౩-౪౦)

తే. వెలగపండ్ల సుగంధము వలచి పాణి
 పోయెదవు తేటి : తామరపూవు వదలి;
 చిత్తరువులోని కడ్డునాశించు పామ-
 రునిపగిది, దాకినప్పుడెఱుంగగలవు.

౪౭౮

(౭-౪౦)

అ. జరుగనున్న పెండ్లిచవికెలో శుభగీత-
 ములను వాడుచుండ- జెలియ : వినుచు
 నిన్ను జూచి నవ్వుచున్నట్లుదోడె నా
 ప్రాయమైన మగలు, బ్రబ్బపొదలు :

౪౭౯

(౭-౪౩)

తే. చవితివండుగ గడచిన నవు వియోగ
 వాధలఁ దలంచి, గట్టిగాఁ బట్టుకొన్న
 యావధూవరులిద్దఱు హస్తయుగము
 చెమటకన్నీళ్ళు వించి యేడ్చెడివి తోరె :

౪౮౦

(౭-౪౪)

క. ఆయెడనె పుట్టునెప్పుడు-
 నాయెడనే సాగు, సుద్దులందే ముగియున్;
 ఓయత్త : యొక్కదేనా
 ప్రాయపుమగఁడింత పెద్దవల్లెకునెల్లన్ :

౪౮౧

(౭-౪౮)

(౪౮౦) చవితివండుగ పెండ్లివల్లననాటిది. శక్తకృష్ణవజ్రం చవితిగాదు. దాచి
 ముగించుకొని అల్లాడు తన యింటికి వెళ్ళుట లోకవ్యవహారమని వ్యాఖ్యాత.

క. ఏమాటలు మేమాడుదు-

మామాటలె యూరివాడునాడుదు; రవియే
కోమలి : యాతఁడాడిన
నేమో సౌఖ్యంబు మదికిచ్చుచునుండున్ :

౪౮౨

(౭-౪౯)

ఆ. వలచినట్టివారిచెలిమి సాధింపుఁదె-

ట్లయిన, సుఖమునందునానయేవి;
యెవరిమదికినెది రుచించు వారికి దాన
లేదు సుఖముగానిదేదిగాని.

౪౮౩

(౭-౫౦)

ఆ. చూచుచుంటిమేని చూపులఁ దన్నును;

దలఁచుకొన్నయపుడు దనుపు మనసు;
చేరి మాటలాడఁ జెప్పులఁ దన్నును; విత్య-
రమ్యమూర్తి యత్త ! ప్రణయిజనము.

౪౮౪

(౭-౫౧)

తే. హృదయఫలకముమీఁద నేమేమి చిత్త

మాసలవియెడి కుంచెల వ్రాసికొనునొ,
నవ్వుచును విధి దానినంతయును బట్టి
కుడిచి వైచుచునుండు, బాలుఁడునుబోలె :

౪౮౫

(౭-౫౨)

ఆ. దవ్వు గడచి చనిన దయితుఁగానక చూర్కి-

పట్టి తిప్పకొంటినెట్లకేవి;
కాని పాడుమనసు వానివెన్నంటి మ-
ల్లాదుచున్నదిపుడునద్దులేక :

౪౮౬

(౭-౫౩)

తే. వానిమాటెత్తఁ బులికలు వాతెమేన;
కాలినవ్వడి పిన్నంతఁ గరఁగెనలుక;
మొగము గన్నంత వడఁకెడు; ముగుద! వాడు
కొఁగిలిచిన నేమికాఁగలవా యింక :

౪౮౩

(౩-౫౯)

అ. వారి, బరువుచేత వంగు గూఁడులకొమ్మ-
కొనలఁ గాళ్ళు కుదురుకొనక జాఱ.
ప్రమాఁకుడుదల నిలుచు మరలరెక్కల విడి-
లిచికొనుచుఁ బులుఁగులెట్లకేని.

౪౮౪

(౩-౬౦)

అ. తిండినీరు బెట్టి దండిగఁ గుక్కనా-
చెడిపె యెంత చనవుచేసికొన్న-
దొరచూడు! మిందఁడరుదేరవెడురేగు;
నింటిమగఁడు వచ్చెనేని మొఱుగు!

౪౮౫

(౩-౬౧)

అ. ఉన్నదున్నయల్లె యూరియందఱిముందు
చెక్కి పెద్దవిల్లు చిన్నజేయు
కొరుకుఁ జూచి, మగఁడు మడిసినప్పటికన్న
మించుగాఁగనేడ్చెఁ జెంచుతల్లి!

౪౮౬

(౩-౬౨)

తే. ఏమి యెఱుఁగనివారము మేము; ప్రియుఁడు
వలుదెఱంగుల తక్కుబెక్కులను వలచు;
వేఱుగతి యేమిరే; దింక వెల్లివాఱు
కంటిసీరెట్లు నిల్చుకోఁగలము చెలియ!

౪౮౭

(౩-౬౩)

తే. చిలుక, ముక్కునఁ బొడువఁగఁ జిట్టి మేన
నిండియుండిన మామిడిపండురసము-
తోడఁ బఱవఁగఁ, దేఱ్ఱును గూడి పాఠఁ
దావిచేఁ గన్నుగానక దావివెఁట.

౪౯౨

(౭-౬౬)

ఆ. ఇవట నేఁబడుఁడు; నిచ్చటనత్తగా -
రివటఁ బరిజనంబులెల్ల; వినుము;
రాత్రి నీకుఁగానరాదు; నాపడుకపైఁ
దప్పిరదెదవేమో; దారికాడఁ.

౪౯౩

(౭-౬౭)

ఆ. ఎట్లు మేనువెంచెదియొక్కఁడే, తల
యెత్తిచూడు, మఱ్ఱివిత్తు మొరకఁ
ఇంతపెద్దయడవి వితరవృక్షంబుల -
న్నియును దీనినీడ నిలువవలసెఁ.

౪౯౪

(౭-౬౮)

ఆ. ఎవరు మగుఱుకాలెవ్వరుధారులు
తెలివి మాఁగినట్టి దిట్టలెవ్వ -
రట్టివారి నెల్ల నరసి ప్రేమించెడు
నేడఱికమఁ నీడు పెరిమయెంతఁ.

(౭-౭౦)

- ఆ. ఎందు గుంటమిట్టలేకమై, రాకలు
పోకలెల్ల నిలిచిపోయి చాల,
వింతలోన చాదులెల్లను గోడ్కుల -
కై న చాచరావివగును జూపె :

౪౯౬

(2-23)

- క. ఊరకె యలుగుట, యప్పుడె
యూరడిలట, కుక్కులాడుచుండువని కరున్
దూరుట, యీనుమెయిం బలు -
మాతేడ్చుట-యెల్లఁ బ్రేమమార్గము కొడుకా :

౪౯౭

(2-24)

- ఆ. రెడుచెవులఁ గ్రోలుచుండుఁ జిన్నది నీదు -
పలుకులెల్ల, జనుల కలకలమునఁ
గలిసి యున్నఁగాని, కడఁకమై రాయంచ
పాలు నీరువదలి క్రోలునట్లు.

౪౯౮

(2-25)

- ఆ. ముగుడ ! ప్రియునిచరితములవిట్టలడిగెదు
క్రచ్చిక్రచ్చి, సిగ్గుగూడ లేక;
మరువమునకుఁ దానిమైయెల్ల నెలకొని
యందఁ యువులారేకయున్ననేమి ?

౪౯౯

(2-26)

- ఆ. కావివన్నెయెల్లఁ గడచెనించుకయైన
లేక; ముగుడ : నమ్మలేవుగావి;
లేత చివురుటాకులింఁ గెంపైన నీ -
కరములేల మరల మరలఁ గడుగ :

౫౦౦

(౩-౭౮)

- ఆ. కాంత : చూడు; పంటకారున నీరెల్ల
ముగియఁ గురిసియుండు మొగిలుగములు
దోచె, నేకినట్టి దూదికుప్పలువోలె,
గూడుకొన్న యుప్పుగుట్టలట్లు.

౫౦౧

(౩-౭౯)

- ఆ. కనులు చెమ్మగిల్లఁ గడునందముగఁ దోచె
మొగము; తుడుచుకొనవె మొదలు విద్దః
యీమొగంబుసొగసునే వాడు వలచుచు
వెండి యిట్లు చేయకుండుఁగాక :

౫౦౨

(౩-౮౦)

- ఆ. నడుమఁ బలుచనగుచు నడకచేఁ బంకఁబు
రెండు ప్రక్కలందు విండియుండఁ,
బొలిచె నచ్చ, యూరితలమీదఁ బాపట
రిసిపెట్టినట్టి తెఱఁగు దోచ.

౫౦౩

(౩-౮౧)

- తే. ఇంటికపరాష్ట్రవేళలో నేగుదెంచి-
నట్టియల్లునికోర్కి రెండంతలయ్యెఁ,
బెరటిజలదారి దిగియున్న పెండ్లి కూతు-
జలకమును దెల్పుగాజల గలగలలకు.

౫౦౪

(౩-౮౨)

- అ. ఇచ్చకములఁ జేతురన్నేవి; తమపని
 దీరినంత మరలఁ దిరిగి కనరు;
 వినుఁడు కూళజనులు పీఠ; కుక్కలవంటి-
 వారు; పీఠ నమ్మవలదు మీరు: -

౫౦౫

(౭-౮౬)

- అ. పొడుగుపల్లె కేఁగుతఱిఁ జోతుకుక్కల-
 గుంపునిల్లె యీడ్చికొనుచు వెంట,
 నాడు కుక్కపెంటి నడచి, నూతేండ్లు పో-
 యగము చెడక పుడమి నెగరుఁగాక!

౫౦౬

(౭-౮౭)

- అ. పైరు కోర్కీమీఠిపంక కారదవేళఁ
 బాడునిచ్చకొలఁదిఁ బల్లెరైతు,
 చక్కదంచి: ట్టి నన్న బియ్యముఁబోలు
 వన్నెగఁగు విందువెన్నెలలను.

౫౦౭

(౭-౮౯)

- అ. చేను దున్ను క్రొత్త నేడ్వఁగాఁడదె చూడు:
 కూడుదెచ్చిపెట్టు చేదెఁ జూచి,
 కాఁడియెడ్ల వలుపుద్రాడు నడల్పంగఁ
 బోయి విచ్చినాఁడు ముక్కుద్రాడు!

౫౦౮

(౭-౯౨)

- అ. మనుజులొకగుందుఁ గనులును జెప్పలును
 లేవివారిబ్రదుకు రెన్నమానెఁ
 తులువరై నవారి కలిమి పెంపొందుట
 గనరు; వినరు కొందెగాండ్రవలుకు.

౫౦౯

(౭-౯౩)

తే. ఎవటనుడిరొ మూగలై యెల్లవారు
నాడు? వడవి కనరుచున్నాడు నేడు,
విసముపోలిక నోర్వగ వసముగాక
యెల్లయెడలికి వలపుకై పెక్కియుండ : ౫౧౦

(నీరిసుందరుడు. ౭-౯౬)

ఆ. ఇదియు నీకుఁ దెలియదే : వినుఁ జూచెడు
గాటమైనకమిని బీటమీదఁ
బీటగాఁగ నటుక పేర్చి యెక్కఁగఁబోయి
వడఁలి నాడు జాతిపడినమాట. ౫౧౧

(సే(మీ?) హఠాయఁడు ౭-౯౭)

క. కనుగొలుకుల సందులఁ జొ-
న్పిన యొందొరు చూడ్కి మేళవింపఁగ, జగదీం
చిన యిరువురు నొకమాటుగ
సనుపారఁగ బెద్దనవ్వు నవ్విరి కంటే : ౫౧౨

(౭-౯౯)

తే. సంధ్య వార్పఁగ దోసట జలము వట్టి-
నవుడు గోరీముఖంబుజమందుఁ దోస,
మంత్రమంతయు నొకమాట మఱచి, వట్టి
మోవిని గదల్చు శివునకు మ్రొక్కులిడుడు : ౫౧౩

(౭-౧౦౦)

(౫౧౦) ౭-౯౬వ గాథ మొదలు బింటికి గంగాధరునిటిక లలింపకపోవుటచే 'కెళ్ళు
మాల' సంపాదకులు కులకాశరేవుఁటిక నుండి వానినెత్తిచేర్చి సప్తశిని పూరించినారట. ఈ
గాథల కవిసామములందులోనివట.

(౫౧౩) సప్తశిని నాందివర్ణము హాయిదిగా వరిగఁజేంపఁబడినది గనుక ఈ మంగ
ళాంతగాథగూడ వలవిదే యని యూహింపవచ్చును.

శ్రీ

కాలివాహన

గాథా సప్త శతీ సారము

2 వ భాగము

అ. పల్లెఁ బుట్టినాను : పల్లెలో నున్నాను;
నిజము, పట్టణాల నేర్పులెఱుంగ;
పట్టణాలవారి పతులు నాపాలు : నే-
నెట్టిదాననైతి నేమి : పోవె !

౧

(౨౦౫)

అ. ఏర్చుకొంటె పుట్టెనీపాడుకన్నులు:
తుడువవలదు వీనిఁ : దొలఁగిపోర :
నిన్ను జూచినంతనే యివి కై పెక్కి-
కానవయ్యె నీదు కటికమనసు.

౨

(౨౦౬)

ఈభాగమందలి గాథలు వీరుపండితుఁడు సంగ్రహించి ప్రకటించిన ప్రతిరో, పేజీలు
వేలు వ్యాఖ్యాతలు సంగ్రహించిన మూలములోనివి తెల్పినవానిలో గొన్ని. కుండలించిన
సంఖ్య ఆకవి ప్రతిరోని వద్యాలది.

(౧) నాగరక ప్రి యొకతె వల్లెటూరిదని మఱియొక ప్రిని ఉదాసీనముగా నన్నది. ఆమఱి
కావల్లెదాని కుంకరి ప్రభుత్వముమిది,

అ. విరహపీడ నవసి వేగు పెండ్లముమీడి
కవికరమున మనసు కళవళింప,
దాటిపోయె వాడు తనయిల్లుగూడఁ గా-
నంగలేక యూరినడిమినుండి :

3

(202)

తే. కడిమి పూదావితెమ్మెరలదుర సొమ్మ-
సిరి వినదు గాని యదియును నేమమయ్యెఁ;
గాకయుండిన నీతొలుకార్మొగిళ్ళ-
యులుములారకపోవునే యునురుగొనక :

4

(203)

తే. వయసుమగవారు పలువురుండియును దిక్కు-
మారినట్టులె యీవల్లె గారి పోయె;
చెలియ : సందడిలోఁ బైఁట తొలఁగి యాడు
నీదుగుబ్బవస్తోయిది గాదె తప్పు :

5

(204)

(3) ప్రవాసమునుండి తొందఱగా ఇల్లు చేరవచ్చుచున్నవాడికఁడు.

(1) విరహిణులకు దున్నహమైన వర్షకాలపు తొలుతటియులుములు వినక ముందే
కడిమిపూవుల నరిమకము నకే ఆమె మూర్ఛిల్లినది. కనుక ఆమూర్ఛ క్షేమమునకే వచ్చినదని
అదిరాకుండెనేని ఉలుమునద్దు విన్నవరువార ఆమె జీవించియుండదని - మధ్యస్థురారి మాట
యిది.

(2) విన్న జూతుచు విలంబింపారే తప్ప అగ్గి-ల్లాత్తుననికి చేయివేసిన ప్రాయపు
మగవారు అప్పుడక్కడ లేరైరి. కనుక తిరివి అగ్గి విరగ్గముగా కార్చివేసినది.

- అ. చూచినపుడు మరల చూడదు; మఱి వల్క-
రింపదలవి సరళరీతి గలిగి;
ఉవిద చేయదీంత యువచారమైన;- జా-
ణలకు దానిమనసు తెలిసె దాన!

(౨౦)

- అ. తనువువిడ మెందుకొను గగర్వాటుతో,
వడఁకుతోడ, నూర్పువగల తోడ,
వలపుతగులమందుఁ గలిపినయట్లే తోఁ-
చెదరు దారికాండ్రు, సీతునరదు.

(౨౧)

- తే. చెమటదోగిన పిఱుదులఁ జిక్కనుట-
కొన్న వలిపెంపుఁద్రోవ గల్గొనఁగ లేక,
పురుకులాడుచు రిత్తయ తడవుచుండు-
వానిచెయిసూచి చెలి! నవ్వు వచ్చెనాకు.

(౨౨)

- అ. ప్రణయదూతి చెప్పు వల్కులు వినువేళ-
నర్దుదగులరాదటంచుఁ జోరె,
తడఁజెపులనుండి తటుకుననెగమీఁచె
గగురుపాటు నల్లకల్వవిరివి.

(౨౩)

(౨) అట్లు చూచి, వల్కరించి, యువరించినచో అతనిమీఁద తనకుగల్గిన యను-
రాగము విరజిలు తనగొండురను భయమున అమె అట్లు చేయలేదు. కాని ఆ యువానినము-
డెచ్చుకొన్నదేగని పాపము గాని తెలిసికొనఁగల్గు జాణలంద్ద తగుట దాగలేదని భావము.

ఆ. ఇచ్చకాలు పల్కి మెచ్చించునట్టిదీ-
జాతి; నమ్మియుండఁ జనదు దీనిఁ;
గొడుకఁ; తమ్మయంత వెడలుపుగాఁ జెవిఁ
బొడుచుకొనఁగ నెవరఁ బోరు చూడు ! ౧౦

(౨౦౫)

ఆ. మొగిళులునుఁ జొడఁగె; విగనిగఁ బచ్చిక
దారులన్ని గప్పె; నేఱులెల్లఁ
బలువఁజొచ్చె; మగవితెరువుకై యెదురు ని-
ర్బదవె యిఁకను గవుదులేవిదాన ! ౧౧

(౨౦౬)

ఆ. కమలములను బట్టి కమలించునపుడు హే-
మంతముతువు వేఁడి మనకుఁ దెలియు;
నడతచేత నెఱుకవడుఁగాదె లోకుల-
తత్వమెంత వారు దాఁచుకొన్న ! ౧౨

(౨౦౭)

తే. పాలకుండలు దెచ్చిన పడఁతితోడ
సుద్దులకు గొల్లవాడు కూర్చొనఁగ, వాని
క్రొత్తపెండ్లాము చూడు ! తల్లులు సదర్పి
విందురోసాన దూడలన్నిటిని విడిచె ! ౧౩

(౨౦౮)

(౧౦) వేళ్ళంబుదేరించిన యువదేశమిది. కమ్మకాడతెంకవలయునో అంతేకాని చెవి
తమ్మయంత పెద్దగా చెవి బొడుచుకొననట్లే, వేళ్ళంబరి నమ్మకముగూడ ప్రయోజనపు మేర
దాఁచియరాదని భావము.

(౧౧) 'నీరర్థ రాగలకాలము మీతనది. నీకు తెలివిదాండు. ఈవర్షానవయమున
నీర్రోవ నీవు వేఱుగా చూచుకొ'మని కుట్టించియువదేశమిది.

(౧౨) హేమంతము చరితాలముగాదు - వేడికాలము. విరహాలకు. ఆకాలమున కమ
లములు కమిలిపోవుటయే దానికి సాక్షి. బయటికెట్లున్న నేమి - అవిభావము.

తే. అగ్ని ప్రొయినూడి యి బగ్గుమన్నయంత
వెనుకకొరగెదవేటికే వెట్టిపడుచు :
చన్నుగడవలపైఁ దోచు చాయలింతె
కాని, మంటలు నిన్నుఁదాకవు నిజంబు :

౧౪

(232)

క. నునుజెక్కుటద్దములనొ-
టిన మంటలనీడలిపుడు నీడుచెవుల వ్రే-
లినలేఁజివురాకులకి-
రున నందములయ్యె బిడ్డ : ప్రొయినూడునెడన్.

౧౫

(233)

అ. ఎట్లు ముగియుఁ జెప్పవే పొగచీకెట్లఁ
గొమ్మ : నీవు ప్రొయి రగుల్చు గొడవ :
మోముఁదమ్మిఁ బట్టి ముద్దారునేకట
నీడుమఱిది ప్రక్కనిల్చియుండ.

౧౬

(234)

ఆ. ఎట్టిబాటు కనులు నెగఁబోతకనియారు-
వీఁగుఁజిన్నుఁగవయు, వెడలు బాష్ప-
ములును గలిగి, నీవు ప్రొయ్యూఁడుపని యిట్లె
మగువ : సాఁగుఁగాక ముగియకుండ :

౧౭

(235)

(౧౪) అమె దేహలావణ్యమంత నిద్రమైనది, కాని అది తెలియరాముగ్గుడు, దీని కథవారి
కెందు వద్యములందును ఇట్లే.

తే. విందుచుట్టమటంచు మీరందఱిఁకను
దానిఁ బేర్కొందురేల? నామేను మందః
ఇప్పుడు మావారి పెద్దఱికపుగుణంబు-
మహిమ నింటికదే యజమానురాలు?

గ౦౮

(౭౩౬)

అ. అన్నికళలు ముగిసినంతట మిత్రుని-
మందలంబుఁ జందమామ సౌచు;
చొచ్చినట్లే మరలి వచ్చు; వైభవహీను-
నెవరు జగతి లేవనెత్తువారు?

గ౦౯

(౭౩౮)

తే. నీకు వయసేమో చిన్నది నిజము; కాని
దినమొలను విద్దః! వీధిలోఁ దిరుగవలదు;
నగరములనుండు ప్రాయశ్చమగలు జాణ-
లవదరింతురు 'తల్లి విద్దవలె' ననుచు.

౨౦

(౭౪౦)

(గ౦౮) విందుకై విడువఁబడి వచ్చిన బాసారి అక్కడనే కొంతకాలము నిలిచినది.
దానికి కారణము మగవలె నామెకు ఏర్పడిన చెరిమియని యిల్లాలెఱుఁగును. కనుకనే 'విందు
చుట్టమింకను ఇక్కడనే యున్నదేమి?' అని ఇతరులు ప్రశ్నింపఁగా అమె అక్కనుతో
నాదినమాట యిది.

(గ౦౯) కళలు = కంతులు; చంద్రుని షోడశభాగములును, మిత్రమందలంబు = స్నేహితులు
కుఁడు ప్రభువుగా నున్నచోట; మూర్ఖుని విచిత్రమును, శృష్టచతుర్థినాఁడు చంద్రుఁడెట్లు అమా
వాప్యనాటి సూర్యమందలములోఁ జొచ్చునో అట్లే కుక్కప్రతివత్తునాఁడు బైటికి వచ్చును.
మిత్రుఁడు నానికేమియు నవయము చేయఁడనుట.

క. పులులు కరభములు గురుపో-

తులు కరదులు కరులు హరులు దున్నులు మొదలొ

వలు మెకములకభయము వ-

ల్కు-లీలఁ బెరిగినవి చెంచుకోడలిగుబ్బిల్.

౨౧

(౩౪౨)

ఆ. బొమలు ముడువఁగలను; బొమ్మవి బెదరింపఁ

గలను; పెదమొగమున నిలువఁగలను;-

చెలులు : మీరలేమిచెప్పిన నదిచేయఁ-

గలను- వానినొకని గాందకున్న :

౨౨

(౩౪౩)

తే. మోసమునఁ దోచు; బలవంతమునను గలుగు;

వట్టి డబ్బుపేరానఁ జూపట్టు; మరియుఁ

బట్టు మొగమాటమునకును భువిని - బ్రేమ;

దండములు దండములు సుమ్ము దానికెల్ల :

౨౩

(౩౪౪)

ఆ. మగని యూరడింపుమాటల చేతఁ-

చవులెఱుంగలేనిదెవతె భువిని ?

చేసికొన్నయలుక చెడఁగొట్టు హేమంత-

కాలరాత్రులిట్లు గలుగవేని.

౨౪

(౩౪౫)

(౨౧) ఈమె యౌవనలిలమునకు లోగి చెంచునాయకు పై మహామృగములను పేట్రాడు కత్తిని గోలుపోవునట.

(౨౨) ప్రియ పురుషునిన్ని విధములను వశీకరించుకొనును. దేహమునన్నులు రెంటిని ప్రియ అనిలలని యొకతె తమ పాఠవశ్యము దెల్పినది.

(౨౪) అరిగియున్నప్పుడు మగఁడు ననుదాయించుటలో ఎంతో దుచియున్నదని యొకతె చెప్పగా, అతఁడు నిర్దుకొనట యొక కాలమున నసాధ్యమని మరొక్క అనుభవ రసక చెప్పమాట.

తే. అమ్మ! యందందె యాకనమందు రిత్త-
చుట్లఁ బెట్టుచు మరలుచుఁ జూడు నన్నుఁ
బాడువలపిది నవ్వలపాలునేనె,
గదలిలో నోడకంటిన కాకిఁబోలే !

౨౫

(౭౪౬)

అ. పట్టుకొన్న చేయి బలిమి విదుల్చుక
తప్పి చనెడు కాని దారికాఁడ !
మనసునుండి యిట్లై చనఁగలవేని నీ-
దిట్టరనమునపుడు తెలిసికొందు !

౨౬

(౭౪౯)

అ. ఇంతనిజము; ప్రియుఁడవీవు నాకు; నదెట్లొ
యెఱుఁగ :- నలుగకుండ నించుకంత
యేను ప్రియను నీకునెట్లొదు నాగుట్టు
నీవె నేర్చు నాకు నీటుకాఁడ !

౨౭

(౭౫౦)

అ. వలపునెట్టిఁ దగులువది కాపుకొడుకంచుఁ
దెంపునేసి కొఁగిరింపఁబోతిః
కఱకు మేనుసోఁకి కాంతునా, యది యూరి
కంచెమీఁదనుండు గడ్డిబొమ్మ !

౨౮

(౭౫౧)

(౨౫) ఓడమీఁదఁ నారి దానిమెఱుంగనే వదికదలికిఁ బోయిన కాకి మరల గట్టునందలి తన
గూఁటికి పోవలెనని ప్రయత్నించి నెగ్గక నవ్వలపాలగును. దుర్లభవృత్తి మీది ప్రేమయు
నట్టిదే.

ఆ. మానమునకు బ్రదుకు మగవారలకు రెండె
గతులు గలవు మా జగంబునందు;
కోరు నిలి గడించికొందురు; కాదేని
తెగుదురందుకొఱకుఁ దిరిగి తిరిగి.

౨౯

(౨౫౧)

తే. కటకటా : యేమిపనిచేసె గండుదేఱి :
జాణికోడి విరాళిని నైఁదరేక;
చూడవే పిల్ల : అగ్గి యంచును దలంచి
వారెప్ప మేనినఱోకపుష్పములనడుచు.

౩౦

(౨౫౪)

తే. వట్టిబిల్లులు మిగిలినయట్టిదయ్యుఁ
జాణిపొదఁ దేఱి విడనాడి చనదు చూడు :
దాని యరవిరిమొగ్గలలోని కమ్ముఁ-
దాని తాఁజవిగొన్నది తలఁచి కొనుచు.

౩౧

(౨౫౫)

ఆ. ఎదురువచ్చి ముందుకేగినప్పుడు నిన్ను
సోఁకనై నరేమిఁ జూడు : సుదతి,
తనదు మేను చిన్నదనుచును. దనయూరి-
తెరువు విరివి యనుచుఁ, దిట్టుకొనెడు :

౩౨

(౨౫౬)

ఆ. అడవి నెల్ల జూడు : చెడఁగాల్చి కార్పిచ్చు.
మిట్టపల్లములను మెట్టి దాఱి,
గట్టునందు వ్రేలు గడ్డివెండి నేటి-
కడకుఁ జేరె, డప్పినదినయట్లు.

౩౩

(౨౫౮)

తే. కాచుకొనుచున్నదదె తేటి కడకఁ జూడు!

జీవమునుబోలె నొందొకచింతలేక.

బయటికరదోచు పులికోటపంటికొనకు

సాటివెట్టఁగఁ జాలిన జాజిమొగ్గ.

౩౪

(౩౬౦)

అ. ఎల్లపనులయందు నెడఁబాయకుంగ స్నే-

హంబు నించి బుజ్జవంబు నెఱపు

చున్న, నల్లఁబాణుచుందు నీదీపాల-

మూతులేమనంగఁబోలు వీని!

౩౫

(౩౬౧)

అ. దప్పిగొనియె లేడి త్రాఁగనిమ్మని యిట్టి.

యిట్టి దస్సెనంచు నెంచి లేడి.

రెండు దప్పిగొనియు నిందునెయ్యఁబున

నీరు దాకకుండ విరిచియుండె :

౩౬

(౩౬౨)

(౩౫) స్నేహంబు = నూనె; ప్రేమ, ఏవనియందును మనము దీవమును వదలము. స్నేహము నిండుచునే యుండుము. అప్పుడప్పుడు జుజ్జగించినట్లు వత్తిమీడికి త్రోయుదుము. బనను వానిమూతులు నల్లఁబరును. అయొగ్గులైన మనుష్యులను ఇట్లే.

(౩౬) అఁడుజింక యిందు లేడి వదమున కర్థము. 'ఇట్టి' మగజింకకువలె 'లేడి' పెంటి జింకకు పేదగా ప్రయోగపెద్దముగాదు. బనను అనుకూల్యమునకై కర్ణలారిత్వమును బట్టి యిట్లు వయోగించుట.

తే. తనకు బెనుకుల కరవాడి కొలుకులొప్పు
నీడు తెలికన్నుగవలెల్లి యూడి, మరుడు,
మరల ముక్కంటితోడ సంగరమునేయఁ
బూనఁగోరెడుఁ, జామనమేవిదానః :

౩౭

(౭౬-౪)

అ. ఏచ్చిఏల్ల! వానవచ్చి నీందెను ద్రోవ-
నడును! కాలు జాతి వదెదు సుమ్ము!
ఎదుట విలిచినట్లే మదికిఁ దోతెంచు నీ-
ప్రియునిచేతఁ జేయిపెట్టఁ జనుచు.

౩౮

(౭౬-౬)

తే. అభినరింపఁగఁ దోయినయప్పుడతివఁ
ప్రియుఁడు తొడవయిఁ గూర్చుండఁ బెట్ట, దాని-
కాళ్ళకంటిన బురదను గడిగివైచెఁ,
జెంతనున్న బానిసవలెఁ, జెమటనీరు.

౩౯

(౭౯-౭)

తే. ఇంటిపెనుగంచె నీలరువెల్ల మోయఁ
గల్గినది, వీడి పొరుగింటికంచె మీద
సాగిపోయెదు గుమ్మడి తీగఁ చూడు
నిన్నుఁ దెగఁ ద్రుంచి వైతురు నేఁదో రేపొ!

౪౦

(౮-౭౩)

(౩౭) ఒకమారు కిష్కినితో పోరి బాదియైనవాడు మన్మథుఁడు. మరల అప్రయత్నము
నకు వానికి తగిన యాయుధము దొరకలేదు. నీకన్నులయందపులలము వానికి దానివిచ్చిన
దమట.

(౪౦) వైటగుమ్మడి తీగ నెవము మాత్రమే. ఇంటిలో దానివలె కన్నుగానక వర్తించు
విల్లాలివి గూర్చిన హితోపదేశమిది.

తే. అడవియెలుకలు పండ్లచేఁ బుడములెల్లఁ
గొఱుక నఱవఱులై పడి, పఱచుతుండఁ
జివికి, వెలవెలఁ బాఱిన నువుల చేను
గాంచి వలవల యేడ్చెను గాపుగరిత. ౪౧

(౨౬౯)

తే. కఱకుఁ జలి గాచుకొనఁగ నొందొడలఁ గడవఁ
జిదురుపుల్లల కొఱకుఁ గంచెలమొదళ్ళ
బుడుతలందఱుఁ దోపురోఁ బుడుకుచుండ
నూరకయ మండిపోవుచు నుందె నగ్గి. ౪౨

(౨౭౦)

అ. ఎవనియురమునందుఁ బవళించు నిల్లాలు
వేడిగుబ్బచనుల వ్రేగు వైచి,
పచ్చదంబులేల వానికిః విప్పుల-
కుంపచేలః వెచ్చకొట్టు నేలః ౪౩

(౨౭౧)

అ. అదిగొ నడవఁజొచ్చె, నామనిదొరరాకఁ
దెలుపు మొదటి కమ్మఁ దెచ్చునట్లు,
మలయమారుతంబు తొలుతటి యూదుగు-
తరిరు గొనుచు, నూరిదారులందు. ౪౪

(౨౭౨)

(౪౧) సంకేతస్థానము చెడిపోయిన యవి అమె దూఱము.

(౪౨) చరిత్రమున వల్లెంలో ఊరిపైట తోపుంలో ప్రాకారము ఊరినిల్లకాయలు 41
మంజుషే చరిత్రమునందురు. పుల్లలు చాలవని, నేను తాన అని, బాంబాచావ్యముచే కంచెల
నంది యేరి తెచ్చుటకందఱున లేచి వరువెత్తుదురు. వారు సురదనంకలో అగ్గి వ్యర్థముగా
మండిపోవును.

తే. మూలివిచ్చిన యూదుగుమొగ్గలకును
 బెదరి పోవునీపొలయల్క పేరు లేక;
 ఇట్టిదానిని విల్పుకోనెట్లు వచ్చుఁ
 త్రియుని ముఖవంద్రునెడుట దర్శించినపుడు ?

౪౫

(౩౭౮)

తే. కారణము గల్గి కొన్నయల్కయును నాకు
 నన్నగిలిపోయె నున్నది యున్నయల్లె
 పూని పూచిన యూదుగుమానః దాని-
 పాపమంతయు నీనెత్తిఁ బడును గాక !

౪౬

(౩౭౯)

అ. శిరమందుఁ గాఱుచిచ్చునఁ గారి యా-
 మనికిఁ బోటమరించి మరల, ముంగి-
 చెవులఁబోలి యెదుగు చివురాకుతోడ మో-
 దుగుటఁ కనులఁదన్నఁ దొడఁగెఁ గంటె !

౪౭

(౩౮౦)

అ. చివురులంచులగుచుఁ జెలఁగ నెత్తవుల
 దివులఁ జల్లు నున్నఁబువులవలుప
 మదనుఁడిచ్చెఁ బోలే మధుమాసలక్ష్మికి
 నలుపుమీఱు పనదనంబు గాఁగ.

౪౮

(౩౮౧)

ఆ. కారణంబు గర్భి కైకొన్న పొండుల్క-
నేని చూడు! మానిపింప నేర్పు,
జెవిని జేరి యనుగుఁ జెరిమిక త్రియఁ బోరె
మానినులకుఁ గ్రొత్తమావివిపురు.

౪౯

(౨౮౩)

తే. 'నేడు వండువునాడు నూ; నీ ప్రేయండు
వచ్చు నిజముగ; నేడువవలదు విద్ద!'
అనుచుఁ గోడరినూరార్చికొనుచు మొగము
నావలకుఁ ద్రిప్పి తానేర్చున త్తగారు!

౫౦

(౨౮౪)

ఆ. అరివ పీడుకొన్నయప్పుడు మెడకుఁ గే-
ర్దీగ సాచి కౌఁగిరించి విరువఁ,
బియ్యనమైన ప్రేయని పాదాలపైఁ గంక-
ణములు జాతె, సరివజలునుబోరె.

౫౧

(౨౮౬)

(౪౯) చెవిమీడికేదో మొకచిగురాకు వంకారముగాఁ జెరివికొనుట పిలాసినల వర్ధతి.
అట్లు చెవికెక్కినది క్రొత్తమామిడి చిగురాకాయెనా వసంతము వచ్చినదని తెలియును. ఇఁక
ప్రియదేశం రవ్వచేసియున్నను వానిమీడికోవము మానవతులకు విలువఁజాలదనుట.

(౫౦) ఇది వట్టిమాటయేకాని వాడు రాడవియు, దానిచే నితఁడుండు కష్టముగఁగల
ప్రమాదములును ఆమె యెఱుఁగును. అందుకేర్పు.

(౫౧) విరహముచే ఆమె హఠాత్తుగా కృశించినది. జాతిన ఆమెచేరికడియాల వయ
నము కానున్న సరికాళ్ళకు వంకెంలై వదిలని.

తే. నవకమగు క్రొత్తవరిపైరుచవికి మరగి
వింవ్యగిరిమీది సీమను విడిచి దిగెడు
తరుణకుంజరమునకు యూథపతి పట్ట-
మెన్నినుగుణంబులున్నను నెట్టులబ్బు?

౫౨

(౭౮౮)

ఆ. పువులు గోయచెలువనవకంపు గోకులఁ
గొంతతదపు, పువులఁగొంతతదపు,
చివురులవయఁ గొంత, చేతులపైఁ గొంత-
తదపుఁ దదఁబడుచును మునరుదేంట్లు.

౫౩

(౭౯౬)

తే. ఇంద్రు, వేనవివగలు, వాకింద్రకనులు
మూసికొని, లోనివారిదప్పురులదంగి,
గణగణమటంచుఁ దిరుగళ్ళు తిరుగుదొడల
గొఱకపెట్టుచు నిదిరించుకరణఁ దోచు.

౫౪

(౮౦౦)

(౫౨) కొందమీదియేనుగులు అందే సురక్షితులుగా నుండును. నేలమట్టమునకు
రావు. యూథమును తిండికక్కుర్తిచే ఎదలి క్రిందికి దిగఁజొచ్చిన మగయేనుఁగొంత వమర్ద
మైనను అది దానిని నమ్మి నరిగి నెన్నుకొనవు.

(౫౩) గోళ్ళేవో పువులేవో, చేతులేవో చిగుళ్ళేవో తెలియక తుమ్మెదలు తదఁబడినవి
తాత్పర్యము.

(౫౪) ఎందవదగొట్టునవి తలుపులన్నియు మూసియుండురు. లోనల ఎవడును మాట
లాడకుండురు. ఇల్లాండు మాత్రము రొట్టెలకు, ముద్దలకు, పిండి వినరుచుండురు. కనుక
కనులు మూసికొని నిద్రించుచు గొఱకపెట్టునట్లుగాఁ దోచును ఇంద్రునియు.

అ. నాల్గ- సాచి యింత నాకవచ్చును గాని.
వసులపెదవికేని వంటికేని
వట్టువడదు మొదటబుట్టిన వచ్చిక-
మొలక, కాటువడిన మోవిబోరె.

౫౫

(౯౦౦)

అ. అడఁనరాక తీవీయలఁ జాచెదవు; పొరు-
గింటికంచెయును దెగించి దాటఁ-
గోరెదవు; నిజంబు గుమ్మడి: నిను జూడ
నేదో రేపొ పూతనింపఁ గలవు.

౫౬

(౯౦౧)

అ. తళుకులాడి గురునితంబదారము రెండు
గాన కాళ్ళు మోవఁగలవు గాని,
ఓర్వనేర్చునెట్టులొంటిది నన్నువ-
కాను వీఁగడన్నుఁగవను మోవ ?

౫౭

(౯౦౨)

తే. వలదటన్నను బండువెన్నెలకు వలచి
యింటిముంగిటనే శయనింపఁబోకు,
విడ్డ : నీమోముఁ జూచి జాబిల్లియనుచు
నీటిదయ్యము వట్టుకొనిని గడవె !

౫౮

(౯౦౩)

(౫౮) నీటిదయ్యము = రాహువు. 'అంబునిసాటి' - అంబునిగారు - అని మూలము.
'రాహుదేశ' అను టికావాక్యము వీరికి ఎత్తిపూనినాడు. రాయగ్రహమైన రాహువును నీటి
దయ్యముగా గ్రహించిన దేశవ్యవహారమునందరి వింతకై అట్లే తెలిగింపఁబడినది.

- అ. వీరు వారుజెప్ప వినుచుంటి నీమాట;
నేటికెట్లకేవి విన్నుఁ గంటి;
నందకాఁడ ! యేమియైనఁ బల్కుఁగదోయి !
అమృతరసము వీనులానుఁగాక !

౫౯

(౯౦౫)

- అ. వెట్టిపిల్ల చిక్కెవిరహంబుచేవిది;
చనినవాఁడు రాతిమనసువాఁడు;
వెడలిపోవఁజొచ్చె వేసవినాళ్లు; ముం-
దేమి యగునో కాని యెఱుఁగమమ్మ !

౬౦

(౯౦౬)

- అ. అమ్మ ! యంగణమున నరవిద్ర నాదారి-
కాఁడు రేయి 'యోసి కటికదాన !
ఇట్లు దిరిగి చూడవే !' యని కలువరిం-
పంగఁ జూచి యేడ్చు వచ్చె మాకు !

౬౧

(౯౦౭)

- తే. అలుకగొని యేడ్చు జవరారి యశ్రుజలము,
కనుల చెక్కిళ్ళ తెమ్మోచి కాంతి ఖెరసి,
చక్కనగు వానవిలువోరె జాటువాఁ
దడవు గనుచుండె దయితుఁడు తనివిననక.

౬౨

(౯౦౮)

తే. అది తటాన వెలువరికరుగుదెంచె
గాని, కనులార విను జూడఁగఁగదయ్యె;
నెత్తిగొట్టిన పాముమేనివలె రచ్చ
వంకరలు గొన్న యీపాడువల్లెలోన;

౬౩

(౮౦౯)

తే. చెరులు నేర్పరులాడుకోఁగలిగి నేడు
బ్రదికి యున్నది ప్రాణము వట్టుచెడియు,
గాంత నీవిరహంబునఁ, గటికచేతి-
పులుగువలె; నీకు దయ యింత గలుగదకట!

౬౪

(౮౧౦)

అ. 'కుప్పసమున దాచుకొన్నావు దొంగిలిం-
చినవి ప్రతిగవ్వల'నుచు నత్త;
గొల్లవాడు బల్మిగొని చూడు; నాయెద-
కిట్టిపాటు దెచ్చిపెట్టె నేడు.

౬౫

(౮౧౧)

శ్రీ

కాలివాహన

గాథాసప్తశతీసారము

తీర్థభాగము

ఆ. గాథలందు, గేయగతులందు, వీజెల
పలుకులందుఁ బ్రోడమెలఁతలందుఁ
గలుగు మేలిరసము గనగొనలేనివా-
రవనినున్న వారికదియ శిక్ష :

౧

(౮౧౫)

ఆ. బొడ్డుదమ్మియందుఁ, బురుషాయితమువేళ,
నలువ యుంటఁ జూచి, కలిమిచెలువ
సరగనొక్కచేత మురవైరికడికన్ను
మూసిపెట్టె రసవిమూఢ యగుచు.

౨

(౮౧౬)

ఆ. నవ్వవోయి : యొరులు నవ్వవి యట్లు; భా-
షించవోయి : యొరులకించునట్లు;
బ్రదుకవోయి : కీర్తి పొదలునట్లు; తుద
గిట్టవోయి : మరలఁ బుట్టనట్లు.

౩

(౮౧౭)

ఈ భాగమందలివి తెలుగుదేశపు మూలపాఠములోనివని వీరియ నంగ్రహించిన గాథ
లలో నుండి యేర్పించి, కుండలిక సంఖ్య ఆకవి ప్రతిరోదిది.

(౨) విష్ణువు కడికన్ను మూర్కుఁడు. దానిని మూసినచో వికసించిన వానికమంము
మధుభుజుని అందలి కుతుక్కలుని ముఖులుగఁజేయునని లక్ష్మీరావము.

తే. గాదిదలకు గేదెలకు మేకలకు నెడ్ల-
 తెల్లకడలందుఁ జోటు లభించుఁ గాని,
 భద్రగజరాజములకుఁ గావలయుఁ జుమ్ము
 దొడ్డయడవులు, కాదేని దొడ్డదొరలు :

(౯౨౦)

అ. పోను బోవె నేను జేనికిఁ బంట మే-
 సినను మేయవిమ్ము చిలుకదడు :
 తెరువుకొండు దారిదెలిసియు మరిమరి
 వచ్చి నన్నెయడుగఁ జొచ్చినారు :

(౯౨౧)

తే. అల్లుఁడాకస్మికంబుగా నరుగుదెంచి
 యింటిపెద్దలనడుమఁ గూర్చుంటఁ జూచి,
 యొడలు పొంగంగఁ జిట్టి రాలెడివి; విగువు
 పాడుగాజు : లభించుఁ గోవవడు విడ్డ.

(౯౨౨)

అ. 'ఇందు రారె! చూడరే వింత!' యనుచు వి-
 ల్పుండి యబ్బురమునఁ జూడఁ దొడఁగె,
 నద్దమందుఁ జెక్కునద్దంబు చెక్కునఁ
 గానవచ్చుచుండ, దానినకియ.

(౯౨౩)

(౪) భద్రగజములు - రాజయోగ్యములై కుభకార్యములందలి యూరేగింపులకు వచ్చినవి.

(౫) తమదారికంటె తనతోటి సల్లావమందే తెరువునఁ బోవువారికి ఆన క్తి యెక్కువ.
 ఇదియెం గర్వహేతువైనది అట్టి పాంతులందఱితోడను మాటలకు దిగుట అపిల్లకీర్తనముగాదు.

- అ. ఎవడు పుట్టె? నెప్పుడెక్కడ నేర్చె నీ-
చెడుగుపిల్ల! చెప్పుఁ జిట్టలమ్మ!
ఎదిగినట్టి గరితలేమేమి నేర్తుర-
వెల్లఁ దెలిసికొనియె నిదియుఁ జూడు!

౮

(౮౨౫)

- అ. చెవుల మావిపూతఁ జెరివి, సీదుమదంబు
కనుల జేవురింపఁ, గల్వపువ్వులు
ముడిచి, చనుల గందవాడి పూసికొన్న నీ-
యునికి విద్దఁ! వల్లెక్కొక్కతొడవు.

౯

(౮౨౬)

- అ. అడిగి పడసినప్పు, డడుగక బల్మి ము-
ద్దాదినపుడు, చెలి తనంత వలచి
మోమొసంగినపుడు, మోచి యొక్కటియైన
వేణువేణువపులు వెలయుఁ జూపె!

౧౦

(౮౨౭)

- అ. విప్పుగనులఁ దళకు వెల్లువయై, నును-
జెక్కులందు జాణు చెమటసోన
గలిగి, వలపుఁజొక్కు కడముద్దైననుటఁ జె-
ప్పకయ చెప్పుచుండెఁ బడఁరిమొగము.

౧౧

(౮౨౮)

అ. నిదుర నెడుట లేక, నెఱుఱును లేక, దై
న్యంబు లేక, పొల్లయల్కు లేక,
కవుడు లేని చాటుకారంబులును లేక.
యుందుచోటఁ బ్రేమయును హాళికి.

౧౨

(౮౨౯)

కే. పొగరుగొననేల యింత 'చన్నుగవమీద
నామగఁడు చిత్తరువు వ్రాసినాఁడ' టంచు ?
నాప్రియుఁడు గూడ వ్రాయుచిన్నాఁడమెఱుఁగుఁ
టోవె!- చేతుల వడఁకింత పుట్టదేని !

౧౩

(౮౩౦)

అ. 'నేను టోయి వత్తునే' యన్న నీమాట
యకట ! పాపజాతియైన నాడు
చెవిని బడియె; మదికిఁజేరె ! నే విరహము-
దోర్వలేనిదేమి యున్నదింక ?

౧౪

(౮౩౧)

అ. త్రోవ సదరమయ్యుఁ దొలినాఁడు నడచు పాం-
థునకుఁ గాళ్ళబిరుసు తొట్రువదెడు,
ఎదను నిల్చియున్న యిల్లాలి గురుతర-
త్రోణిభారమునకు స్రుక్కునట్లు.

౧౫

(౮౩౨)

(౧౨) చాటుకారము = ప్రేమతో చేయు అనత్యమైన పొగడ. ప్రేమయున్నప్పుడే
అది కవుడు లేనిదిగా నుండును.

(౧౩) నాగర్త నాదగ్గరకు వచ్చినమాత్రమున పాత్వికోదయముచే అరచిదేహము వడఁ
కును. అంత తీవ్రమైన యనుభాగమును గలిగించు కత్తి నీవద్ద లేదు పొమ్మని భావము.

అ. సందులేక తనదునతిపేరి యక్కరం-
బులనె కమ్మవిందఁ బొదిగి పెట్టి
వ్రాయలేదు కుశలనా ర్తయైనను బాంధుఁ:-
డింకనింటినుద్దితేది చోటు :

౧౬

(౪౩౩)

అ. తలఁపులోనఁ దోచు దయకుని యంగనం-
గమున వెల్లివారుచు చెమటఁ దోగి,
మగఁడు వలసచన్నమగున, హేమంతంబు
గడచి పోయినదియుఁ గానదయ్యె :

౧౭

(౪౩౪)

క. కలలోనఁ దోచి దయకుఁడు
పులకోద్గమ నిర్భరాంగములతో నిడు కొఁ-
గిలి వడసి సొగియుఁగాక, చె
లులు : పాపము దీని మేల్కొలుపకుఁడు మీరల్.

౧౮

(౪౩౫)

తే. క్రొత్తరినెనఘాదాని గొన్నగారి
గమగమలు నించు నెఱసంజఁ గలిగినంత
తపన గలుగదు పాంథునిదయితకెండ్-
లగ్గి చల్లెడు మట్టమద్యాహ్నమైన.

౧౯

(౪౩౬)

అ. ప్రియుఁడు వలసవోయి పెద్దికాలము గాఁగ,
వానికథల వలఁతులైన నలులు.
చెలికి విరహమోర్పుచేవత్తె వరుసఁ దె-
ల్పెదరు తప్పునడలు లేవివైన.

౨౦

(౪౪౦)

ఆ. వలస చన్న తనదు వలపులతోనికిఁ
గమ్మ వ్రాయఁబూని కాంత, వాని-
పేరి యక్కరములు పెట్టినయ్యెల్లఁ
జెఱుచుఁ గలమువెంటఁ జెమట జాఱి.

౨౦

(౮౪౦)

తే. ఇట్లై కనుమూసకొని యుండనిండు ప్రియుని
దలఁచుకొనుచును; వారింపవలదు దీని;
చెంతనాశఁడు లేచిచోఁ, జెప్పుడు మీరు,
కనులు దెఱచియు మఱి యేమి గాంచఁగలదు!

౨౨

(౮౪౨)

ఆ. నిడుద వేడియూర్పు, సడలని తహతహ,
యేడ్చుగడ్గదికల నెలయు పాఁ;—
వేడ్కలివియ సుమ్ము వెలఁడికిఁ బ్రియవిర
హమున, బ్రదుకు మీదియాన యున్న.

౨౩

(౮౪౩)

తే. ఈవు మాయెడ దయగలవేని దేవః
యియ్యవలవదు నరజన్మ; మిచ్చితేని
ప్రేమఁ గల్పింపవలదు; కల్పించితేని
చేతికందనివారిపైఁ జేర్చవలదు.

౨౪

(౮౪౪)

ఆ. కుఱుచలగును వేనఁగురియందు రాత్రుల-
టంచు లోకులెల్లనంద్రు గాని;
దయితుఁడంద లేని తఱినవి, యేటికో
యెఱుంగ, మాదుపాలఁ బెరుగుచుండు!

౨౫

(౮౪౫)

క. ఒక యయనమునఁ బగకులిం-
కొకదానను రేలుఁ బెరుగుచుండు; నపూర్వం
బిక విరహాయనమిదివో;
నకియా : యిట రెండుగూడ ననుముగఁ బెరుగున్. ౨౬
(౮౪౬)

క. చిరజీవితఁ గోరుచు న-
స్థిరమైన రసాయనములు దిని యలయకుమా !
విరహమును దెచ్చుకో : యుగ-
పరిమాణములగును దాన రామివి : దినముల్. ౨౭
(౮౪౭)

తే. ఏడ్చుచుండిన నారోదనేడ్చు. గడువు-
దినములు గణించుఁ, మఱి నావలెనె కృశించు,
గట్టివారిది ప్రియవియోగమున నత్త !
యెంతయపురూపమైనదాయంతి చెలిమి : ౨౮
(౮౪౮)

తే. ప్రియుఁడ ! మీఱలేవు పెద్దలమాట; యే-
మందు భాగ్యహీనులార నేను !
ఇపుడ పోవలయునేని పొమ్మివె వి-
నంగఁగలవు మీఁదనదచు తెఱుగు ! ౨౯
(౮౪౯)

(౨౬) రసాయనములు = ఆయుస్సును బొడిగించు మందులు.

(౨౮) గట్టివారిది = సైరంద్రి; తనవేషభూషణములు నవరించు వనిక తే. నాదుః-
మును ప్రిహరణమున కానును అనుభవించుచున్నదని వైమాట. నాప్రియుఁడు భావికిని
ప్రియుఁడేయనుట తత్వము.

(౨౯) నీవు పెదరిన నిద్రవ నేను జీవించనను విషయము నీవే విని తెలిసికొందువు.
నేనిప్పుడు చెప్పిన నీవు నిమ్మన- అని భావము.

- అ. విరివి చాలఁ గలదు ధరణికిఁ బీవర-
స్తనయుగములు గుఱవితంబములును
వెడఁదకనుఁజఁ గల్గు నెలఁదురెండఱొ లభి-
యింతురందకాఁడఁ యేల వగవః.

30

(౧౫౨)

- క. పోయిన దూతి మరల రా-
దాయెను; జాబిల్లి వాడిచె; నరుగఁగఁ జొచ్చెన్
రేయియు; నన్నియు విషమము-
రే యన్నిటనయ్యె; నెవరినేమందుమితన్ :

31

(౧౫౪)

- క. ఎకసక్కెంబునకై దూ-
తిక 'యాతఁడు రాఁడ' టఁచుఁ దెల్పుఁగ నాయిం-
తికి నెంత దాచుకొన్నను
ముకురకపోలములఁ దోచె మోదము గంటే :

32

(౧౫౬)

- అ. 'ఎట్లు నీవు పోయితిట్లు సూచితి వాని ?
నేమిచెప్పితందుకేమి చెప్పె
నాతఁ ?' డనుచు నాడినదె యాదుచుందునా-
మగువమాటలెప్పుడు ముగియకుండు.

33

(౧౫౭)

(౩౨) అది యొకసక్కెంబుని యామె తెలిసికొన్నది. దానికిఁ దగినట్లు విశ్వేదమువలన
యింపఁబోయినను పొంగినప్పు వంతోషము దానిని సాగవియ్యలేదు.

- అ. కడిదియూర్పునేడిఁ దడఁబడు వదముల,
 నదవదలుగ వెడలునక్కరములఁ,
 తెలియఁ నాఁడు నీకుఁజెపుమన్న మాటల-
 తెఱుగనైతి నర్థమిట్లులనుచు :

౩౪

(౨౫౯)

- తే. పూటపూటకు వానిఁ దేఁబోయి యవట
 నాకొఱకుఁ జాల గాసిగొన్నావు గదవే !
 చెలియఁ నాచెల్మినమ్మకములకుఁ దగిన
 కరణి నదచితివేమైనఁ గాని లెమ్ము :

౩౫

(౨౬౦)

- క. ఆనుచుందువెప్పుదును 'నీ-
 పనియే నాపని' యటంచు; బళి ! దుదముట్టం-
 గను దానివిట్లు నెఱవే-
 ర్పునుగంటివి; దూతి ! సత్యవచనపు గదవే !

౩౬

(౨౬౧)

(౩౫) నాయకుని తోడితెచ్చెదనను నెవముతో పోయిన దూతి అతనిమీద తనకుఁగల
 పలపును అక్కడనే సార్థకము చేసికొని పచ్చినది. ఇంగితాశారములచే దానిని నాయక
 గహించి వ్యూహముగా విట్లు విందించినది.

(౩౬) ఈ గాథారమునకును పైదానివలె దూతి చేసిన మైత్రీద్రోహమును నాయక
 గహించుటయే మూలమైన తావము.

క. ఎలదీగఁ దీడినపుడా-

హరికవదువు బెదరు సూపునరిదివగల నే-

ర్వుల వింటింటను నేర్వఁగ

నెలఁబ్రాయపుఁ జెలువలబ్బెసంచెదరిపుడున్ ।

32

(౮౬౨)

ఆ. పున్నియంటు నేసి పుట్టఁ నానలు కొన-

సాఁగకుండ నిల్లె నమసి పోదు;

అడికై నఁ బుట్టదయ్యెను 'నాకు నా

కాపుకొడుకు వలపుకాడ' టంచు ।

33

(౮౬౩)

ఆ. విడియమొకటి నిందు తొడవుగాఁ గలవారు,

వరులగొడవలకును జొరనివారు,

తుంటరికముదిక్కు దోననివారు నా

నతులు గలరు పుణ్యకాలులింగ

34

(౮౬౪)

ఆ. వెగటు లేని ముద్దునగవులు, కులుకులు

బెళుకులెఱుఁగకుండు లలితగతులు,

సరళరీతి వెడలు సాజంపుమాటలు

నతులకుండుఁ బుణ్యకాలులింగ,

35

(౮౬౫)

(౩౮) క్రొత్త పెండ్లామాను ఎలదీగతోఁ గొట్టుట అకాలపు కృంగారహావములతో నొకటి. కొట్టినపుడు నొప్పి, కోవము, భయము మొదలగు భావములను ఆకర్షకముగా ఆ పిల్లయు నలియించినది. ఆ అందచందాలు తామును నేర్చుకొనవలెనని అవలెలోని శక్తి నవదచల ప్రయత్నము.

- తే. మగడు పురాణమునందలి
వగకత్తియ రూపగరిమ వర్ణింపగ, బె-
ట్టుగ హుంకరించె నాతని-
మగువ సహింపగలేక మాత్సర్యమునన్.

౪౧

(౮౬౮)

- క. ఒరులకు జెప్పకొనరు, వెలు-
నఱుపరు వగచుచును, హృదయఫలకమునందే
కరఁగింతుడు, పొలయల్కల-
తెఱఁగులఁ గులపారికా సతీమణులెందున్.

౪౨

(౮౬౯)

- ల. జిత్రదనము చూడ్కి హత్రఁగఁ, గాటుక-
మెఱుగులెల్లఁ జెడఁగ మెఱుగునంద
మిన్నకేడ్చి తుడుచుకొన్న కన్నులు కులాం-
గనల విరహవాధ మనకుఁ దెలుపు.

౪౩

(౮౭౦)

- ల. చెలువు జన్మనంబు తగుకులు బెగుకులుఁ
దోచుచుండుఁ గులవధూటి మేనఁ,
జూడుఁ దయతుఁడిల్లు సొచ్చినప్పుడు సొచ్చి,
వెడలునపుడు వెడలు వదువు గాఁగ.

౪౪

(౮౭౧)

ఆ. కనులనీరు కుత్తుకకు నడ్డురా బిట్టు
మగవిమ్మతికి జెడిపె వగచి యేడ్చె,
'సాగుమానమునకు సమకట్టునో' యని
అంకుమగఁడు గూడ శంకఁజెందఁ.

౪౫

(౮౭౩)

ఆ. పక్షిగణములెగిరి ప్రబ్బిరి పొదలలో
నలబలంబు పేయనాలకించి,
యింటిపనులఁ దెలిపి యెఱుఁగని కోదలి-
కంగమెల్లఁ గ్రుంగినట్టులయ్యె.

౪౬

(౮౭౪)

ఆ. కటికమనసుదత్తగా, రింటిపనులెల్లఁ
దలకుఁగట్టి నన్ను నలఁచుచుండు;
ఉబును సందెవేళ నొక్కొంత కలిగెనా
కలుగుఁ, గలుగకుండుఁ; గదవె నాకు :

౪౭

(౮౭౫)

(౪౫) సాగుమానము = వహగమనము. అమె తనతప్పునదఁతనెంతో రహస్యముగా జెట్టుకొన్నది. తమక తన మఱిం ప్రకాశింపి చచ్చిన తరువాతఁ గూడ నిలుపుకోఁ బ్రయత్నింప వచ్చునని శంక.

(౪౬) ప్రబ్బిరి పొదలు ఎటోనివి సంకేతస్థానము. కాలమునకు నరిగా విట్టులు అక్కడ చేరినఁదని వఱిరి కోలాహలము మోచిందనది. తాని తాను అట్లు చేయలేక పోయిన దని యంత దిగులు.

(౪౭) సందెవేళనే సంకేత నమయ మేర్పఱునవచ్చునని. పొంది వినుచున్నవానికో కుంఠనకల్పకో, మోచును.

తే. తదవతదవతు మల్పుల దాటు; మల్పు-
మల్పునను బ్రబ్బితీవ జొంపములఁ బెంచు;
మఱిది: నీవుమాయూరికి నరుగలేదె ?
అచటి మురళాతరంగిణి నరయలేదె ?

౪౮

(౧౭౬)

అ. ఇప్పుపూవులొక్కచేమి ? నాయెడలిపై
చీర గొన్నఁగాని, చిన్నవాడఁ
యెవరితోడ మొఱ్ఱిలిరుదు నీయడవిలో !
నూరు దప్పు; నేను నొంటిదాన !

౪౯

(౧౭౭)

తే. పెడచదువులెన్నో చదివెదు ! పెద్ద ధర్మ-
వేత్తవరఁ జేడు మేనెదు వేపపురు-
సాటివాడవు; మనకొక్కసారె నరక-
మిద్దఱకు వచ్చునేని రావీర ! పోర !

౫౦

(౧౭౮)

(౪౮) మాయూరిలో మన వృన్దావనిహారములకవకాశములు దాంఁగెనని వ్యంగ్యము

(౪౯) ఒకటిని యిప్పుపూవులొక్కచేమిని విలంపముచేయువానితో ఒక ధీరకామిని తెలింపు
మాట యిది.

(౫౦) 'మనయరువుని చెరిమి అధార్మికము' అని కామ్రూపకములుదాహరించు వానితో
తెలియిన నాయక చెప్పినమాట. 'నీ సత్ప్రకరము వేదప్రమానిలోని పురుగు జీవనము చంటిది.
కామ్రూపకము అరసికమైన బ్రదుకు బ్రదుకుచున్నావు' అని తార్కర్యము.

ఆ. కనులచూపు బెడరి కలఁగెడు నినుఁజూచి
సకియ! బరువు మోయఁజాలవనుచు,
విజము! తలుపుదాఁకు నెవమునఁ దనుదానె
కోరి పగులఁగొట్టుకొనియె గడవ! ౫౧

(౯౯౦)

ఆ. వడిగ వచ్చినను గడఁబెద్దదీనిందు-
గడవ మోచికొనుచు; గాన చెలియ!
ఒడలు వనము దప్పె నూర్పు చెమ్మటలచే,
గొంత నేద దేర్చుకొందు నిందు. ౫౨

(౯౯౧)

ఆ. జాణలైన వారిసంగడంబున నీవు
వంకపలుకులాడవలదు విద్ద!
మనసులోననున్న మాటలు గూడ నీ-
కూకజాతి తెలిసికొనును జూపె! ౫౩

(౯౯౨)

ఆ. వంకపలుకులాడు వలనేడ! యరగంటి
చికిలిచూపు సూచు చేవ యేడ!
ఊరినిండ జాణలున్నారు: విట్టూర్పు
చక్క విడుచుటయు నసాధ్యమిందు. ౫౪

(౯౯౩)

(౫౧) నిందుగడవ మోచికొని వచ్చుచో వెనుక నాకస్మికముగా పోవుచున్న ప్రియుని తిరిగి చూచుచు ఈమె ఇంటికలుపును 'దికి' తాకినది. కడవ వగిరిపోయినది. ఈ రహస్యము గమనించిన మఱియొకతె చలోక్తిగానన్నమాట యిది. దీనికి మొదటిగాథ యనఁదగినది ఈ లాగముందే ౯౯ వది కలదు. చూచునది.

(౫౨) పీలాటిరేవులోని తన స్వచ్ఛందవిహారపు బడలికను ఇట్లు నమర్చించుకొనుచున్నదీ నావిక.

తే. కుంజములు గలవందును; గొండకనుమ-
లందు దూకు గోదారియు నచటగలడు;
అక్కడను నీకుఁ జెలులుందు; రత్నవార్తి-
వాదకేగుచు నేడువ వలదు విద్ధ !

౫౫

(౯౯౫)

ఆ. ఎవనికలుక గలుగదే ప్రియురాలికె-
మ్మోవి కాటు గన్న ; ముగుద : శేంట్లు
మూఁగియున్న తమ్మి మూడుకొంటివి; వల-
దన్న వినవు; వైశవమ్మ యిపుడు !

౫౬

(౯౯౬)

క. పెఱుమగల చవులు లోకం
బెఱుగక యేమేని యాదనీ; మేమేమో
పెఱుమగడనుకొనియే నుఖ
మెఱుగఁగలము సొంతమగనియెడఁగూడఁ జెలీ !

౫౭

(౯౯౭)

ఆ. వేశ్యకామినులకు వినయంబు లేమియే
పొందునటుచు నందచందములను;
మంటకంటెఁ బొగయుచుంటయే సొగియించు-
తీరుగాదె సురభిదారువులకు ?

౫౮

(౯౯౮)

(౫౬) తార్యమొదిగంటివి చూచి తర్త కోపించుకొన్నాడు. దానిగుట్టు దెలిసిన చెలి,
అగంటికి కారణము తుమ్మెదకాటని యతఁడు నమ్మువట్లుగా పంతుర్యమునల్లి చెప్పి నాయక
మానమును రక్షించుచున్నది.

తే. కాలగతి చూచితేమి : యామేలువ్యాధుడు,
 సరసకావ్యాలో నెఱజాణ, యిప్పుడు
 చదివి చెప్పెడి నావరాళరునినడులు !
 మామగనివెంటఁ దిరిగెదమేముగూడ !

౫౯

(౯౯౨)

అ. పొల్లయలుకపాదములకు మ్రొక్కుడు; పెఱ
 వేట్టుగొడవలేం వెలఁదులార !
 దానిదయను గాదె దయితులు మనదు పా-
 దాంతసీమ దేవులాడఁగలరు !

౬౦

(౯౯౩)

ఆ. అనునయంపుఁ బెంపులడుగుమ్రొక్కుల సొంపు-
 లఱిమి ముద్దుగొనెడునరిదియింపు-
 లివియు మఱియు నిట్టివెన్నేనియును బండ్లుఁ
 బానితెచ్చుకొన్న పొల్లయలుక.

౬౧

(౯౯౪)

క. పలుదెఱఁగుల యూరాధ్యుల
 యెలయింపుల బిడ్డ ! వలతువేనియు నీవా-
 వలకాచిడెంత నిముసం-
 బలుగుము; కన్నీరు నింపు; మంఠియ చాలున్ !

(౯౯౫)

(౫౯) మేలువాడు, వలపువాడు, వరాళరుని నడులు, కలియుగమందలి విధివిషేధము
 లను దెలుపు వరాళరస్మృతి వాక్యములు.

ఆ. బదులు పెప్పకుండా బనినేతు; వాండెడ
గాంచుచుండు పెడమొగంబువెట్టి;
వదలి పోయెనేని వానికై నట్టూర్తు;
పుత్రి! వింత నీదు పొల్లయలుక!

౬౩

(౯౯౬)

తే. కనులనదలించినను గెలకునకె వచ్చు;
జేత విదిలించినను జీరచెఱుగు వట్టు;
గొట్టినను బల్మి ముద్దులు వెట్టు; సిగ్గు-
దొంగినాతనిమీద నేనలుగుటెట్లు?

౬౪

(౯౯౭)

ఆ. ప్రియుఁడు నాకుఁ గావింపనప్పుడు, చెప్పఁ-
దెవరికొఱకుఁ గోవగింతు? నింకఁ
గావిపించివుడు గనలితినేని, వాఁ-
డమ్మలార! యెట్టులగుఁ ద్రిముందు?

౬౫

(౯౯౮)

క. ఎఱుగుదును వానితప్పుల-
నెఱుగుదునన్నిటను బొంకురే వానినుదుర్;
మఱి వాడు నన్నుఁ దేర్ప-
దఱిసినఁ జెరి; యెల్లతప్పు నాదనిపించున్.

౬౬

(౯౯౯)

ఆ. మదికి నేది దోచునది యెల్ల నాడుచు
నుండుమిట్లై; మేము నోర్వఁగలము;
పొనఁగి యుండరేవు పోర! ప్రాణాలు నో-
ర్వమియు వలచినట్టి వారియొద్ద.

౬౭

(౯౯౯)

తే. పిలుము పిలుము నన్నిట్లై : నాపేరు నదియె :
యెందుకీ వెడచూపు నీకందకాడ :
నాకుమాత్రము పనియేమి నీకుఁగూడ
మనసుకెక్కనిదాని నాచుముగఁ గొనఁగ

౬౮

(౯౦౫)

అ. కొడుక : కానిపేరులిడి పిల్చి యూరకీ-
పిన్నదాని రేఁగఁబెట్టఁ బోకు;
నవ్వులాటకాదు నాలిపయ్యల దారి
యిట్టిదనుచు నిదియునెఱుఁగుఁ జుమ్ము :

౬౯

(౯౦౬)

ఆ. చండిపిల్ల : తెలియఁజాలవె : నిను మారు
పేరువెట్టి వాఁడు పిలుచుచెల్ల,
కనులు మత్పరమునఁ గునిసియాదెడు నీదు
మొగముఁ జూచు తగులమునన చూవె :

౭౦

(౯౦౭)

ఆ. ఒక్కపడుకమీఁద నొదిగి పెఱఁబొలయల్కఁ
బెడమొగంబు గొన్న పడఁతిమిన్న,
కలను దయకుతోడఁ గలహించి మార్కొగం-
బగుటకొఱకు నెదురుమొగమె పెట్టె :

౭౧

(౯౦౮)

(౬౮) కనుకు ప్రీతి పాత్రమైన యింకే నాయకపేరో పెట్టి యామెను పొకపాటన నాయకుఁడు పిలిచినాఁడు. అది వట్టి నవ్వులాటకై చేసిన పనియని చెప్పి, చెరికకై, తెలివితో ఈమె మనస్సు చెడకండఁ జేయఁబ్రయత్నించి, అకని పొకపాటను మార్చిచినది.

ఆ. అప్పుడు కడిది మాటలన్న నంటివి గావి,
 నీడు పొగరె గెలిచి నెగడనీర;
 నిన్నుఁ దాసియుంటినేవి నాకంటికిఁ
 గూర్కు రాదు; చోటు కొంచెమిమ్ము. ౩౨
 (౯౦౨)

ఆ. వన్నెకావి తప్పు విన్నయంతన కల్లు
 వంత నొగుటనపుడు నింతులేద్య;-
 రతఁడు కంటఁబడ నయమ్మునఁ దమ్మార-
 దింపఁ జొచ్చునప్పుడేడ్చినంత. ౩౩
 (౯౦౩)

ఆ. ఎడఁద రోసముట్టిపడ మీఁదికెత్తిన
 యడుగుఁ దలకుఁ దార్చి యతఁడు గొనఁగఁ,
 బెద్దమనుసుడింతిఁ ప్రయుఁ దన్నదయ్యెఁ; గ-
 న్నీరు వెల్లివార నూరకేడ్చె. ౩౪
 (౯౦౪)

ఆ. వట్టుమనుచుఁ బ్రియుఁడు పానపాత్రంబియ్య
 మౌనముననె చెలికి దానివిచ్చి;
 చెలవ మనసు పేర్పిచేఁ జెప్పకుండియుఁ
 జెప్పినట్లై చేసెఁ జిత్తవికృతి. ౩౫
 (౯౦౫)

ఆ. అతఁడు దానియింటికరుగవచ్చును; బ్రవే-
 శింపవచ్చు; జెంతఁ జేరవచ్చుఁ;
 జెప్పదగినదెల్లఁ జెప్పును వచ్చు;- నే
 యుత్తరంబుఁ బదయు నొక్కొ యచట! ౩౬
 (౯౦౬)

- అ. బొమలు ముడివడంగఁ బొలిచెడి క్రొత్తయఁ-
దారి నీదుమోము నాకుఁ జూపి
యుపకరించె నెంతయో నేఁడు నేజేయ-
కున్న తప్పుగూడ నోమృగాక్షి :

౭౭

(౯౨౦)

- అ. ఇచ్చవచ్చినట్టులెల్లఁ బక్కవుఁ పనుల్
చెప్పినపుడ చక్కఁ జేసి పెట్టెఁ-
దతివఁ యీవిసీతగతులె తెల్పెడివి నీ
మనసులోన పాదుకొనిన యలుక.

౭౮

(౯౨౧)

- క. తరుణివి; సౌఖ్యం సౌగంధం
బరణివి; సరికాని, మానభరమున మమ్ముకా-
గరకరఁబెట్టెడు, పాముం
బొరసిన చందనపుఁగొమ్మవోలె, గుమారీ :

౭౯

(౯౨౨)

- అ. చక్క నిన్ను వాఁడు సవశాంధ్రసముఖంబు-
నందె 'కనికరింపు' మనుచు వేఁడె;
జెలియఁ దేసికొన్న పొలయల్కరింకకు
నెక్కువైన లాభమేమి గలదు :

౮౦

(౯౨౩)

- క. వదులగు గాజులు వయికి-
ర్పెడు; బాష్పము నెమ్మొగంబు దించి కనుల జొ-
ర్పెడు; నిట్టూర్పులవడినఁ-
పెడు; నీపొలయల్కరివి పెద్దది గదవే :

౮౧

(౯౨౪)

అ. ఓంక పొల్లయల్క పెరిమెలు మేకొని
పులకలొడలినిండఁ బోసికొనెడు;
నీదుగుట్టు తెలిసెనే పిల్ల! యుదుటలొ
వానికొగిలలకు వాచినావు : ౮౨

(౯౨౯)

ఆ. ఎంతదాక దుఃఖమే తెచ్చు బహుసతీ
వల్లభునకుఁ జెలియ : వలపు గొనమొ,
అంతదాక సౌఖ్య మందాక రతి యుండు;
వంతకెడము గల్గదంత దాక. ౮౩

(౯౩౦)

తే. అధరమును బ్రియుఁదానఁ గోపాదుణంబు
కర-గుచుండెడు ముగుడమొగంబు వొలిచె,
ద్రావునప్పుడు మధుమదిరారనంబు
కొఱతవదుచుండు పలుగుఱాకోర వోరె, ౮౪

(౯౩౩)

క. విగికొగిటికై వలపుల-
మగఁడు తమిని గేలు సాచ, మానినిమదిలోఁ
బొగసినయలుక వడిం దా-
యఁగఁదొలఁగె, నలంగి పోదుననుభీతిబరె. ౮౫

(౯౩౪)

ఆ. పొదువుఁ బలుపు దిటవుఁ గడుకొనఁ బొలయల్క-
కొండ నేఁ గుదిర్చికొంటి గదవె !
వలపుకొని చూడ్కి కలికంబునకు నది
సకియ : విరిసి పడియె నైచలేక. ౮౬

(౯౩౫)

తే. అప్పుడు నాచెక్కిళ్ళు నిల్చినట్టి చూడ్కి-
 నొండుదెసకు మరల్చక యుంటిపీవు
 అదియే నేను, నాచెక్కిళ్ళునవియో కాని.
 చూడుమిప్పుడు లేనిదాచూడ్కి యొక్కతె :

౮౩

(౯౩౯)

క. అమెప్పులకాయెప్పుల-
 కామాటల తియ్యములకు నాయాళలకా-
 ప్రేమలకును ఐరిడామం-
 బేమందును సొగసుకాఁద : యిట్లు పుట్టిల్లెకా.

౮౪

(౯౪౦)

తే. బూటకపుటల్కొ బూనినప్పుడును నన్ను
 విజఘ్నగానల్గివట్టులె నీవు దేర్తు:-
 వాదినంబులు గదచెనే యనుచు నిప్పు-
 దదలెదను గాని, నీవయినలిగి కాదు :

౮౫

(౯౪౧)

తే. విజము, తప్పింతయును లేదు నీది, యంద-
 కాఁద : నాపాడుకనులది గాని, యందు;
 అంజకకోర్వవి నాహృద్దయంబునందు
 దిటవుచాలనివివి విన్నుఁ దెచ్చి నిలిపె.

౮౬

(౯౪౨)

తే. పొమ్ము వేగమే ! యేడ్పులూర్పులును నాకు
నొక్కతికె యవియన్నియు నుండనిమ్ము !
పాడుమొగమోటమునకు నావడఁజిఁబాసి
వచ్చితివి; నీకునవి కల్గవలెనె యింక !

౯౦

(౯౪౪)

ఆ. సిగ్గు చెడినవాఁడ ! చీ పోర ! దానినే
యనునయింపనేఁగు : మదియ కాదె
తనదు కాలివేలి తడిలత్తుకను నీకుఁ
దిద్ది పెట్టె నుదుటఁ దిలకవేవ !

౯౧

(౯౪౬)

ఆ. అదియె నెలవుకొనియె మదిని; జూపులయందు
నదియె; కలలయందు నదియె నీకు !
నన్నుఁజోయి పాపినాఁతులకదోపుట
నందు దొరకుఁజెట్టులంద కాఁడ !

౯౨

(౯౪౭)

ఆ. ఎట్లు వచ్చు మాకు నేనుఁగుదంతాలు
పెద్దవులులతోళ్ళు బేరివాఁడ !
కలికిమొగముమీఁదఁ గదలు ముంగురులతోఁ
గోడలింఁటఁ దిరుగులాడుచుండ !

౯౩

(౯౪౮)

(౯౦) విన్నుఁబాసి నేను ఏడ్పులు తీర్పులును అనుభవించును. దానిని దానినచో నీకుని
తప్పవు. ఆ పాపము నాకేం - యని దెప్పుట.

(౯౧) కాళ్ళకు మొక్కినపుడు తడిపారాణికాలితో అది నీతలను త్రొవ్వదని, అట్టి
దానినే సిగ్గులేక వలచుచున్నావని, భావము.

(౯౪) ఈ కోడలి యందచందాలకు వరవకుఁడై కొడుకు దొర్మలముచే జింకకుందేళ్ల
వేటకు దిగినాడని చెందుకల్గి విశ్వదము.

తే. అంచపోతుల నోరుల నంచపెట్టు
కొటికి తామరతూడులఁ గొనెడిఁ గంటె !
అలకు విల్లువి యంచపోటులకుఁ జిక్కి-
నెఱయ గండైన వానిగుండియలఁ బోరె : ౯౫
(౯౫౨)

అ. నిదురలేమి, చింత, నిట్టూరుపులు, మేను
పోలియుంట, పాలుమాలికయును,-
విన్నుగూడఁ జెఱిచెనే చెలి ! నాకొఱ:-
తెంత భాగ్యహీన నేను జూడ : ౯౬
(౯౫౬)

అ. దయితమొగముఁ జూడఁ దమకించు తెరువరి !
వేణుదారిఁబట్టి వెదలి పొమ్ము;
కాపు పెద్దకూతురీపాడుకొంపలోఁ
గలదు, మీఱరాని గాలమగుచు. ౯౭
(౯౫౭)

తే. పూలు రాలినవేఱుకో చాలు : కేలఁ
బట్టి వానిలికొమ్మ దుల్పంగ వలదు;
కాపుకోడల : నీ మామగారి చెవులఁ
బాగుగాజరి పెనునద్దు పడినదిపుడు : ౯౮
(౯౫౮)

(౯౫) మధ్యన రినియైన చెలికత్తె నాయకునికి తానే వలపుకత్తె యైనది. నాయక అ
గుట్టు పెరిగియుండెనని నూహించినది. 'నాకునకరింపఁబోవు శ్రమముచే నీవును నావలె కష్ట
పడుచున్నావే. ఎంత దొర్నాగ్యము నాది !' అని వ్యంగ్యముగా ఎత్తిపొడిచినది.

(౯౮) వానిని పొడలోని విహారము గాజరి గలగలకు హేళువు. మామగారిది విని
విచారణకు దిగకుండునట్లు, కొమ్మను పూలకొఱకు దుల్చిన నద్దుగా సూచించి చెలికత్తె నాయ
కను రక్షించినది.

అ. కడవ చంకలోన నిడుక్కిని చెరి : మోము
 ద్రిప్పి చారివెంటఁ దేరికనుచుఁ,
 జూడకుండ విల్లు చొఱఁబోయి 'అయ్యయో :
 పగిలి పోయె' ననుచుఁ బొగుంనేం ?

౯౯

(౯౬౦)

తే. విందుగుడువంగ వచ్చిన్ వెలఁది విప్పు-
 దేమి యన్నదొ నీడు పెండ్లాము : కాని,
 చూడుమేద్యెడిఁ బెరటిముంజూరుక్రింద :
 దానినోదార్పుమేఁగి యందారమఱుది :

౧౦౦

(౯౬౩)

(౯౯) ఈర్ష్యగ్రంథం దరి గ్రంథ గాథ ఇదే వందర్పమున దీనికి తర్వాతఁ జెప్పినదని
 దగును.

(౧౦౦) మఱుది విరాసవిహారములయొడ వదినెతుంగం యధినివేళము నీమాది ధ్వనింప
 జేయుచున్నది.

కాలివాహన

గాథాసప్తశతీసారము

4 వ భాగము

తే. పోవలవదింక మరలు! నీపుణ్యమగును!
తెలిమొగము వెన్నెలలఁ జీకటులు దొలంగె;
మగలఁ జేరంగఁ జను పెఱమగువలకును
అడమై దాఁపురించెదవగరువడుచు!

౧

(ధన్యాలోకము. ఉద్వేగము. ౧ పు. ౨౧)

అ. అరిగినప్పు, దలుక వెలిసినప్పుడు, సంత-
సించి నవ్వునప్పు, దేర్చునపుడు-
నెప్పుడు చేరఁజనిన నపుడె వెల్లాటపుఁ-
గులుకులాంగ్రు చూఁగొంగ్రు మదివి.

౨

(ప్రే. ఉ. ౧. పు. ౫౨)

ప్రాచీనాలంకార గ్రంథములలోనివి, కాలివాహనుడు సప్తశతీ సంగ్రహించిన గాథల జాతికఁ జేరినవి. కొన్నిటిని సంగ్రహించి తెలిగించి యీర్వాగమునఁ జేర్చినాను. వీరియ వంటి కుడును అట్టివి ౩౫ గాథలను ఏర్పి కన వ్రతిలోని గాథల సంఖ్యను సహస్రమునకు వరిచేసి నాడు; అకరమును చూపలేదు.

(౧) ఈనాయక శమోచిసారికః చీకటి దట్టముగా నున్నపుడు ఎవరును చూడకుండ ప్రియుని జేరఁబోవు సాహసవి. ఆమె ముఖకాంతులను మెచ్చుకొనుచు కుంతెనక తై కునాద ముగా నవ్వుమాట యిది.

ఆ. క్రొత్తవధువు గబ్బిగుబ్బిలపై నెల-
 దీగఁ బ్రియుఁడు మెల్లఁ దీడినట్టి
 దెబ్బ చిన్నదయ్యఁ దీని పెనునొప్పు
 గలుగఁజేసె నవతిచెఱల యెదల.

3

(పై. ఉ. ౧; పు. ౫౨)

ఆ. ఆదరించి నహృదయా? చేపట్టిన
 యవుదె యెల్ల గుణములంకురించు;
 తఱణి కిరణములను దడవినప్పుడు గదా,
 తమ్మిపూవులగును దమ్మిపువులు!

4

(పై. ఉ. ౧ పు. ౬౨)

ఆ. చెందిరపుఁబూతచేఁ బొల్పు రివుమత్త
 కలభకుంభములకు వలచినంత,
 వలనదెప్పుడు పీరవడచూపు. ప్రియకాంత
 కుంకుమంఁదుకొన్న గుబ్బిలకును.

5

(పై. ఉ. ౨. పు. ౧౧౧)

ఆ. దారికేల యడ్డుదగిలెదు తొలఁగి పో!
 సిగ్గులేదె? తెల్వచెడినవాడ!
 వట్టియిల్లు వదలి వచ్చిరి; నెవరు గా-
 వరికి లేరు; పోవవలయు వేగ!

(పై. ఉ. ౩. పు. ౧౫౫)

(౪) ఇది అనందవర్ధనుడే రచించిన 'విషమదాశరీల' లోనిదండ.

(౬) ఇంటికే వచ్చినచో స్వచ్ఛందముగా నుండవచ్చునని ఆహ్వానము ధ్వనితము.

తే. ఒక్కయెడఁ గూర్చునతి యేడ్చుచున్న యలివు;
 సమరసన్నాహతూర్య మోష మొకవంక
 ప్రణయమునకును రణరసంబునకు నడుమ
 నూఁగులాడఁగఁ జొచ్చెను యోధమనసు.

౭

(ప్రె. ఉ. ౩, పు. ౧౭౩)

ఆ. అద్దదారిఁ బుట్టినది; వండ్లుఁ బూపులా-
 కులును లేవు; చూడ గోము లేదు.-
 రేఁగుఁజొదరు; నవ్వరే నిను : దీనికి
 వేయనేల కంచె పెట్టివాఁడ :

౮

(ప్రె. ఉ. ౩, పు. ౨౧౯)

ఆ. కానిపై నయట్లు, లేనివి యున్నట్లు,
 వింకయర్థములను వెదకి చూపి
 మనసులందు నెలవుకొనఁ జేయు కవుల విం-
 గదపుఁబల్కు వెలయుఁగాక నతము :

౯

(ప్రె. ఉ. ౪, పు. ౨౩౬)

ఆ. ప్రాణమెలమి మీటి చేయూత యొనఁగంగ
 నీదుగుబ్బిదోయి మీఁదితెదిగి,
 తరుణి : నిన్నుఁజేర నరుదెంచుపూవులు
 లేచి యెదురుకొనెడు లీలఁ దోఁచె.

౧౦

(ప్రె. ఉ. ౪, పు. ౨౩౬)

(౮) అన్యవదేశము. ఎనికిమాలిన దానిపై ఇంత మక్కువ చూపుచున్నావని భావము.
 అంతరార్థము.

(౧౦) ఎలమి - లేతకనము. ఇదే ఇళమై, ఎళమై అని తమిళ కన్నడములలో కలదు.
 సంకోచము, విరానము మొదలగు నర్థములు తాత్పర్యవర్త్యవసితములు.

ఆ. వానికెందు మేరగానము; పునరుక్తి-
 దోషమించుకైనఁ దోషదందు-
 వలపుఁజెలులు సూపు వగలును సుకపుల
 పలుకులిచ్చునర్థములును జూడ. ౧౧
 (పై. ఉ. ౪, పు. ౨౪౧)

ఆ. పెద్దపేరు సూచి బేరువోదురు గాని
 గుణము వలచి మెచ్చుకొనరు జనులు,
 చెలియమోము గాంచి చెమ్మనెట్టదు గాని,
 చలువతాయి కరఁగుఁ జంద్రఁ జూచి : ౧౨
 (మహిముని వ్యక్తివివేకము; విమర్శము ౩, పు. ౧౩౭)

ఆ. పలుకులవియె; కన్నుఁగొలుకులు నవియె! లేఁ
 బ్రాయమదియె కాని, పడఁతి కిప్పు-
 దించుచిల్లలచ్చి యించుక నెమ్మేనఁ
 జేరి యన్ని క్రొత్తనేసి పెట్టె! ౧౩
 (ధనికుని దళదూపవ్యాఖ్య, పు. ౬౪)

ఆ. మొగడ చన్నుదోయి మొలచినంతటఁ జూడు :
 దానిమేననెల్లఁ దగుకుబెగుకు-
 లెట్లు వెల్లివిరిసె. 'విది చిన్నదా?' యంచుఁ
 జాలఁజెల్లులుగూడ సంక్లయింప! ౧౪
 (పై. పు. ౬౫)

- అ. చెలువు జన్మనంబు వలపు విలాసంపు-
సొంపు జాణతనము సుఖము దుఃఖ-
మొక్కరీతిఁ గలిగి యుండువారు లలింతు-
రొక్కరీతిఁ బున్నెమున్నఁ జూపె ! ౧౫

(బోజుని శృంగారప్రకాశము. ప్రక. ౨౨, ప. ౭౭)

- తే. రూపమెట్టిదియైన, నాలాపమెట్టి-
దైనఁ, గై నేఁగ యెట్టిదియైనఁ, బ్రాయ-
మెక్కివచ్చెడు పడఁతులదేని దాని
యందమదియేమొ యొక క్రొత్తయై తనర్పు ! ౧౬

(ప్రె. ౨౨-౮౬)

- తే. ఒక్కకనుబొమ మీఁదికి విక్క, నలఁతి-
నగవు పలుమొగ్గవెన్నెల నలుపులీన.
నెవరి మనసును బల్కి హరింపదాకు-
రంగలోచన చూచెడు దొంగచూపు ! ౧౭

(ప్రె. ౨౨-౧౯౬)

- అ. ఎవ్వరేని విరిచిరెదుట వారరె చొచ్చి
యతుకుకొండ్రు లోన నద్దమందుఁ-
భోరె నెవరిచిత్తమున, వారికిదె నమ-
స్కారమిడుదు జారకామినులకు ! ౧౮

(ప్రె. ౨౨-౨౦౪)

- క. వినమగుఁ గొందఱకు; నమృత-
రనమగుఁ గొందఱకు; గొందఱకు నమృతంబుకా
వినమునగుఁ గొందఱకు మఱి
వినమును నమృతమును గాక వెడలును బ్రదుకుల్. ౧౯

(మంభుకుని ఆలంకారసర్వస్వము, పు ౬౭)

- తే. రేఁగువండ్లొందొకటివయి రెండు పెట్టి
బోడితలవయిఁ దడవు నిచ్చుకొనఁ జనెదు :
పోర : పోకిరి : నిను నీవ మోసగించు-
కొనెదు; మఱి జాణలేల లోఁగుదురు నీకు : ౧౦

(పై, పు. ౮౩)

- అ. నియతిగరిత యెప్పుడు నియవక పయనంబు
పోవుచుండు కాలపూడుపునకుఁ
జిద్ది గట్టి యిచ్చునమయంబునకుఁ గొఱ-
గాని యురువురెండుఁ గాని లేవు. ౨౧

(పై. పు. ౧౨౩)

- అ. సామి : కొంతయాఁగి చనుము; నీవిరహంపుఁ
జింతఁజేసి గుండె చెడిన మనసు
గొంత కుదుటఁ బెట్టుకొని చెప్పుదును, - కాక
యిట్లై పొమ్ము : చెప్పనేమి గలదు : ౨౨

(పై. పు. ౧౪౦)

- అ. పాడుగుడులు గలవు; ప్రక్కలఁ బెనుఁబొదల్
గలవు; వయసుమగలు గలరు చాల;
మగఁడు ముసలియనుచుఁ బొగులకు; నినుమంచి-
యూరె చూచి యిచ్చినారు బిడ్డ ! ౨౩

(వాగ్మటుని కావ్యానుశాసనము; అధ్యాయము)

(౨౦) రేఁగువండ్లు = గుండురేఁగువి; గంగరేఁగువిగావు. 'నీవు నావంటిదానిని వశము చేసికొనుకొరిక అట్లు అపాద్యమైనది' అని ఒకధీరనాయక ఒకచవలదిత్తునితో నాడిన మాట.

(౨౧) నియతి = విధి. కాలము విభజనదు. అది వచ్చినపుడు తలవ్రాత ప్రకారము, పిన్న, పెద్ద, అడు, మగ మొదలగునేవిఁజ్ఞయలేక అందఱును దానికాహారము గావలసినవారే.

(౨౨) 'నీవంటి విధయునకేమి చెప్పిన నేమివలయు' అని కాళ్ళర్యము.

తే. వచ్చనాకుల గుబురుజొంపముల నీడ
కడలఁ బర్వించి, కృష్ణవక్షమును బోలి,
యూరిసొమ్మైన పెరుమట్టి యుండుదాఁక,
విందుజాబిల్లి : యెవరు గణేంఁతు నిన్ను : ౨౪
(పై. అధ్య. ౩)

తే. అకుకుతోఁ బ్రోచుకొనుచుండవలయు, నెచ్చె-
లులకునై నను వెలివెట్టవలవి గాదు,
పెరుగునల్లెల్లఁ దాపంబుఁ బెంచుఁ, విసివి
వారలధనంబు, జారగర్వంబు వోరె. ౨౫
(శోభాకరామృతకవి, అలంకారరత్నాకరము; పద్యము ౧౭)

క. ఒడలను బులకలు, మోవిని
వడఁకులు, సీత్యతులతోడి వలుకులుఁ, బ్రియకాం-
తుఁడు దెచ్చునెల్లవగలి-
క్కడ నతులకఁ జేసె కీతకాలము గంటే : ౨౬
(పై. ప. ౪౧)

క. మ్రొక్కుదము నిదురతల్లికిఁ
దక్కుంగల కోటిదేవతలు మాకేలా ?
యెక్కడ దవ్వల నున్నను
జిక్కెడు నాతల్లికరుణచేఁ బ్రియుండు కలఁగా. ౨౭
(పై. ప. ౧౦౧)

(౨౪) వీరకటి రాత్రులందువలె నదా సంకేతస్థానముగొటకు తగినదామట్టిమాను. వెన్నెల
కాలము ని యాఁఁగూరి జాంపనితలు భయవదలని భావము.

- అ. జన్మనంపుఁ బెంపు. నంపద, జాణల
తోడిచెలిమి, వలపుదొంగు దయిత,
నవవసంతవేళ - యివియపో స్వర్గము!
వట్టికథలు తక్కినట్టివెల్ల!

౨౯

(పై. ప. ౧౪౦)

- అ. కడుపుఁజిచ్చులేని కవి, నాగుఁబాముల-
యందలేని లిబ్బిఁ కొందెకాండ్ర-
రట్టు తొలఁగినట్టి రాజును, విండు పు-
న్నియము లేక దొరకనేరరిలను.

౩౦

(పై. ప. ౨౧౦)

- అ. కాదు రూపు, కులముగాదు, గుణంబును
గాదు, నేర్పుగాదు, కలిమిగాదు;
ఇట్లై యేమికలిమి, యెవరికో, యెవ్వరి
యెడనో, ప్రేమరసము పొడముచుండు!

౩౧

(పై. ప. ౨౪౧)

- అ. తరణిమండలంబుదాకను బాతాళ-
పంకలేళములను బాణఁజిమ్మి
యందునొక్కమచ్చ యలికించు నాదివ-
రాహమూర్తి యూర్పులకు నమస్సు!

౩౨

(పై. ప. ౩౨౪)

(౩౧) చంద్రునియందు మచ్చగలదు. వానిపైదోడు సూర్యునికి లేకుండుట తగదు. అది వరాహమూర్తి హిరణ్యశిఖి సంహరింప నముద్రను (తొల్లి విశ్వానము విడువగా పాతాళపు బరద ఆకాశమున కెగరి యాలోకు తీర్చినది.

అ. మెలఁత : యిట్లు నీవు మీదికిమీద ను-
య్యెలను దూఁగుచుండ వింతలోనె
నీదుగోళ్ళుగిగులు నెగడి చంద్రునిలోని
పుట్టుమప్పుఁ దుడిచి పెట్టునేమో!

32

(ప్రె. ప. 3౯౩)

ఆ. ప్రకృతికుద్ధమైన రత్నమునను నెందుఁ
గొందఱుండు తూఁటుగొట్టువారు;
దానియంద మఱి మహానుభావులు నిండ
గుణముఁ గూర్చువారుఁ గొందఱుండు.

33

(ప్రె. ప. 3౯౪)

క. అలిగి యొకపడుక నించుక
తలఁగి పెడమొగంబువెట్టి తపియింపఁగ, మే-
నుల నాల్మగలిరువురికిని
బులకలు పేరెత్తి సందు పూఁడిచిపెట్టెఁ :

34

(ప్రె. ప. 3౯౫)

తే. చక్కటితనంబు గలవారి సందుఁజొచ్చి
ప్రకృతికఠినాత్ములేమి పాల్పఱువరకట !
చూడు : భుజములకొందొంటిచూపుగూడ
నొడగనీవయ్యెఁ దరుణిపయోధరములు :

35

(ప్రె. ప. ౪౦౩)

(32) నిర్మలమైన వారి జీవితమునందును లోపములను గల్గించువారు కొందఱు; అందఱు
యొకను గుణములు నిండించువారు మహానుభావులు మరికొందఱు. గుణము = దారము,
పడుకము.

(33) భుజములు చక్కగా నిడువుగా నుండును. ప్రసములు ప్రకృతి కఠినములు. వాని
పడుమనివిచేరి ఆ రెండిని పరస్పరము దూరము చేసినవి.

ఆ. ఎవరు లేరు దోసమే లేనివార, లే-

వ్వరును గుణమే లేనివారు లేరు;

కలదు వినము పాలకదలిలోన, వినంబు-

విందుపావతలల నుండు మణులు.

32

(ప్రె. ప. 408)

క. దయితా ముఖేందు కోణా-

మయమిది మాయిల్లు చంద్రమా : యికనెందే-

వియు నెఱపుము నీవెన్నెల;

వయివయి సంద్రముననేమిపని వర్షింపఁ :

33

(ప్రె. ప. 413)

తే. అర్కుకంటెను జందురుఁ దతనికంటె

నగ్ని యాయగ్నికంటెఁ జిన్నదగు దివ్యె;

నీవు చిన్నవు దివ్యెకంటె; నటులయ్యు

మెఱసి వడెదోరి : మిణుఁగురుపురువ : యిట్లు.

34

(ప్రె. ప. 410)

ఆ. చిన్నతనపుఁ జిలిపిచేతలు జనులకు

నవ్వదెచ్చు యౌవనమున నెట్లు,-

అట్లచూపె ముదిమి యదరినయపుడు జ-

వ్వనమునాటి మేటివగలు గూడ.

35

(ప్రె. ప. 414)

తే. వలసపోయినవానితొయ్యరి యదేమొ !
నిండు పున్నమరేయి చందిరుని జూచి,
చిత్తరువుతోని శ్రీహరిచేతి చక్ర-
మందుఁ బఱపె రోషాఁడమైన చూడ్కి !

౪౦

(ప్రె. ప. ౫౬౦)

ఆ. ఇంతికాళ్ళ దొరలి యెట్లకేనియు గడి-
యించుకొన్న దాని మంచితనము-
నీవె చెఱచుకొంటివేమిర ! పెడతలఁ
బెట్టి తెలివి, మాటుపేరఁ విరిచి !

౪౧

(ప్రె. ప. ౬౬౬)

ఆ. విరహమునఁ గృశించి వేఁగుదానికి నొక్క-
పెట్టి తెల్పవలదు ప్రియుని రాక
మీరు; సంతసంబు మేరమీఱినవేళఁ
జచ్చునెవతె యదియఁ జచ్చినదియ !

౪౨

(నరేంద్ర ప్రభసూరి అలంకారమహోదధి, తరంగము ౩. ప. ౧౭౪)

క. చెలి ! చెప్పమ ! వానివెంటనె
తెలవాఱఁగ నేను నేఁగితి నె ? బాష్పములన్
గలఁగిన మొగమున వింకే-
వెలఁదియొ యగవడెడుఁ జూడవే యద్దమునన్ !

౪౩

(ప్రె. త. ౩, ప. ౪౪౮)

(౪౦) రాహువు కిరస్సును కత్తిరించినదిదే. అట్లు కానిచో చంద్రునివలకుడు పూర్తిగా మ్రొంగివేసి యుండునని విమోగకాలమందు వీనిబాధ యుండియుండదని కోవమామెను.

(౪౩) పొలయలుకను తేర్చుటకెంతో ప్రయత్నించి ఫలముగానక విసిగి అతఁడు పెడలి పోయినాఁడు. కాను గట్టిమనసుతో నున్నానని నాయక నమ్మినది, కాని అద్దములో చూచు కొన్నప్పుడు తన యేర్పును ముఖవికారమును గానవచ్చి గాఢావధి నది. అప్పుటి చెలికోడి మాటయిది.

- ఆ. బేలు జింక; యెంత విసిగించినవో దాని-
మనసు పాడుచెందమావులకట !
నీరు నిజముగాగ నిండిన యేలుల-
దెనకుఁగూడ మొగము ద్రిప్పదీవుదు !

౪౪

(పై ర. త. ప. ౬౯౦)

- ఆ. కొమిరె వయసు తిమురు గొవి పచ్చిపచ్చిగఁ
బలుకుచున్న పల్లెపడుచుఁ జూచి,
చెవులు మూసికొనుచుఁ జెంగటియిల్లాండు
వినఁగలేక తొలఁగివనిరి చూడు !

౪౫

(సింగమనేని రసార్థవసుధాకరము; విలాసము. ౨. పు. ౧౦౬)

- ఆ. ఇంటిపొంత పొదలనెల్లఁ గాల్చుచునుండు
మామగారిఁ జూచి మనసు విటిగి,
యెన్నిమాటులఱచుచున్నను గోడలి-
కత్తమాట చెవులనైనఁ బడదు !

౪౬

(పై విలా. ౨. పు. ౧౦౭)

- ఆ. అడుకవచ్చినప్పుడంతగా నను వీఁపు-
దట్టి రేపినట్టి దిట్టతనము,
వానిఁ జూచి బేలువడినయప్పుడు చూడు,
చెలియ ! మఱుఁగువడియెఁ జెప్పకుండ !

౪౭

(పై ఉల్లా. ౪. పు. ౧౦౮)

(౪౬) సంకేతస్థానము నశించెనని యాపిల్ల డుఁఖము; విలాదరణ. (నాగభక్తి సింగ
భూపాలుడు తానే రచించినదిగా “యథా మమైవ” అని వెంకటగిరి తెలుగు ముద్రణమున
ఉన్నది. కాని అది నిజముకాదు. పు. ౮౬.)

అ. 'సొమ్ము చాలగలడు; సోమారులకు మేటి;
పోకిరిలకెల్లఁ బోటుమగడు;
అశవిఁ గంటె బిడ్డ;' యని చెప్ప విన్నంత-
నతివకనులు చేరెడంతలయ్యె.

౪౮

(ప్రె. ఉ. ౪, పు. ౧౧౯)

క. దీరులకు దుర్జనవ్యవ
హారంబులు దారుణంబులగు; నటైనా
వారల జతనములింతయు
మాటవు హృదయమను మిత్రమన్నన గనుటకా.

౪౯

(ప్రె. ఉ. ౪, పు. ౧౨౦)

తే. నిండు పున్నమనాటి చందిరునకంద-
కాఁడ; యేమాదువీపు; నిక్కంబు నెపుమ;
యెవతె, మునిమాపునిసిచోలె, నిపుడు నీడు-
సోయగము గొన్నయది తనసొమ్ముగాఁగ ?

౫౦

(ప్రె. ఉ. ౪, పు. ౧౨౧)

(౪౯) ఈసె వేళ్ళు. అట్టి విటుని కాను చక్రము చేసికొన్నచో అర్థకామములు లభింపను
పూర్తిగా నిద్రింపఁగలవను సుఖాహమును చూపినది.

(౫౦) వికలంత విరోధించినను తమ హృదయమునకు నచ్చిన వనిని దీరులు వదల
రనుట.

ఆ. తెల్లవాఱఁ జెమటదీయించుకొన్నాఁడు;
 ఒడలు గడిగినాఁడు; కుడిచినాఁడు;
 వల్లెకాఁపు, దివసవారతారలు జోన్ము-
 నడుగ మెల్లమెల్ల వెడలినాఁడు : ౫౧
 (ప్ర. ఉ. ౩. పు. ౨౩౭)

తే. మిగులఁ గూర్చిన తనదొంగమగని మొగము
 గురుజనంబులనడుమఁ గన్గొన్నయంత,
 నెలఁతమదికనిపించె 'నన్నిటిని వదలి
 యడవికెందైనఁ బోవుదునా !' యటంచు. ౫౨
 (ప్ర. ఉ. ౩, పు. ౨౬౫)

ఆ. జమ్ము జమ్ముటంచుఁ జొచ్చి చచ్చెడు తేటి !
 ముండ్లు నిండియుండు మొగలిపొడల !
 జాజిపూవుతోడ సరివచ్చుపువు నీకు
 దొరకదెంత దిమ్మఁదిరుగుచున్న ! ౫౩
 (ప్ర. ఉ. ౧౦, పు. ౧౧౬)

తే. సింగముల జూలు, లోతులచేతనున్న
 వసిడి, పెనునాగుఁబాములవడగ మఱియు,
 కులవధూరత్నముల కుచంబులును - దాఁక
 వచ్చునెట్టులు మేనిలోఁ బ్రాణముండ ? ౫౪
 (ప్ర. ఉ. ౧౦, పు. ౩౪౪)

(౫౨) 'చెమట దీయించుకొనుట' రాయలసీమలోని కేళినుడి, కుద్రాకరణమర్థము. ఇది
 'చెమట' గాదు 'చిమటా' కాఁదలసిన యొక మిత్రులన్నాడు; కాఁదలసిన.

- ఆ. గాయపడినవారికే యగు నొప్పియు
ననెడు పలుకనత్యమయ్యె నిపుడు;
చెక్కులందుఁ బంటినొక్కలాచెలికిఁ గ-
ల్లంగ నొప్పి నవతులకు జవించె : ౫౫

(ప్రె. ఉ. గం, పు. ౩౭౫)

- ఆ. చెలువ! యిందురమ్ము; చెడునింద యొందు జ-
వించె నీకు; నాలకించి పొమ్ము;
చాటుచున్నవారు చంద్రుఁడు నరియంచు
మోటుజనులు నీడు మోముతోడ : ౫౬

(ప్రె. ఉ. గం, పు. ౩౭౬)

- ఆ. మేవిమెఱుఁగులెందు మిసమినలాడఁ, బ్రా-
యపుమగల మనసులన్ని దోచి,
యందునిందుఁ దిరుగులాడెడు దీని నీ-
వల్లెటూర నాఁగువారు లేరు : ౫౭

(ప్రె. ఉ. గం, పు. ౩౭౭)

- ఆ. అన్ని యింద్రియములకాప్యాయనంబయి
సరసకావ్యమందు జాలువాఱు
పనితనంపుమెఱుఁగు పాతికపాలై నఁ
గనము వినము వేఱుకడలనెందు. ౫౮

(ప్రె. ఉ. గం, పు. ౩౭౮)

క. కవివదనాంబురుహంబుల

నివసించుచు. మునలిమగనినేర్పుల నవ్వక

దివిరిబరె. గ్రొత్తతెలుగుల

భువనంబులు సూపు పలుకుపొలఁతికి జేజే !

౫౯

(పై. ౪. ౪, పు, ౧౦౬)

తే. చనవుమెయి నిరుగేలఁ బట్టిన యశోద-

గుబ్బిపాలింటిమొన మోవి గూర్చువేళఁ,

బాంచజన్యము మదిని దలంచుకొన్న

ముద్దుకృష్ణు గగుర్పాటు మ్రొక్కుఁడిరు :

౬౦

(గోవిందుని కావ్య పదీపము ఉల్లా. ౧౦, పు. ౩౮౨)

(౫౯) చతుర్ముఖుఁడు 'రాజా యదాపూర్వమకల్పయత్' అని శ్రుతి చెప్పినట్లు ప్రాచీన శ్రోతలనే సృష్టినదపు పురాణపురుషుఁడు. వరస్వతి నిత్యయౌవనకాలిని. కనుక భర్తను పరిహరించుటకేమో క్రొత్తక్రొత్తరీతుల సృష్టించేసి పెట్టుచున్నది - యని యుత్తేక్ష.

(౬౦) పాంచజన్యము శ్రీవిష్ణు వందాయుధములలో రెండవదగు శంఖము. ఆ వరము పురుషులందరి యీ బాలరీలలు చేయుచున్నందుకు విషయముచేత ఆకనికే గగుర్పాటు.

(౫౮, ౫౯ వద్యములు రెండును కావ్యకళాప్రళంభకై మంగళమునకై క్రమము మాత్రి చేర్చినవది.)

అనుబంధము ౧

ఇందరి గాథాకవుల పేర్లు లభించినంతవఱకు అకారాదిగా

ఆయాగాథల స్థానాన్యసంఖ్యతో ఇందమర్పణదీనివి.

* ఈ గుర్తుగలవారు స్త్రీలు.

- ౧ అంగరాయడు (గ.వం) ౨౩
- ౨ అంధుడు ౧౯౫, ౧౯౬
- ౩ అజయుడు ౩౬౬
- ౪ అజ్ఞానుడు - (అర్జునుడు) ౨౦౧, ౪౨౩
- ౫ అట్టరాణ ౩౪౩
- ౬ అణం (నం) గురు ౨౫, ౧౪౯, ౪౪౬, ౪౪౭.
- ౭ అబీరుద్దులు ౩౩
- ౮ అణారాయుడు ౫౧, ౯౫, ౧౦౬.
- ౯ * అణారప్పి ౧౮౨, ౨౧౦.
- ౧౦ అణ్ణాయుడు ౨౫౯
- ౧౧ అత్తుడు ౨౯౯
- ౧౨ అద్దరాయడు ౨౦, ౧౩౨, ౧౮౭.
- ౧౩ అనుశ్వాహకుడు ౪౩౪
- ౧౪ అమియుడు ౩౪
- ౧౫ అరికేసరి ౧౨౨, ౧౩౪
- ౧౬ అలక్ష్మ్యుడు ౨౨౬
- ౧౭ అలయుడు ౮, ౫౪.
- ౧౮ అణ్ణుడు ౩౦౫
- ౧౯ అవంతివమ్మ ౨౫౦, ౨౫౧.
- ౨౦ అవణాంగుడు ౧౧౫
- ౨౧ అవటంగుడు ౨౮
- ౨౨ అవణాంగుడు ౨౨౮

- ౨౩ అవియకణుడు ౮౦
- ౨౪ అనమపాహుడు ౧౪౪
- ౨౫ * అనురద్ది ౧౩౯, ౧౪౦.
- ౨౬ అసోయుడు ౨౮౦
- ౨౭ అహాయుడు ౨౬౨, ౨౬౩.
- ౨౮ అహరాయుడు ౧౨౯
- ౨౯ అయవరాహుడు ౬౪
- ౩౦ అహవనత్తి ౧౪౩
- ౩౧ ఇందీవరుడు ౪౩౨
- ౩౨ ఇందుడు ౮౬
- ౩౩ ఇంద్రరాణ ౪౩౦
- ౩౪ ఈశ్వరుడు ౩౮౯, ౩౯౦.
- ౩౫ ఈసాణుడు ౬౩
- ౩౬ ఉజ్జయుడు ౯౩
- ౩౭ ఉద్దవుడు ౨౦౫
- ౩౮ ఉల్లోలుడు ౩౪౨
- ౩౯ కంకణతుంగుడు ౩౩౩
- ౪౦ కంకేనరుడు ౪౯
- ౪౧ కజ్జలరాణ ౩౫౨
- ౪౨ కదీలుడు ౬౧
- ౪౩ కదీలుడు ౩౨౨
- ౪౪ కజ్జవుక్తుడు ౯౪
- ౪౫ కణ్ణుడు ౪౨
- ౪౬ కమణుడు ౮౮

౪౭ కరియహరుడు ౨౭౭
 ౪౮ కయిరాయడు ౨౦౬, ౨౦౭.
 ౪౯ కలకుడు ౪౨౫
 ౫౦ కంనగంధుడు ౨౭౫
 ౫౧ కల్లెపిహరుడు ౨౯౮
 ౫౨ కహిణుడు ౧౨౮, ౭౪౧, ౭౬౩.
 ౫౩ కాంకపతుడు ౨౪౪
 ౫౪ కాలపిహరుడు ౮౨
 ౫౫ కాలిరాయడు ౧౭
 ౫౬ కాణుడు ౪౦
 ౫౭ కుందపుత్తుడు ౧౦౪
 ౫౮ కుమారిణుడు ౬, ౩౪౯, ౩౮౨.
 ౫౯ కుమారుడు ౨౧, ౩౧౯, ౪౪౫.
 ౬౦ కుంపుత్తుడు ౨౧౨
 ౬౧ కువలయుడు ౨౨౪
 ౬౨ కువిందుడు ౩౦౪
 ౬౩ కుసుమరాయడు ౧౦౧
 ౬౪ కేరాసుడు ౨౭౩
 ౬౫ కేశవుడు ౩౦౧
 ౬౬ కైకోరుడు ౩౪౭
 ౬౭ కొంకత్తుడు ౭౩
 ౬౮ కుండుడు ౨౩౩
 ౬౯ కుర్గహుడు ౩౪౫
 ౭౦ గంధరాయడు ౯౩
 ౭౧ గయసింహుడు ౧౭
 ౭౨ గామవృక్షుడు ౬౩
 ౭౩ గుణదురుడు ౧౨౩
 ౭౪ గుణమందియిడు ౨౮౧
 ౭౫ గువరుడు ౮౭
 ౭౬ గోవిందసామి ౨౦౪
 ౭౭ చందసామి ౧౬
 ౭౮ చందపాత్రి ౧౬౦
 ౭౯ చంద్రోహుడు ౪౫౮
 ౮౦ చామీకరుడు ౪౨౬

౮౧ చాతురత్తుడు ౩౫౦, ౪౨౮.
 ౮౨ చదురాయుడు ౫౦
 ౮౩ చుల్కోగుడు ౨౯
 ౮౪ చుల్కోరుడు ౩౫౫, ౩౬౦
 ౮౫ చుల్కోహుడు ౨౫౫, ౪౩౭, ౪౪౪,
 ౪౪౫, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩.
 ౮౬ జిణ్ణందసామి ౨౮౩
 ౮౭ జియరాయుడు ౨౭౮
 ౮౮ జయనేణుడు ౧౧౨
 ౮౯ జీవయే (జీవదే) పురు ౨౬౯.
 ౪౩౮.
 ౯౦ ఇందణుడు ౨౭౯
 ౯౧ ఇరవాహణుడు ౧౧౩
 ౯౨ ఇవాహాత్రి ౨౯౪
 ౯౩ టీకంకుడు ౧౧౬
 ౯౪ టేణుడు ౨౧౫
 ౯౫ తిలోయణుడు ౨౪౮, ౨౪౯.
 ౯౬ దళరతుడు ౩౨౨
 ౯౭ దుగ్గసామి ౯, ౧౦.
 ౯౮ దుర్ధరుడు ౩౦౬
 ౯౯ దుర్ధరాణ ౩౫౩
 ౧౦౦ దుర్ధరాణ ౩౫౫, ౩౭౩, ౪౫౪.
 ౧౦౧ దువ్వియ్యుడు ౨౦౮, ౨౧౯.
 ౧౦౨ దూరమానుడు ౩౭౦
 ౧౦౩ దేవయేపుడు ౩౩౦
 ౧౦౪ దేవరాయుడు ౧౭౩
 ౧౦౫ దేవుడు ౧౨౧
 ౧౦౬ దేహుడు ౪౨౯
 ౧౦౭ ధణంజయుడు ౨౫౮
 ౧౦౮ నన్నహుడు ౨౪౬
 ౧౦౯ నారాయణుడు ౪౩౬
 ౧౧౦ నివృణుడు ౩౫
 ౧౧౧ నిరువముడు ౧౮౬
 ౧౧౨ నంది ౨౪౫

౧౧౩ వరక్కముడు ౨౧౩
 ౧౧౪ వరమేక్కరుడు ౩౭౪
 ౧౧౫ వవరాయడు ౨౬౮
 ౧౧౬ వవరసేణుడు ౪౭, ౧౫౯, ౪౨౪.
 ౧౧౭ వవ్వయకుమారుడు ౨౧౬.
 ౧౧౮ * వహయ్యా ౬౫
 ౧౧౯ పారికుడు ౪౬, ౧౪౮, ౧౭౧,
 ౧౯౯, ౨౪౦, ౩౧౧, ౩౨౯, ౩౩౯,
 ౩౪౦, ౪౩౩, ౪౫౭.
 ౧౨౦ పాపప్రేయడు ౧౫౩
 ౧౨౧ పుండరీయడు ౧౩౧
 ౧౨౨ పుణ్యభోజయడు ౧౬౩.
 ౧౨౩ వృషీనాథుడు ౩౫౨
 ౧౨౪ పోడిసుడు (పోడికుడు పోడిస్సుడు)
 ౧౨౫, ౨౩౨, ౩౨౧, ౩౫౭, ౪౪౮.
 ౧౨౫ ప్రణాథుడు ౩౦౦
 ౧౨౬ ఐంహ(బిహ్య)గరి ౧౦౨, ౧౦౩,
 ౧౨౭ ఐంహాయకు (యత్తు ?) డు, ౩౨౩
 ౧౨౮ ఐంహయారి ౧౭౫, ౧౭౬.
 ౧౨౯ ఐహాణుడు ౩౮౬
 ౧౩౦ ఐహాణుడు ౩౧౩
 ౧౩౧ తమరుడు ౮౧
 ౧౩౨ తార్దయడు ౧౨౪
 ౧౩౩ తాణువర్తి ౧౬౫
 ౧౩౪ భీమవిక్రముడు ౫౮
 ౧౩౫ భీమపా (పాన్) మి ౧౨, ౪౪౯,
 ౪౫౯, ౪౬౦.
 ౧౩౬ భీమయేవుడు ౨౨౧
 ౧౩౭ భేష్టుడు ౧౮౩
 ౧౩౮ * భేష్టా ౪౪౯
 ౧౩౯ భోజయడు ౨౪, ౧౬౨, ౨౨౭,
 ౩౨౪.
 ౧౪౦ మంగలకలసుడు ౩౧౬
 ౧౪౧ మందహావుడు ౪౪, ౪౫

౧౪౨ మజ్జుడు ౨౮౩.
 ౧౪౩ మణిరాయడు ౧౫౬.
 ౧౪౪ మణోరహుడు ౨౬౬.
 ౧౪౫ మర్తగణుడు ౩౧౨.
 ౧౪౬ మున్నుడు ౩౮౮
 ౧౪౭ మురురందసేనుడు ౫
 ౧౪౮ మురురం (కరం) దుడు ౧౮, ౪౩,
 ౬౨, ౧౭౯.
 ౧౪౯ మురురద్దయడు ౧౮౫
 ౧౫౦ మురియసేవరుడు ౩౧౫
 ౧౫౧ మురిసేణుడు ౧౯౦.
 ౧౫౨ మున్నహుడు ౧౯౩
 ౧౫౩ మహామే (దే) వుడు ౨౯, ౨౬౫,
 ౩౬౩.
 ౧౫౪ మహారాయడు ౨౬౦.
 ౧౫౫ మహిందుడు ౩
 ౧౫౬ మహిణుడు ౨౭
 ౧౫౭ మహిపామరుడు ౪౫౬.
 ౧౫౮ మహాహియడు (మహాహిహి ?)
 ౩౧౩
 ౧౫౯ మాణియందుడు ౧౬౯
 ౧౬౦ మాణిక్కరాయడు ౨౭౪
 ౧౬౧ మాణి(న)డు ౭౬, ౭౭, ౩౩౮.
 ౧౬౨ * మార్దవి ౬౯
 ౧౬౩ మార్దవుడు ౩౪౪, ౩౭౫.
 ౧౬౪ మామూరాయడు ౨౨౫, ౨౩౧,
 ౨౯౭.
 ౧౬౫ మాహవసేణుడు ౨౫౭
 ౧౬౬ మియంకుడు ౮౩, ౮౪.
 ౧౬౭ మియంగుడు ౧౪౭
 ౧౬౮ మిహిరుడు ౨౭౫
 ౧౬౯ మీణసామి ౩౧౨
 ౧౭౦ ముకుందుడు ౩౬౧

౧౭౧ ముక్తాశ్రయము ౬౦
 ౧౭౨ ముగ్ధహరిణుడు ౪౪౨
 ౧౭౩ ముగ్ధుడు ౪౪౬
 ౧౭౪ ముద్దుడు ౭౧
 ౧౭౫ ముద్దపీఠుడు ౫౩
 ౧౭౬ ముహూర్తము ౪౮
 ౧౭౭ మేనుచంద్రుడు ౪౬౧
 ౧౭౮ మేహరాముడు ౧౨౭, ౫౦౩
 ౧౭౯ మొత్తాహుడు ౫౬
 ౧౮౦ యశస్వింహుడు ౩౮౫
 ౧౮౧ శివరాముడు ౩౦
 ౧౮౨ రామవైదు ౩౬౯
 ౧౮౩ రాముడు ౯౬
 ౧౮౪ రాయరవికుడు ౩౩౧
 ౧౮౫ రాయవగ్గుడు ౧౬౧
 ౧౮౬ రామహర్షి ౨౪౭
 ౧౮౭ రామహర్షి ౧౬౪
 ౧౮౮ • రేవా ౬౬, ౬౮.
 ౧౮౯ రోయే(దే)వుడు ౨౮౭, ౩౨౮.
 ౩౮౭.
 ౧౯౦ • రోహ ౧౨౬, ౪౬౬
 ౧౯౧ వజుడు ౩౦
 ౧౯౨ వర్ణరత్నము ౧౦౯, ౧౧౬
 ౧౯౩ వత్సుడు ౨౫౩
 ౧౯౪ • వదావహూ ౨
 ౧౯౫ వనగణుడు ౩౬౮
 ౧౯౬ వపుసామి ౧౭౬
 ౧౯౭ వమ్యహుడు ౪౧
 ౧౯౮ వరాహుడు ౩౬౪
 ౧౯౯ వరాయిచ్చుడు ౧౧౧, ౧౧౨
 ౨౦౦ వర్ణహుడు ౩౩
 ౨౦౧ వనంశయుడు ౫౫
 ౨౦౨ వనంశసేణుడు ౨౫౪
 ౩౨౦ వనంశుడు ౨౮౮, ౩౫౪

౨౦౪ వసుధారి ౧౯
 ౨౦౫ వహువిముడు ౧౭౯
 ౨౦౬ వహురాహుడు ౨౯౧
 ౨౦౭ వాక్కురిరాజు ౪౬౨, ౪౬౩.
 ౨౦౮ వామయేవుడు ౨౮౫
 ౨౦౯ వాహవరాముడు ౧౬౬, ౧౬౭.
 ౧౬౮.
 ౨౧౦ వాహువుడు ౧౫౮, ౨౮౯.
 ౨౧౧ విక్కిరుడు ౨౩౦
 ౨౧౨ విక్రమభానుడు ౩౮౦
 ౨౧౩ విగ్ధహరాముడు ౧౪౭, ౨౬౧, ౩౦౩.
 ౨౧౪ విగ్ధహుడు ౩౨౦
 ౨౧౫ విప్రుడు ౧౮౦
 ౨౧౬ విజయగయ ౧౧౩
 ౨౧౭ విజ్ఞుడు ౨౧౯
 ౨౧౮ వివిగ్ధహుడు ౮౫
 ౨౧౯ వినయాయుడు ౫౯
 ౨౨౦ వియక్తయందుడు ౨౩౪
 ౨౨౧ వియక్తు (విద్యు)డు ౧౯౨, ౨౭౨.
 ౨౨౨ వియహుడు ౨౨౩
 ౨౨౩ విరహవిలాసుడు ౩౭౧
 ౨౨౪ విలాసుడు ౨౮౬
 ౨౨౫ విష్ణురాజు ౩౫౧
 ౨౨౬ వినమరాముడు ౨౨౨
 ౨౨౭ విన(మ)సేణుడు ౨౬౭
 ౨౨౮ విహారుడు ౨౬౪
 ౨౨౯ వేరసత్తి ౧౦౮
 ౨౩౦ వోదముడు ౪
 ౨౩౧ వోయేవుడు ౧౯౩
 ౨౩౨ • వోహ ౪౬౮
 ౨౩౩ వొ(లి) వాహుడు ౯౮, ౩౩౫.
 ౩౪౮, ౩౫౬, ౩౬౨, ౩౭౬, ౨౭౮,
 ౩౯౧, ౪౩౫, ౪౫౧, ౪౫౫, ౪౬౫,
 ౪౬౮.

౨౭౪ శివారు ౪౪౧
 ౨౭౫ శ్రీమదవ్యుడు ౩౮౧
 ౨౭౬ సంకరసత్తి ౨౭౬
 ౨౭౭ వ్యవస్థానుడు ౩౯
 ౨౭౮ వచ్చసామి ౧౭౪
 ౨౭౯ వత్తిహత్తి ౧౦౫
 ౨౮౦ సమరీణముడు ౨౪౭
 ౨౮౧ సమర్థుడు ౪౭౧
 ౨౮౨ పరణుడు ౩౭౩
 ౨౮౩ పరణుడు ౨౧౭, ౨౧౮
 ౨౮౪ పర్యవేక్షకుడు ౩౮౦
 ౨౮౫ పరసత్తి ౨౦౪
 ౨౮౬ * పనీపువా ౨౭౭
 ౨౮౭ పనిరాయుడు ౧౨౫
 ౨౮౮ సామియుడు ౭౨
 ౨౮౯ పారుడు ౪౪౩, ౪౪౪
 ౨౯౦ సారియుడు ౯౯
 ౨౯౧ సాహియుడు ౧౧౭, ౧౧౮
 ౨౯౨ సిరిధమ్మియుడు ౧౫
 ౨౯౩ సిరిరాయుడు ౨౭౫
 ౨౯౪ సిరివణుడు ౭౮
 ౨౯౫ సిరిసత్తి ౩౨౫
 ౨౯౬ సిరిసత్తియుడు ౭౪, ౭౫
 ౨౯౭ సిరిమందరుడు ౫౦౨

౨౯౮ సిహుడు ౩౬
 ౨౯౯ సిహుడు ౨౩౯
 ౩౦౦ సుందయుడు ౨౦౩
 ౩౦౧ సుందరుడు ౧౯౪
 ౩౦౨ ముత్తరియుడు ౨౦౦
 ౩౦౩ సురభిసంకుడు ౩౮
 ౩౦౪ సురహివచ్చుడు ౩౦౮, ౩౦౯
 ౩౦౫ సురహివేసుడు ౧౫౫
 ౩౦౬ సునీలుడు ౨౩౧
 ౩౦౭ సూరణుడు ౨౪౧
 ౩౦౮ సూరుడు ౨౯౦
 ౩౦౯ హరకుండుడు ౩౧
 ౩౧౦ హరికన్తుడు ౧౫౬
 ౩౧౧ హరియాడుడు ౨౨
 ౩౧౨ హరివృద్ధుడు ౨౨౯
 ౩౧౩ హరియుడు ౮౯
 ౩౧౪ హోరుడు ౧, ౩, ౧౧, ౧౪, ౨౬, ౩౨, ౯౦, ౯౧, ౯౨, ౧౦౦, ౧౦౭, ౧౧౪, ౧౧౯, ౧౪౧, ౧౪౪, ౧౫౪, ౧౭౦, ౧౭౭, ౧౭౮, ౧౮౧, ౧౮౮, ౧౯౧, ౧౯౮, ౨౦౨, ౨౦౧, ౨౧౨, ౨౨౦, ౨౨౨, ౨౨౩, ౨౨౪, ౨౨౫, ౩౧౧, ౩౧౮, ౩౨౩, ౩౨౪, ౩౨౫, ౩౧౧, ౩౧౮, ౩౨౩, ౩౨౪, ౩౨౫

అనుబంధము ౨

పద్యముల అకారాది పట్టిక.

క

సంఖ్య	భాగము, పద్యసంఖ్య	సంఖ్య	రా.	వ. సం.
౧	అంగమెల్లఁ జెనుట	౧	౩౪౫	
౨	అంచపోతుల నోతుల	౩	౯౫	
౩	అంజురాలఁద్రచ్చి	౧	౪౪౭	
౪	అగ్గి ప్రోయినూది	౨	౧౪	
౫	అట్లు వాడు దాని	౧	౨౧౧	
౬	అడఁవరాక తీచి	౨	౫౬	
౭	అడవి నెల్లఁజూడు	౨	౩౩	
౮	అడవిపొదల నడుమ	౧	౨౮౭	
౯	అడవి యెలుకలు	౨	౪౧	
౧౦	అడ్డదారిఁ బుట్టి	౪	౮	
౧౧	అడిగిన బదురాడ	౧	౩౨౮	
౧౨	అడిగి పడవినవ్వు	౩	౧౦	
౧౩	అడుగుఁదమ్ములందు	౧	౯	
౧౪	అడుగునందుఁ జిక్కు	౧	౨౫౫	
౧౫	అడ్డురేచి నవ్వరాట	౧	౪౫౫	
౧౬	అతఁడు దానియ్యిడి	౩	౭౬	
౧౭	అతఁడు వరదేశము	౧	౧౫	
౧౮	అతఁడు వచ్చిననేమి	౧	౧౪౮	
౧౯	అతివ తెలియకుండ	౧	౩౫౨	
౨౦	అతివ ప్రియుని జూచు	౧	౨౫౪	
౨౧	అతివ పీడుకొన్న	౨	౫౧	
౨౨	అత్త నేను దానమాడు	౧	౧౯౭	
౨౩	అత్త పడినదిం	౧	౪౧౨	
౨౪	అత్త మనుజులారు	౧	౯౬	
౨౫	అత్త మొల్లతివ	౧	౪౪౫	
౨౬	అదిగో దయితుఁడు	౧	౨౮౨	
౨౭	అదిగో వడవఁజొచ్చి	౨	౪౪	
౨౮	అది కటాక్షన వెలు	౨	౬౩	
౨౯	అదియే నెచ్చుకొనియె	౩	౯౩	
౩౦	అదిరెడెడమకన్న	౧	౧౦౫	
౩౧	అదమందు పీడ	౧	౧౬౧	
౩౨	అధిరమును ప్రియు	౩	౮౪	
౩౩	అనవరకదాన్వి	౧	౨౨౨	
౩౪	అనుఁగఁజెలికాడ	౧	౩౩౨	
౩౫	అనుచుందు వెన్నుకు	౩	౩౬	
౩౬	అనునయంపుఁజెంపు	౩	౬౧	
౩౭	అనునయసుఖము	౧	౨౩౯	
౩౮	అన్నికఁలు ముగిసి	౨	౧౯	
౩౯	అన్నియింద్రియములు	౪	౫౮	
౪౦	అప్పుడు కడిఁదిమాట	౩	౭౨	
౪౧	అప్పుడు నాకెక్కితుం	౩	౮౭	
౪౨	అధిపతివఁగ బోయిన	౨	౩౯	
౪౩	అమృతమయరూప	౧	౧౪	
౪౪	అమృతరసము	౧	౨	
౪౫	అమృతేంద్రము	౧	౧౯౦	
౪౬	అమృత యంగదమున	౨	౧౫	
౪౭	అమృత యందందెమాక	౨	౧౫	
౪౮	అరుదైన నాని సొంగు	౧	౧౮౫	
౪౯	అర్కమందలమున	౧	౧౧౬	
౫౦	అర్కుకంఠెను బండుడు	౪	౩౮	

సంఖ్య	పా.	వ. సం.
౫౧ అఁదినగవ్వరె చీవాట్లు	౧	౩౮౭
౫౨ అరిగినవ్వురదక	౩	౨
౫౩ అరిగిన నజ్జనలగు	౧	౧౪౭
౫౪ అరిగి పెడమోమువెట్టి	౧	౬౬
౫౫ అరిగి యొకవరుక	౩	౩౪
౫౬ అదకగని యెచ్చు	౨	౬౨
౫౭ అదకచే బగలంకయు	౧	౧౮౦
౫౮ అదకమాను చెరియ	౧	౩౦౪
౫౯ అదకమొయిజేవురించిన	౧	౧
౬౦ అదకప్రవానిఁడెను	౧	౨౭౨
౬౧ అదక చచ్చినవ్వు	౪	౪౭
౬౨ అల్లఁదాకన్మికంఠ	౩	౬
౬౩ ఆనయమముల వసుల	౧	౪౬౨
౬౪ ఆవును జగదమాదీ	౧	౩౯౪
౬౫ ఆవును దరుఁగ్రమ్ము	౧	౪౩౩
౬౬ అగుకఁగఁ బ్రోచు	౪	౨౫
౬౭ ఆకసంబువంక	౧	౪౨౭
౬౮ అరుపొదరునరును	౧	౪౦౨
౬౯ అకుఁజను గొమ్మలును	౧	౧౮౪
౭౦ ఆకఁదూరుగాఁచనవుడు	౧	౧౮౩
౭౧ ఆదరించి నహృదయాళి	౪	౪
౭౨ ఆనెలంక మేలి	౧	౧౮౨
౭౩ ఆమెవ్వులకాయెవ్వం	౩	౮౮
౭౪ ఆయూరిపొగమనా	౧	౩౯౧
౭౫ ఆయెడనెవ్వులు	౧	౪౮౦
౭౬ ఇఁకను జిన్నిదాద	౧	౮౫
౭౭ ఇంకనెవరినైన	౧	౪౬౭
౭౮ ఇంకనొక్కటియు	౧	౩౮౪
౭౯ ఇంటికవరాహునేక	౧	౫౦౩
౮౦ ఇంటిరదీకమీఁద	౧	౧౭౩
౮౧ ఇంటిపెద్దతనము	౧	౨౯
౮౨ ఇంటిపెద్దలయెదుర	౧	౨౮౯
౮౩ ఇంటిపెనుగంచె	౨	౪౦

సంఖ్య	పా.	వ. సం.
౮౪ ఇంటిపొంక పొదం	౪	౪౬
౮౫ ఇంటియూలు కొఁగి	౧	౪౩౭
౮౬ ఇంటినకుపెఱిగి	౧	౨౩౦
౮౭ ఇండ్లువేసని వగలు	౨	౫౪
౮౮ ఇంకగొప్పగుణము	౧	౨౪
౮౯ ఇంకనిజము ప్రియుఁ	౨	౨౭
౯౦ ఇంకపెద్దయూర	౧	౪౧౫
౯౧ ఇంకపొగరుకేమి	౧	౩౯౯
౯౨ ఇంతి కాళ్ల దొరలి	౪	౪౧
౯౩ ఇందుకొనివలని	౧	౨౮౮
౯౪ ఇండ్లు లారె చూడ	౩	౭
౯౫ ఇంద్రదావంపుఁగొరువు	౧	౪౩౯
౯౬ ఇదట నేఁబరుందు	౧	౪౯౨
౯౭ ఇచ్చకనుఁజేతు	౧	౫౦౪
౯౮ ఇచ్చకాఁచు వర్కి	౨	౧౦
౯౯ ఇచ్చకొండఁది దప్ప	౧	౨౬౨
౧౦౦ ఇచ్చకొండఁది దిరు	౧	౧౩౭
౧౦౧ ఇచ్చకొండఁది బరువు	౧	౧౫౯
౧౦౨ ఇచ్చనచ్చినట్లులెల్ల	౩	౭౮
౧౦౩ ఇట్లువచ్చియోడరే	౧	౪౩౪
౧౦౪ ఇట్లెకనులు మాని	౩	౨౨
౧౦౫ ఇట్లెసొబగుపొగరు	౧	౩౪౮
౧౦౬ ఇకరులు కను	౧	౨౫౧
౧౦౭ ఇదియు పీఠుఁడెలి	౧	౫౧౦
౧౦౮ ఇనువగుండెవాఁడ	౧	౪౨౫
౧౦౯ ఇప్పుడువుల్కొక్కచే	౩	౪౯
౧౧౦ ఇట్టియొంటిదిరుగ	౧	౪౬౩
౧౧౧ ఇలకఁ బయినుండి	౧	౫౭
౧౧౨ ఇలను సుజనులొరుల	౧	౨౦౧
౧౧౩ ఇంపిఁదనకోకను	౧	౩౨౨
౧౧౪ ఈవు దాక్షిణ్యమున	౧	౬౪
౧౧౫ ఈవు మాయెడ దయ	౩	౨౪
౧౧౬ ఉరుగని జలదార	౧	౩౪౧

సంఖ్య	తా.	ప.సం.	సంఖ్య	తా.	ప.సం.
౧౧౭	ఉన్నదున్నయ్యె	౧	౪౮౯	౧౫౦ ఎదురువది ముందు	౧
౧౧౮	ఉన్నయన్నినాళ్లు	౧	౪౯౦	౧౫౧ ఎదురువచ్చి ముందు	౨
౧౧౯	ఉజ్జక పొల్లయల్లు	౨	౫౦౧	౧౫౨ ఎన్నినాళ్లు సాగు	౧
౧౨౦	ఉజ్జముకునెక్కు	౧	౫౦౨	౧౫౩ ఎప్పుడు దన్నుదాన	౧
౧౨౧	ఉల్లమందు పలపు	౧	౨౭౦	౧౫౪ ఎప్పుడు ఏమెకం	౧
౧౨౨	ఉరక గొడుగులేక	౧	౩౭౨	౧౫౫ ఎప్పుడు పుట్టినప్పు	౩
౧౨౩	ఉరకె యురుగుట	౧	౪౯౩	౧౫౬ ఎప్పుడు మదికిగూర్చు	౧
౧౨౪	ఉరకేల నన్ను	౧	౧౪౬	౧౫౭ ఎప్పుడు విలుమొకరింక	౧
౧౨౫	ఉరకొప్పుల దిగుబారి	౧	౬౭	౧౫౮ ఎరవుతెచ్చుకొన్న	౧
౧౨౬	ఉరలేడు మగడు	౧	౨౬౩	౧౫౯ ఎఱుగుడును వాని	౩
౧౨౭	ఉరితెల్లనున్నదొక్క	౧	౩౫౯	౧౬౦ ఎఱుఱుకనులు	౨
౧౨౮	ఉరినిండ వయసు	౧	౧౫౪	౧౬౧ ఎరివివురుతోడ	౧
౧౨౯	ఉరిగేరిసాని	౧	౪౫౩	౧౬౨ ఎరిదీగఁ జీడినపు	౩
౧౩౦	ఎండవేడి నవని	౧	౪౧౩	౧౬౩ ఎల్లననులయందు	౨
౧౩౧	ఎందుమట్టివూని	౧	౨౧౦	౧౬౪ ఎవనితోడనిండు	౧
౧౩౨	ఎంతదాక దుఃఖ	౩	౮౩	౧౬౫ ఎవనియొకమునందు	౩
౧౩౩	ఎంత విల్పుకొన్న	౧	౭౬	౧౬౬ ఎవని వదరిన జీవంబు	౧
౧౩౪	ఎంత యులుకగొన్న	౧	౨౫౦	౧౬౭ ఎవరి దలఁచుకొంటి	౧
౧౩౫	ఎంత యాకరిగొని	౧	౩౦౩	౧౬౮ ఎవనికలుక గలుగ	౩
౧౩౬	ఎంతసామునేసే	౧	౧౪౧	౧౬౯ ఎవరికెవరు గూర్చు	౧
౧౩౭	ఎందుగుంబమిట్ట	౧	౪౯౫	౧౭౦ ఎవరులేరు దోస	౪
౧౩౮	ఎందుజూచిననందె	౧	౪౦౦	౧౭౧ ఎవరు సుగుణాలు	౧
౧౩౯	ఎకవక్కెంబనకై	౩	౭౨	౧౭౨ ఎవ్వరేని నిలిచి	౪
౧౪౦	ఎక్కరాచిదొక	౧	౪౪౯	౧౭౩ ఏర్చుకొంటె వృత్తి	౨
౧౪౧	ఎఱుగునందిరా మూగ	౧	౫౦౯	౧౭౪ ఏర్చుచుండిన నాతోడ	౩
౧౪౨	ఎట్టిచోట గుని	౧	౧౭౧	౧౭౫ ఏర్పగలుదాక	౧
౧౪౩	ఎట్లు నీవు పోతి	౩	౭౩	౧౭౬ ఏదిదొరకెనది కు	౧
౧౪౪	ఎట్లు ముగియఁ జెప్ప	౨	౧౬	౧౭౭ ఏమాటలు మేమా	౧
౧౪౫	ఎట్లు మేమె పెండె	౧	౪౯౩	౧౭౮ ఏమిచెప్పనేర్చు	౧
౧౪౬	ఎట్లు వెచ్చు మాకు	౩	౯౪	౧౭౯ ఏమియెఱుంగనివార	౧
౧౪౭	ఎడదరోసమట్టి	౩	౭౪	౧౮౦ విడువకనంబునకు	౧
౧౪౮	ఎడదాటున విషమై	౧	౧౮౮	౧౮౧ ఒకటినొకటి ప్రోచు	౧
౧౪౯	ఎడకఁ గూర్చువారి	౧	౧౯	౧౮౨ ఒకయనమున	౩

సంఖ్య	భా.	ప. సం.
౧౮౩	ఒకరినొకరు చూడ	౧ ౧౮౯
౧౮౪	ఒకరు పెప్పెడుమాట	౧ ౧౮౮
౧౮౫	ఒక్కకనుబొమ మీది	౪ ౧౭
౧౮౬	ఒక్కవరుక మీద	౩ ౭౧
౧౮౭	ఒక్కయెడగూర్చువరి	౪ ■
౧౮౮	ఒకలను బులకలు	౪ ౨౬
౧౮౯	ఒప్పునదియు పాల్గొ	౧ ౨౯౦
౧౯౦	ఒరులకు తెన్నుకొన	౩ ౪౨
౧౯౧	ఒరులనువలనెవరి	౧ ౪౨౯
౧౯౨	ఒర్వరాని పరివియోగం	౧ ౧౧౭
౧౯౩	ఒర్వరేమి యొక్క	౧ ౧౨౨
౧౯౪	కటకటా యేమిపని	౨ ౩౦
౧౯౫	కటకమననుదత్త	౩ ౪౭
౧౯౬	కటికవాడ నిన్ను	౧ ౨౫౮
౧౯౭	కడదిపోవు నిన్ను	౧ ౧౭౭
౧౯౮	కడచె నిన్నినాళ్లు	౧ ౨౪౦
౧౯౯	కడవ చంకలోన	౩ ౯౯
౨౦౦	కడిది గాడ్చు వచ్చి	౧ ౪౩౮
౨౦౧	కడిది యూర్పుచేడి	౩ ౩౪
౨౦౨	కడిమి పువ్వుల నన్ను	౧ ౧౩౯
౨౦౩	కడిమిపూదాని తెమ్మర	౨ ౪
౨౦౪	కడిమిపూదానిమూర్తిని	౧ ౪౨౪
౨౦౫	కడుపుఁజిచ్చురేని	౪ ౨౯
౨౦౬	కత్తియమ్మలబోలు	౧ ౨౩
౨౦౭	కనుఁడు చూరున దిగ	౧ ౪౬
౨౦౮	కనుగొలుకుల నందుల	౧ ౫౧౧
౨౦౯	కనుసావల నరమాయు	౧ ౨౦౩
౨౧౦	కనులచూపు బెడరి	౩ ౫౧
౨౧౧	కనుల నడలించినను	౩ ౬౪
౨౧౨	కనుల పీరు కుత్తుకకు	౩ ౪౫
౨౧౩	కనుల రూపంబు తాకు	౧ ౧౦౨
౨౧౪	కనులు చెమ్మగిల్ల	౧ ౫౦౧
౨౧౫	కనులు మూసికొనుచు	౧ ౧౦౩

సంఖ్య	భా.	ప. సం.
౨౧౬	కన్నుగన విచ్చి చూపు	౧ ౪౧౮
౨౧౭	కన్నుగోరంలో నిండి	౧ ౨౯౨
౨౧౮	కన్ను మూయకుండ	౧ ౪౯
౨౧౯	కన్నులారగె దవ్వు	౧ ౪౧
౨౨౦	కమలవత్తమందు	౧ ౪
౨౨౧	కమలమందు గేన	౧ ౩౦౭
౨౨౨	కమలములను ఇట్టి	౨ ౧౨
౨౨౩	కఱకుఁ జరి గాడు	౨ ౪౨
౨౨౪	కలగవ్వు కమలంబులు	౧ ౮౩
౨౨౫	కలభకుంభయుగము	౧ ౨౦౬
౨౨౬	కలల నిన్నుఁజూడ	౧ ౩౬౭
౨౨౭	కలలో దొరకెడు లి	౧ ౩౩౩
౨౨౮	కలలోన దోచి	౩ ౧౮
౨౨౯	కలహములను గూడ	౧ ౨౫౨
౨౩౦	కలికి మంచినము	౧ ౧౫౬
౨౩౧	కలికి పాణంబుగా	౧ ౧౭౯
౨౩౨	కలిమి రేమియును	౧ ౩౮౬
౨౩౩	కవివదనాంబురుహం	౪ ౫౯
౨౩౪	కాపుకొడుకు మదిని	౧ ౨౯౪
౨౩౫	కాపుకొమరుఁడుచెలవ	౧ ౬౩
౨౩౬	కాపు దున్నబోతు	౧ ౧౩౪
౨౩౭	కాంక చూరు వంట	౧ ౫౦౦
౨౩౮	కాచుకొనుచున్నదది	౨ ౩౪
౨౩౯	కాదు రూపు కలము	౪ ౩౦
౨౪౦	కానివారి నిదిని	౧ ౨౮౫
౨౪౧	కానివైనయట్లు	౪ ౯
౨౪౨	కారణంబు గలి	౨ ౪౯
౨౪౩	కారణంబు లేక	౧ ౪౧౦
౨౪౪	కారణము గల్గి కొన్న	౨ ౪౬
౨౪౫	కాణచిచ్చు నాడుక	౪౪౩
౨౪౬	కాణచిచ్చు బూది	౧ ౯౦౬
౨౪౭	కాలగతి చూచితేమె	౩ ౫౯
౨౪౮	కావినన్నయెల్ల	౧ ౪౯౯

సంఖ్య	తా.	ప. సం.
౨౪౯	కుంజములు గలవండు	౩ ౫౫
౨౫౦	కున్ననమున చాచు	౨ ౬౫
౨౫౧	కురవకంబు కొలుకు	౧ ౫
౨౫౨	కుంజచంగును వేస	౩ ౨౫
౨౫౩	కున్నుమచ్చ రాలి	౧ ౧౧౨
౨౫౪	కొండధరివి దగులు	౧ ౪౭౬
౨౫౫	కొండవంటినరువి	౧ ౨౦౪
౨౫౬	కొండపెలయేటి మడికి	౧ ౨౮
౨౫౭	కొట్టికొచ్చినయొకచేయి	౧ ౬౫
౨౫౮	కొడుక కాచిపేరుది	౩ ౬౯
౨౫౯	కొడుకునకును	౧ ౩౨౩
౨౬౦	కొడుకువలదు ప్రణ	౧ ౪౭౨
౨౬౧	కొమిరెవయమరిమురు	౪ ౪౫
౨౬౨	కొమ్మకొనవయి గూటి	౧ ౭౭
౨౬౩	కొమ్మకొడఁ జిమ్మి	౧ ౪౨౦
౨౬౪	కొండఁది మీఱఁగనెది	౧ ౩౦౨
౨౬౫	కొఁడి యదెహారు	౧ ౧౩౩
౨౬౬	కొవమలవి మీఱ	౧ ౪౨౩
౨౬౭	కొరుకొన్న వసులు	౧ ౧౬౯
౨౬౮	క్రొత్తదిసెన పూ	౩ ౧౯
౨౬౯	క్రొత్త మొగిలు సూచి	౧ ౨౬౪
౨౭౦	క్రొత్త వదువు గట్టి	౪ ౩
౨౭౧	క్రొవ్వయేనులారాయు	౧ ౯౩
౨౭౨	గగనకలముఁ బోలె	౧ ౨౮౬
౨౭౩	గడువు పమిపించిన	౧ ౧౬౩
౨౭౪	గరిత గట్టివనల	౧ ౨౦౮
౨౭౫	గాడిదంకు గేదెంకు	౩ ౪
౨౭౬	గాళండు గేయ	౩ ౧
౨౭౭	గాళకొక్కకొటి	౧ ౩
౨౭౮	గాయవదీనవారి	౪ ౫౫
౨౭౯	గాలిఁ గడరిన చెవి	౧ ౧౩౮
౨౮౦	గుణములె యగున	౧ ౧౬౦
౨౮౧	గొల్లకొట్టినరును	౧ ౩౫౫

సంఖ్య	తా.	ప. సం.
౨౮౨	గోంసంబులు విడిచిన	౧ ౪౫౭
౨౮౩	గోవురంబుమీద	౧ ౪౭
౨౮౪	గోమునఁ బొడమిన	౧ ౪౪౦
౨౮౫	గోరువంక పెద్దవారి	౧ ౪౪౪
౨౮౬	గోరువెచ్చదావి	౧ ౬౧
౨౮౭	చండిపల్లె తెలియ	౩ ౭౦
౨౮౮	చందురుండు మోము	౧ ౧౬౮
౨౮౯	చక్కఁదనము గలుగు	౧ ౨౩౬
౨౯౦	చక్కఁదనము తనకు	౧ ౩౩౪
౨౯౧	చక్కటితనంబు గల	౪ ౩౫
౨౯౨	చక్కనిస్సెచ్చాడు	౩ ౮౦
౨౯౩	చదురునదకలేక	౧ ౨౨౭
౨౯౪	చనవుగల్గు కొంటి	౧ ౨౬౮
౨౯౫	చనవుమెందుచిగేరి	౪ ౬౦
౨౯౬	చనినయోవనంబు	౧ ౨౯౮
౨౯౭	చనిరాచెలిక త్రియ	౧ ౧౮౬
౨౯౮	చనినవండుగ గడిచి	౧ ౪౨౯
౨౯౯	చిన్నతనపుఁ జిలిపి	౪ ౩౯
౩౦౦	చిన్నవాఁగువడికి	౧ ౭౯
౩౦౧	చిన్నవాఁడ విజము	౧ ౧౭౩
౩౦౨	చిన్నవాఁడపిచ్చ కన్ను	౧ ౨౭౪
౩౦౩	చిరజీవిత గోరుచు	౩ ౨౭
౩౦౪	చిలుకముక్కువన్నె	౧ ౨౪౧
౩౦౫	చివికి యంగములు	౧ ౨౭౫
౩౦౬	చివ్వరుండుండుచు	౨ ౪౮
౩౦౭	చుట్టములు నశింప	౧ ౯౧
౩౦౮	చుట్టుఁ దిరుగును	౧ ౩౫౫
౩౦౯	చూచినంతఁ గన్ను	౧ ౩౩౧
౩౧౦	చూచినపుడు మరలి	౨ ౬
౩౧౧	చూచుచుంటిమేని	౧ ౩౩
౩౧౨	చూడలేక యెచ్చుచు	౧ ౭౮
౩౧౩	చూడుమిట్లు ముద్దు	౧ ౩౫౭
౩౧౪	చూడు చింద్యశిరి	౧ ౪౩౨

పంక్తి	భా.	ప. సం.
౩౧౫ చూడునుండి నాన	౧	౩౬౫
౩౧౬ చెంచుమగలు ముదము	౧	౪౯
౩౧౭ చెంచుమగువ యింటి	౧	౯౨
౩౧౮ చెందిరంపుఁ బూత	౪	౫
౩౧౯ చెడ్డమనను గలిగి	౧	౪౪
౩౨౦ చెడుగుపిల్ల కాళ్ళ	౧	౩౧౦
౩౨౧ చెమటదోగినపిలు	౨	౮
౩౨౨ చెమటపీరి పేర	౧	౨౨౦
౩౨౩ చెరిక కైలు కరుణాబ	౧	౯౮
౩౨౪ చెలి చెవుమ వాని	౪	౪౩
౩౨౫ చెలిమి మందిరనము	౧	౩౨
౩౨౬ చెలియ వర్తకముంబ	౧	౪౬౦
౩౨౭ చెలం మాటలె	౧	౧౨౧
౩౨౮ చెలులు చెంకజేరి	౧	౧౩
౩౨౯ చెలులు నేర్పరులా	౨	౬౪
౩౩౦ చెలువ యిందురమ్ము	౪	౫౬
౩౩౧ చెలువు జవ్వనంబు శకు	౩	౪౪
౩౩౨ చెలువు జవ్వనంబువలపు	౪	౧౫
౩౩౩ చెవిని సొమ్ముగనేరేటి	౧	౧౪౨
౩౩౪ చెవుల కమ్మల పీలా	౧	౨౩౫
౩౩౫ చెవులమాచిపూర	౩	౯
౩౩౬ చేటగారిపోయె	౧	౪౧౭
౩౩౭ చేటులందు వెతల	౧	౩౦౦
౩౩౮ చేతికొనిదిసిడిదిన	౧	౪౪౮
౩౩౯ చేను నున్నుక్రొత్త	౧	౫౦౭
౩౪౦ చేసినపుడు మున్ను	౧	౪౭౪
౩౪౧ చేరిమేమె నిన్ను	౧	౨౩౬
౩౪౨ చేరినంతనమున	౧	౧౮
౩౪౩ చేసియున్నయవియొ	౧	౬౮
౩౪౪ చొక్కికనులు మూయు	౧	౨౮౩
౩౪౫ చోరజనులు పారె	౧	౪౩౧
౩౪౬ జనవిరుద్ధమైన	౧	౩౮౮
౩౪౭ జనులనడుపు వాడు	౧	౨౬౯

పంక్తి	భా.	ప. సం.
౩౪౮ జనులు శమకుంగలు	౧	౧౬౭
౩౪౯ జరుగనున్న పెండ్లి	౧	౪౨౮
౩౫౦ జరిజరిన పాటు నెల	౧	౪౩౩
౩౫౧ జవ్వనంపుఁ బెంపు	౪	౨౮
౩౫౨ జాడలై నవారి	౩	౫౩
౩౫౩ జాటుచందెసి కొన్ను	౧	౨౩౧
౩౫౪ జమ్ము జమ్ముటంచు	౪	౫౩
౩౫౫ శగినచోటుగాదు	౧	౧౧౮
౩౫౬ శగియున్నదో శగ్గదో	౧	౪౦
౩౫౭ శరదాదు పల్కులు	౧	౫౦
౩౫౮ శరదవరదవతు మల్లుల	౩	౪౮
౩౫౯ శరీకనందులందు	౧	౨౦౫
౩౬౦ శనదుచెలిని జలఁచు	౧	౩౦౧
౩౬౧ శనియకుండనెప్పుడు	౧	౭౦
౩౬౨ శనివిడిరకుండ	౧	౭౪
౩౬౩ శనపునింద మెందు	౨	౭
౩౬౪ శమకు వాడుకై న	౧	౨౪౩
౩౬౫ శరణిమండలంబు	౪	౩౧
౩౬౬ శరుణి పిమెగంబు	౧	౨౧౫
౩౬౭ శరుణివి సౌజగుల	౩	౭౯
౩౬౮ శలఁచునపుడు మదికి	౧	౨౬౭
౩౬౯ శలఁచున దయకుని	౧	౪౫
౩౭౦ శలఁపుదోనఁ దోఁచు	౩	౧౭
౩౭౧ శకుకులెకుకుల కర	౨	౩౭
౩౭౨ శకుకులాఁగి గురు	౨	౫౭
౩౭౩ శకుకు వెడవెడచూపు	౧	౧౬౫
౩౭౪ శానమాది నమ్మద	౧	౬౨
౩౭౫ శామనంబు చేసెదపె	౧	౪౪౨
౩౭౬ తిండిపిరుఁ బెట్టి	౧	౪౪౮
౩౭౭ తిన్నగా నాడుకొనుడు	౧	౩౦౬
౩౭౮ తిరిగెడు శామర	౧	౪౪౬
౩౭౯ తిరివగాఁడు నాది	౧	౧౨౫
౩౮౦ తీపుమమి పికంఁచెను	౧	౧౭౦

సంఖ్య	తా.	ప. సం.
౩౮౧	శిశుమానరాజ	౧ ౩౩౮
౩౮౨	కుడుచనొక్కమాణ	౧ ౩౩౯
౩౮౩	కుణ్ణుమని మీది	౧ ౪౨౧
౩౮౪	కుడుపాణి వలవడు	౧ ౧౭౮
౩౮౫	తెరువరికి కాశ్రీపూరి	౧ ౨౯౯
౩౮౬	తెలియనట్టిరకుమ	౧ ౩౪౩
౩౮౭	తెలివిదారకుండ	౧ ౪౬౭
౩౮౮	తెలివియాదరంబ	౧ ౨౧౩
౩౮౯	తెలిసి చని తమంత	౧ ౨౨౭
౩౯౦	తెల్లవారఁ జెమట	౪ ౫౧
౩౯౧	తేనెదీగ కాటుచే	౧ ౪౭౧
౩౯౨	తొంగి నిలుచుఁగొమ్మ	౧ ౪౦౧
౩౯౩	తొంకొన్ననఁదొయ్యలి	౧ ౯౫
౩౯౪	తొంక మూగిన తేటి	౧ ౩౭౪
౩౯౫	తోడిగొల్లవడఁగు	౧ ౮౭
౩౯౬	తోయమెల్ల లీల	౧ ౩౨౧
౩౯౭	త్రోవ సదరమయ్య	౩ ౧౫
౩౯౮	దప్పగొనియి లేడి	౨ ౩౬
౩౯౯	దయకమొగముఁజూడ	౩ ౯౭
౪౦౦	దయకామభేందు	౪ ౩౭
౪౦౧	దయకుఁ దలచి వెల్లి	౧ ౧౭౬
౪౦౨	దరులనిండఁగనొందొంటి	౧ ౮౮
౪౦౩	దవ్వగదచి చనిన	౧ ౪౮౫
౪౦౪	దానిఁగూడి యిరట	౧ ౨౮౧
౪౦౫	దానిపై నీకు వలపు	౧ ౯౭
౪౦౬	దారికిల యెద్దు	౪ ౬
౪౦౭	దిక్కుచూ నూచుచు	౧ ౪౧౧
౪౦౮	దీనులై నవారితేకువ	౧ ౩౫౮
౪౦౯	దురముననొంది	౧ ౩౯
౪౧౦	దేశకాలములను	౧ ౩౧౭
౪౧౧	దొంగతగులములకు	౧ ౩౨౭
౪౧౨	దొంగవిద్వరవాడ	౧ ౧౬
౪౧౩	దొరకకుండ నేరు	౧ ౧౯౩

సంఖ్య	తా.	ప. సం.
౪౧౪	దొరకుట కష్టము	౧ ౨౩౮
౪౧౫	దొంగు స్వతంత్రము	౧ ౧౯౪
౪౧౬	దొరకెంచిని కీడుంబలె	౧ ౩౧౩
౪౧౭	దొరతనంబు తమది	౧ ౬౯
౪౧౮	ధీరులకు దుర్జన	౪ ౪౯
౪౧౯	చట్టనడివగలింటి	౧ ౩౮
౪౨౦	నడవలేని ముఁగుద	౧ ౫౦
౪౨౧	నదుచుఁ బలుచనగు	౧ ౫౦౨
౪౨౨	ననుగొట్టునమ్మున	౧ ౩౪౬
౪౨౩	నరులకై నదియును	౧ ౧౯౬
౪౨౪	నలువలఁకులఁ జీత	౧ ౧౨౯
౪౨౫	నవకమగు క్రొత్తవరి	౨ ౫౨
౪౨౬	నవ్వనోయి యొరులు	౩ ౩
౪౨౭	నాఁడు పయనుమగద	౧ ౨౯౩
౪౨౮	నాఁటి మొదటికూరి	౧ ౧౭౨
౪౨౯	నాకునిపుడు చిమ్మ	౧ ౨౦౦
౪౩౦	నాకు పాటిగాఁగ	౧ ౩౫౧
౪౩౧	నాకొడుకు తొల్లి	౧ ౪౬౮
౪౩౨	నాట్యమాడి యలసి	౧ ౨౦౭
౪౩౩	నాల్కపాచి యంత	౨ ౫౫
౪౩౪	నిండుజన్మనంపు	౧ ౩౪౪
౪౩౫	నిండుజన్మననాటి	౪ ౫౦
౪౩౬	నిజము చూడఁగనేర్పు	౧ ౧౦
౪౩౭	నిజము చెడినెలమే	౧ ౩౨౯
౪౩౮	నిజము తప్పింతయు	౩ ౯౦
౪౩౯	నిడుదకురుచూ	౧ ౪౧౬
౪౪౦	నిడుదవేడి యూర్పు	౩ ౨౩
౪౪౧	నిడురపోవె కడచె	౧ ౨౪౫
౪౪౨	నిడురలేమి చింత	౩ ౧౯౬
౪౪౩	నిడురవడికిఁ జిక్కి	౧ ౧౧౪
౪౪౪	నిడుర పెరుట లేక	౩ ౧౨
౪౪౫	నిడుర గండుకు చెప్పిన	౧ ౩౩౦
౪౪౬	నిమ్మలూచునేడ	౧ ౩౮౧

సంఖ్య	తా.	వ. సం.
౪౪౭	నిన్ను వేరుకొందు	౧ ౩౮౦
౪౪౮	నిముసంజేనియు నా	౧ ౧౪౫
౪౪౯	నిరుతిగరిత యెవుదు	౪ ౨౧
౪౫౦	నిలువఁగా రావి వలపు	౧ ౨౩౭
౪౫౧	నిలువుగనులఁ దెరువ	౧ ౩౦౨
౪౫౨	నీకుఁ దోచినదియె	౧ ౨౭౩
౪౫౩	నీకు వయసేమొదిన్న	౨ ౨౦
౪౫౪	నీకొఱకుఁ గొడుక	౧ ౨౦౯
౪౫౫	నీకొఱకు వేచికన్న	౧ ౩౬౫
౪౫౬	నీటిమీది వ్రాఁత	౧ ౨౧౭
౪౫౭	నీడుచూపుదారి	౧ ౩౫౪
౪౫౮	నీడుమదిలోనవేవురు	౧ ౧౪౪
౪౫౯	నీడుమోములోద	౧ ౧౬౪
౪౬౦	నీమదికినింపుగాని	౧ ౪౬౧
౪౬౧	నీ మాటలన్నియును	౧ ౧౫౫
౪౬౨	నీరివన్నె రవిక	౧ ౩౧౨
౪౬౩	నీవుచూపుదాటి	౧ ౨౬౬
౪౬౪	నీవుచేయకనిచ్చి	౧ ౧౫౨
౪౬౫	నీవుచేసినట్ల	౧ ౨౯౮
౪౬౬	నీవుదక్కనొరులు	౧ ౧౪౩
౪౬౭	నీవు ఎత్తువనుచు	౧ ౩౦౫
౪౬౮	నీవు వసియించుచో	౧ ౩౧
౪౬౯	నునుతెక్కుటకముల	౨ ౧౫
౪౭౦	నెమ్మిరాత్రి వగము	౧ ౨౦
౪౭౧	నేఁడు వండువునాఁడు	౨ ౫౦
౪౭౨	నేను దూతిఁ గాను	౧ ౧౪౦
౪౭౩	నేను బోయినట్లనే	౩ ౧౪
౪౭౪	నేర్చుకొఁదవు సూర్యు	౧ ౨౬౧
౪౭౫	నేగిరి యేడ్వనేరి	౧ ౩౯౦
౪౭౬	వంటి తెల్లఁబాటు వరి	౧ ౩
౪౭౭	వంతుగకు దంచుచుంటి	౧ ౪౬౬
౪౭౮	వండుమాట యుండ	౧ ౨౨౧
౪౭౯	వడిగజమురెగిరి	౩ ౪౬

సంఖ్య	తా.	వ. సం.
౪౮౦	వగరులంతయుఁగా	౧ ౪౧౯
౪౮౧	వచ్చనాకుల గుణులు	౪ ౨౪
౪౮౨	వచ్చరాతి సూది	౧ ౩౧౧
౪౮౩	వట్టుఁగిదిగొ మొదట	౧ ౧౫౭
౪౮౪	వట్టుకొన్న చెఱఁగు	౧ ౧౨౩
౪౮౫	వట్టుకొన్నచేయి	౨ ౨౬
౪౮౬	వట్టుమనుచుఁ ద్రియు	౩ ౭౫
౪౮౭	వడఁతి నీడుమేన	౧ ౨౪౨
౪౮౮	వదికగృహిణి వంగి	౧ ౧౬౨
౪౮౯	వనులు ముగియకుండ	౧ ౪౦౫
౪౯౦	వరువురెక్తు జనము	౧ ౪౦౪
౪౯౧	వలుకు వలుకునకు	౧ ౨౮౦
౪౯౨	వలుకులవియె కన్ను	౪ ౧౩
౪౯౩	వలుదెఱఁగుల యూ	౩ ౬౨
౪౯౪	వలుమొగ్గులు దోచుని	౧ ౩౯౮
౪౯౫	వల్లఁ జుట్టినాను	౨ ౧
౪౯౬	వల్లెంచు గడ్డి	౧ ౫౯
౪౯౭	వల్లెవాఁడు గోట	౨ ౨౬౦
౪౯౮	పాఁపకదెము మిగుల	౧ ౫౧
౪౯౯	పాడుగురులు గలపు	౪ ౨౩
౫౦౦	పాదవరనవేక	౧ ౧౪౯
౫౦౧	పాదములకు మ్రొక్క	౧ ౩౫౬
౫౦౨	పాలకుండలు దెచ్చిన	౨ ౧౩
౫౦౩	పాలుమాలకుండ	౧ ౨౨౬
౫౦౪	పిచ్చిపిల్ల వానపచ్చి	౨ ౩౮
౫౦౫	పిలుము పిలుమునన్ని	౩ ౬౮
౫౦౬	పిలువనిండు దాని	౧ ౧౦౧
౫౦౭	పుడమిఁ గూఁజన	౧ ౧౯౯
౫౦౮	పుడమినెవతె చిక్కి	౧ ౨౫౯
౫౦౯	పుణ్యశాసన వడితర	౧ ౧౯౨
౫౧౦	పుణ్యవతులు వడఁతి	౧ ౨౮౪
౫౧౧	పుణ్యవతులు సుమ్ము	౧ ౩౧౪
౫౧౨	పుష్పియంట నేసి	౩ ౩౮

సంఖ్య	పా.	ప. సం.
౫౧౭	పుంకలెగిసి కంచె	౧ ౭౨
౫౧౮	పులుడు కరకము	౨ ౨౧
౫౧౯	పువులుగోయి చెయన	౨ ౫౩
౫౧౬	పువులు గోస తేర	౧ ౨౭౯
౫౧౭	పువులెదిగి ఇంటి	౧ ౨౫౩
౫౧౮	పూటపూటకు వాని	౩ ౩౫
౫౧౯	పూరికొట్టడు గారికి	౧ ౨౪౭
౫౨౦	పూరికొట్టము పెద్ద	౧ ౧౩౨
౫౨౧	పూలమయములై న	౧ ౨౫౬
౫౨౨	పూలు రాలినపేజికో	౩ ౯౮
౫౨౩	పూవులమ్మపొంతి	౧ ౪౫౦
౫౨౪	పెక్కు-పూలనరుల	౧ ౨౨౩
౫౨౫	పెడనడుపులెన్న	౩ ౫౦
౫౨౬	పెడమొగంబు పెట్టి	౧ ౨౫
౫౨౭	పెద్దపేరుదాచి	౪ ౧౨
౫౨౮	పెద్దయిల్లారి చనవు	౧ ౯౪
౫౨౯	పెనుదామరపూవుల	౧ ౪౩౦
౫౩౦	పెజ్జెరవ్వలకలిగిన	౧ ౭౬౮
౫౩౧	పెజ్జెమగల చవులు	౩ ౫౭
౫౩౨	పేదరాలు నిండు	౧ ౩౬౧
౫౩౩	పేదవాడు గూడ	౧ ౩౮౯
౫౩౪	పైరు కోర్కె-మీలు	౧ ౫౦౬
౫౩౫	పొగదగిలి మాని	౧ ౨౫౯
౫౩౬	పొగయకుండు పేము	౧ ౧౯౧
౫౩౭	పొగరుగొననేల	౩ ౧౩
౫౩౮	పొగరెక్కి దేశదేశ	౧ ౪౪౧
౫౩౯	పొట్టిదెనఁ జినికి	౧ ౪౦౩
౫౪౦	పొడుచు మార్కటికణ	౧ ౪౫౪
౫౪౧	పొడువుఁ బంపు దిట	౩ ౮౬
౫౪౨	పొమ్మవేగమె యెద్దు	౩ ౯౧
౫౪౩	పొరుగుపల్లెకేగు	౧ ౫౦౫
౫౪౪	పొరుగువారికి దయ	౧ ౩౪
౫౪౫	పొలంతిచ్చెప్పువారిమా	౧ ౩౬౪

సంఖ్య	పా.	ప. సం.
౫౪౬	పొలయలుకఁ జిక్కి	౧ ౨౧
౫౪౭	పొలయలుకపాద	౩ ౬౦
౫౪౮	పొను బోవె నేను	౩ ౫
౫౪౯	పొయినదూతి మరల	౩ ౩౧
౫౫౦	పొవలనదింక మరల	౪ ౧
౫౫౧	ప్రకృతికదమైన	౪ ౩౩
౫౫౨	ప్రణయదూతి చెప్పు	౨ ౯
౫౫౩	ప్రణయమయములై న	౧ ౩౪౯
౫౫౪	ప్రతిచేను దున్న	౧ ౧౨౮
౫౫౫	ప్రాయమెలమి మీటి	౪ ౧౦
౫౫౬	ప్రియుడ మీలరేవు	౩ ౨౯
౫౫౭	ప్రియుడు గడువు	౧ ౩౪౨
౫౫౮	ప్రియుడు నాకుఁగాని	౩ ౬౫
౫౫౯	ప్రియుడు వలన	౩ ౨౦
౫౬౦	ప్రియుజేరనన్న	౧ ౩౭౦
౫౬౧	ప్రియులఁ గొగిలించు	౧ ౩౩౫
౫౬౨	ప్రితిపాత్రమైన	౧ ౧౩౧
౫౬౩	వలనంప తిని వంగు	౧ ౨౨౪
౫౬౪	వట్టవయలై వరికిం	౧ ౨౩౪
౫౬౫	వదులు పెప్పుకుండ	౩ ౬౩
౫౬౬	విగికోగిట్టె వల	౩ ౮౫
౫౬౭	విడియమొకటి నిండు	౩ ౩౯
౫౬౮	బుగులుకొను కోక	౧ ౨౬౨
౫౬౯	బుద్ధిపెప్పె రెడ్డి	౧ ౪౭౦
౫౭౦	బారదయెల్లనెండి	౧ ౭౨౬
౫౭౧	బూటకపుటల్కొబాని	౩ ౮౯
౫౭౨	బేలు జింక యెంత	౪ ౪౪
౫౭౩	బైటఁ గొనిపోవె	౧ ౪౧౪
౫౭౪	బొడ్డుదమ్మయందు	౩ ౭౭
౫౭౫	బొమలముడులు మచ్చ	౧ ౩౮౨
౫౭౬	బొమలు ముడివడంగ	౩ ౭౩
౫౭౭	బొమలు ముడువంగంను	౨ ౨
౫౭౮	బ్రదుకు బొంగరంబు	౧ ౩౬౬

సంఖ్య	భా.	వ. సం.	సంఖ్య	భా.	వ. సం.		
౫౭౯	మంచివారు గానిపించు	౧	౩౧౯	౬౧౨	ముగియకున్న నేమి	౧	౧౭
౫౮౦	మంచుచుండెడి నేనతి	౧	౩౧౬	౬౧౩	ముగడ ప్రయుచివరి	౧	౪౯౮
౫౮౧	మందెదేని మండు	౧	౩౧౮	౬౧౪	ముదిమికిఁ జిక్కివిరూ	౧	౨౩౨
౫౮౨	మందబుద్ధిని పెద్దలు	౧	౨౯౧	౬౧౫	మూతివిచ్చిన యూదు	౨	౪౫
౫౮౩	మగఁడు గోదావరీతీర	౧	౮౦	౬౧౬	మూడుకొనును దాకు	౧	౪౭౫
౫౮౪	మగఁడు పురాణము	౩	౪౧	౬౧౭	మొందుకొని మిదైలంగల	౧	౪౦౮
౫౮౫	మగఁడు పొరుగురి	౧	౩౦	౬౧౮	మొలఁతయట్లు నీవు	౪	౩౨
౫౮౬	మగని తప్పువసుల	౧	౫౬	౬౧౯	మేనిమెఱుఁగులెందు	౪	౫౭
౫౮౭	మగని వయనమన్న	౧	౮౪	౬౨౦	మేము వేఁడుకొన్న	౧	౨౧౯
౫౮౮	మగని పెనువింటినద్ద	౧	౪౩	౬౨౧	మొగడవన్నదోయి	౪	౧౪
౫౮౯	మగని యూరదీంపు	౨	౨౪	౬౨౨	మొగిళుఁజుఱునుదో	౨	౧౧
౫౯౦	మగవ పెరటింటియూ	౧	౨౪౫	౬౨౩	మొదలు చెక్కుబద్ద	౧	౩౧౫
౫౯౧	మ తగఁజకుంభముల	౧	౧౩౫	౬౨౪	మొదలు తుదియునొక్క	౧	౮౬
౫౯౨	మడికినేది దోచు	౩	౬౭	౬౨౫	మోముఁదమ్మి నడ్డముగ	౧	౮
౫౯౩	మడిని నెఱుకనుట	౧	౨౭౮	౬౨౬	మొవిదెక్కిఁగ్గుల గప్పిట	౧	౩౯౨
౫౯౪	మనయురికిక్కఱొమ్మె	౧	౬	౬౨౭	మొనినొక్కినపుడు	౧	౬౦
౫౯౫	మనసునందు వలపు	౧	౧౧౩	౬౨౮	మోనమునఁ దోచు	౨	౨౩
౫౯౬	మనుజులొకమండు	౧	౫౦౮	౬౨౯	మ్రాఁతులై గ్రీష్మ	౧	౩౭౩
౫౯౭	మన్ననలనట్లు పెరిగిన	౧	౩౩౭	౬౩౦	మ్రొక్కుదము నిదుర	౪	౨౭
౫౯౮	మరల నింకలోనె	౧	౨౧౮	౬౩౧	యాగభూమినెట్లో	౧	౧౮౧
౫౯౯	మరులు నించునింక	౧	౩౨౪	౬౩౨	యోవనంబువలెను	౧	౩౪౦
౬౦౦	మఱపు రాదు నాకు	౧	౮౧	౬౩౩	రమ్యమైన రూపు	౧	౨౭
౬౦౧	మలయ మారువంబు	౧	౪౦౯	౬౩౪	రాతిమనసుకోడ	౧	౩౫
౬౦౨	మలయ మార్కక సౌర	౧	౩౭౫	౬౩౫	రూపన్న రెడ్డికూతు	౧	౪౪౬
౬౦౩	మలినదిక్కుఁదైన	౧	౨౬	౬౩౬	రూపమెట్టిదయైన	౪	౧౬
౬౦౪	మాధ్యుడుండు గ్రీష్మ	౧	౨౨౯	౬౩౭	రెండు చెవులఁగ్రోలు	౧	౪౯౮
౬౦౫	మానమునకు బ్రదు	౨	౨౯	౬౩౮	రెండుచేతులఁ గన్నులు	౪	౧౪
౬౦౬	మానవంతుఁదైన	౧	౨౨౫	౬౩౯	రెప్పవల్నకుండ	౧	౫౫
౬౦౭	మావానికిరవనికల	౧	౩౭	౬౪౦	రేఁగునంద్లాందొకటి	౪	౨౦
౬౦౮	మావిచివుడు మాతె	౧	౭౩	౬౪౧	తీర్తదనము చూడ్కి	౩	౪౩
౬౦౯	మిగులఁ గూర్చిన తన	౪	౫౨	౬౪౨	లేమికంక వగవ	౧	౫౮
౬౧౦	మీఁదికెక్కివచ్చు	౧	౪౦౬	౬౪౩	లోలివానిచేతి	౧	౧౦౪
౬౧౧	ముక్కులను వానగో	౧	౪౨౨	౬౪౪	వంకవలుకులాడు	౩	౫౪

సంఖ్య	భా. ప. సం.	సంఖ్య	భా. ప. సం.
౬౪౫	పంకరచూపుల	౧	౧౩౬
౬౪౬	పంకరలెఱుంగనిది	౧	౨౭౭
౬౪౭	పంటయింటి వసుల	౧	౧౧
౬౪౮	పంటవాడ్యుల జాణ	౧	౧౨
౬౪౯	వచ్చికానిపింతు	౧	౩౬౯
౬౫౦	వట్టిపెదవులందు	౧	౩౫౦
౬౫౧	వట్టిపెట్టు మిగిలిన	౩	౩౧
౬౫౨	వడఁగి చెమరించు	౧	౧౯౫
౬౫౩	వడఁకుచును గంద	౧	౨౪౪
౬౫౪	వడిగ వచ్చివాను	౩	౫౨
౬౫౫	వదులగు గాజులు	౩	౮౧
౬౫౬	వన్నెకాని తప్పు	౩	౭౩
౬౫౭	వన్నె నేయి పూసి	౧	౩౯౩
౬౫౮	వయసు మగవారు	౨	౫
౬౫౯	వలచినట్టిచోట	౧	౩౯౬
౬౬౦	వలచినట్టివారి	౧	౪౮౨
౬౬౧	వలదటన్నను బండు	౨	౫౮
౬౬౨	వలదన్నను భర్తవదం	౧	౧౦౦
౬౬౩	వలపుఁజొక్కుదమ్మికల	౧	౧౧౯
౬౬౪	వలపుటగిబొగల	౧	౪౨౮
౬౬౫	వలపు వలుపుపై	౧	౫౪
౬౬౬	వలపులరేచును	౧	౨౫౭
౬౬౭	వలపువిలుగుదులె	౧	౧౨౦
౬౬౮	వలపువెట్టి దగులు	౨	౨౮
౬౬౯	వలవఁదేని సెన్ను	౧	౪౮
౬౭౦	వలవచన్న తనదు	౩	౨౧
౬౭౧	వలసపోయినవాని	౪	౪౦
౬౭౨	వలసినపుడు చేక	౧	౨౦౨
౬౭౩	వలుదరెప్పలొయలు	౧	౩౬౦
౬౭౪	వానకారు రాఁగ	౧	౪౩౫
౬౭౫	వానికెందు మేర	౪	౧౧
౬౭౬	వానిచెంతకుఁ గోదు	౧	౪౫౬
౬౭౭	వానిమాటెక్కఁ బలక	౧	౪౮౬

సంఖ్య	భా. ప. సం.	సంఖ్య	భా. ప. సం.
౬౭౮	వానిమీఁదఁ బడియె	౧	౧౫౧
౬౭౯	వానిమీఁద నీకు	౧	౨౭౧
౬౮౦	వారి బరువుచేక	౧	౪౮౭
౬౮౧	వాఁజూపుల నల్ల	౧	౧౦౩
౬౮౨	విందు గుడువంగ	౩	౧౦౦
౬౮౩	విందు చుట్టమటించు	౨	౧౮
౬౮౪	వింద్యగిరికి వలస	౧	౪౬౯
౬౮౫	వింద్యగిరిమీఁద	౧	౫౨
౬౮౬	విరువరాని వలపు	౧	౧౧౫
౬౮౭	వినవె పొలయింతు	౧	౩౯౫
౬౮౮	విప్పుగనుల తళకు	౩	౧౧
౬౮౯	విరహవీధ ననసి	౨	౩
౬౯౦	విరహమునఁగృశించి	౪	౪౨
౬౯౧	విరహము ముందర	౧	౩౬౨
౬౯౨	విరివిదొలఁ గలదు	౩	౩౦
౬౯౩	విలువయగు తెలివి	౧	౨౧౪
౬౯౪	వినమగుఁ గొందఱకు	౪	౧౯
౬౯౫	వీడుకొనువేళ	౧	౩౬
౬౯౬	వీడుకొనెడువేళ	౧	౩౭౮
౬౯౭	వీడు వారుఁజెప్ప	౨	౫౯
౬౯౮	వెగటులేనిముద్దు	౩	౪౦
౬౯౯	వెడఁదమూరి తుద	౧	౩౨౦
౭౦౦	వెఱచి నడచెడు	౧	౨౨
౭౦౧	వెట్టిల్ల చిక్కె	౨	౬౦
౭౦౨	వెలఁగవండ్ల	౧	౪౭౭
౭౦౩	వెలఁదులకుఁ బలు	౧	౩౬౩
౭౦౪	వెలితి పుట్టకెంత	౧	౫౩
౭౦౫	వెలుకఁబాటు మొగ	౧	౨౩౩
౭౦౬	వేఱువెలుగు చూడ	౧	౩౭౬
౭౦౭	వేఱువేఱు పుపుల	౧	౧౦౬
౭౦౮	వేళకామినులకు	౩	౫౮
౭౦౯	వ్రేళ్లు నడలించి	౧	౧౨౪
౭౧౦	వీరమందుఁగాలు	౨	౪౭

సంఖ్య	భా.	వ.సం.	సంఖ్య	భా.	వ.సం.
200 శీతకాలమందు	౧	౮౨	20౫ మందర తరుణము	౧	82౧
20౧ సందుజూది చెలి	౧	౧౧౧	20౬ ముఖము నడుగుచు	౧	౨౪౯
202 సందులేక తనదు	౩	౧౬	20౭ సుగుణవంతురాలు	౧	౩౮౫
20౪ సంవత్సరార్థం దోసి	౧	౫౧౨	2౦౮ సుదీర్ఘ మొగముజూ	౧	32౬
2౧౫ పకియ యిరటి తడిక	౧	౧2౪	2౦౯ సురభి సమీరాహత	౧	౯౯
2౧౬ నవమఖదుఃఖుల	౧	౧౦౯	2౧౦ సూది గ్రుచ్చుకొన్న	౧	౩2౯
2౧౭ ప్రాంధ్యరాగండా గప్పివ	౧	౪౨౬	2౧౧ సేమమడిగెదె	౧	౩22
2౧౮ సామికోంత యాగి	౪	౨౨	2౧౨ సౌగంధికాడ వీడు	౧	౧౮౨
2౧౯ సింగముల జూలు	౩	౫౪	2౧౩ సౌగంధికాడ మనం	౧	౨౯౬
2౨౦ సిగుచెడినవాడ	౩	౯౨	2౧౪ సౌగంధికాడ మనం	౧	౧౩౦
2౨౧ సిగులాడకేమి	౧	౪౫౮	2౧౫ సౌమ్య చాలగలదు	౪	౪౮
2౨౨ సిగులేనివాడ	౧	౩౪2	2౧౬ సోగకన్నులవెప్పరి	౧	౧౨౩
2౨౩ సిగువిడిచి నడక	౧	౩౯2	2౧౭ హృదయఫలకండా	౧	౪౮౪
2౨౪ సిరిగడాగు విజయ	౧	8౩			

